

ספרי – אוצר החסידים – ליבאוויטש

סדר הכנסת שבת

מאთ

ב"ק אדרמור"ר הוזען

עם ביאור על ידי
הרה"ת ר' שלום דובער ליין



יוצא לאור על ידי מערכת
„אוצר החסידים“

ברוקלין, נ.י.

770 איסטערן פֿאַרְקוֹווּי

שנת חמישת אלפים שבע מאות שבעים וארבעה לביראה

SEDER HACHNOSAS SHABBOS

Copyright © 2013

by

KEHOT PUBLICATION SOCIETY

770 Eastern Parkway / Brooklyn, New York 11213

(718) 774-4000 / FAX (718) 774-2718

editor@kehota.com

ORDERS DEPARTMENT

291 Kingston Avenue / Brooklyn, New York 11213

(718) 778-0226 / FAX (718) 778-4148

www.kehota.com

All rights reserved, including the right to reproduce this book
or portions thereof, in any form, without prior permission,
in writing, from the publisher, except by a reviewer
who wishes to quote brief passages.

The Kehot logo is a trademark of
Merkos L'Inyonei Chinuch.

ISBN 978-0-8266-5232-4

Printed in Israel

נסדר בדפוס „עורא“
ע”י ירמי הכהן בן לאה מיטא

פתח דבר

לקראת יום הילולא כ"ד טבת ה'בע"ל, בסיום שנה המאתים שנה להסתלקות כ"ק אדמו"ר הוזן בכ"ד טבת ה'תקע"ג, יצא בזה לארם ביאור לסדר הכנסת שבת" שערך בעל הילולא.

בנוסף לביאור סדר הכנסת שבת" בהערות שבשוליו הגליון, השתדלתי לבירר ולבאר את שיטת רביינו בזמןנו היום בהלכה: א) השkıעה הנראית. ב) השkıעה האמיתית. ג) צאת הכוכבים – מעיקר הדין. ד) צאת הכוכבים – לкриיאת שמע של ערבית. ה) יציאת השבת. ו) עלות השחר.

למען השלימות באה בסוף – המהדורה קמא של רביינו הוזן בהלכות אלו, בשלהן עורך שלו ובתשובותיו.

עיקר מטרתי בקובץ זה היא, להקל על המיעין שאינו מתמצא כל כך בנושא, שגם הוא יכול להבין את כללות תוכן ההלכה ומשמעותה רביינו הוזן בזה. לכן השתדלתי לבאר הדברים בסגנון קל ומובן, והגבנתי עצמי בכל אלה, שלא להכנס יותר מדי לפלפולים, מלבד במקום שהוא נחוץ להבנת הנושא.

מטרה נוספת בזה היא, כיוון שכיוום אין דעת איחוד בנוגע למעשה באנו"ש, לכן התאמצתי לברר את דעת רביינו הוזן, לפי הנראה לענ"ד, בכל אחד מזמני היום הנזכרים.

זה משך זמן שהתאפשרתי לברר את כל האמור. במשך עשרות השנים האחרונות פרסמתי בזה בכמה במות. עתה נראה לענ"ד שהוא עת האסף המקרה, להוציא לאור משנה סדרורה לענ"ד בכל הנ"ל.

בכמה פרטיהם חלקו עלי אחדים מחברי. לא באתי בכלל זה אלא להציג בירור וביאור שיטתו כפי הנראה לענ"ד, ובסיום הספר הובאו מכתבי ארבעה מרבני חב"ד, שבהם חולקים עלי באיזה פרטים. ומה' אשאל שיאיר ה' עינינו, שנכוון אל אמתיות כוונתו הקדושה, ולא ניכשל בדבר הלכה.

ידידי וש"ב הראה"ת דוד שי' אולידורט והראה"ת שלום דובער שי' הרצל, עברו על הספר, להגיהו ולשפרו. תודתי נתונה להם בזזה.

ויה"ר שנזכה לעסוק כל ימינו בתורת רבותינו הקדושים, לירד לעומק דבריהם, וישמעו נפלאות מתורתם, בגאולה האמיתית והשלימה על ידי משיח צדקנו.

שלום דובער לויין

כ"ב טבת, ה'תשע"ז
ברוקלין, נ.י.

תוכן עניינים

פתח דבר	3
מבוא	7
סדר הכנסת שבת	7
קונטרס בין השימוש וביאוריו	8
דרכי חישוב הזמנים	10
סיכום זמני היום	13
המענה לדעת החולקים עלי	16
לוח זמינים תמידי לדוגמה	17
לאיזור ירושלים	18
לאיזור ניו-יורק	20
סדר הכנסת שבת	א
א. השקעה הנראית והאמיתית	א
ב. בין השימוש לרבי יהודה	יא
ג. בין השימוש לרבי יוסף	יד
ד. צאת הכוכבים הבינוניים	טו
ה. זמן צאת הכוכבים במשך חדש השנה	כה
ו. צאת הכוכבים ליציאת שבת וקריאת שמע	כו
ז. חובת הוהכה	לה
ח. תפלה המנחה בין השימוש	לח
ט. שיטת רבינו تم וסייעתו	מ
י. שיטת הגאוןים	מג
יא. זמן עלות השחר ושקיעה לר宾ו تم	מה

מהדורה קמא	נה
שלוחן ערוך ורבינו סי' רסא	נט
شورית רבינו סי' מה	סח
מהדורה קמא לסדר הכנסת שבת	עה
מכתבי רבני חב"ד	עג
הרבי יהורם אולמן	עה
הרבי שלום דובער הרצל	עז
הרבי אליהו לנדא	פט
הרבי יוסף יצחק פייגעלשטיין	צג
הרבי מנחם מענדל קפלן	קי
הרבי לוי יצחק רסקין	קיג
מפתח עניינים	קייז
מפתח מאמרי חז"ל	קבב
תלמוד בבלי	קבב
תלמוד ירושלמי	קבג
תוספות	קבג
מכילתא	קבג
מדרש רבה	קבג
מפתח ספרים	קדכ
רמב"ם	קדכ
שלוחן ערוך	קדכ
שלוחן ערוך אדמו"ר הוזקן	קכה
ספרים	קדז
מפתח אנשים	קלא
מפתח מקומות	קלב



מבוא

סדר הכנסת שבת

„סדר הכנסת שבת“ נערך ונדפס על ידי רביינו בסוף ימיו, והיא המהדורה הכי אחורונה של שיטתו בהלכות שקיעת החמה וצאת הכוכבים.

בשולחן ערוך שלו, שערך לראשונה בין השנים תקל"א-ז', פסק רביינו בשיטת רביינו תם², אשר בין המשימות מתחילה בסוף השקיעה, שהוא קרוב לשעה אחרי תחילת השקיעה, ונמשך 13.5 דקות (באرض ישראל בימים השווים), שאז הוא זמן צאת הכוכבים, שהוא תחילת הלילה.

אחר כך חוזר בו רביינו ופסק כשיתת הגאנונים, וביאר שיטתם, אשר בין המשימות מתחילה מיד אחרי השקיעה האמיתית, שהיא כמה דקות אחרי השקיעה הנוראית, ונמשך 20 דקות (באرض ישראל בימים השווים), שאז הוא זמן צאת הכוכבים הבינוניים, שהוא תחילת הלילה.

ב„סדר הכנסת שבת“ שלפנינו מבאר רביינו מה הביאו לקבוע בבירור שההלכה היא כשיתת הגאנונים, שלא כרבינו תם. ומבהיר את שיטת הגאנונים באופן שיתאים עם המציאות לעניינו (כלקמן הערכה 28). וכן מבאר את פרטיה החישובים וההלכות הקשורות לזמן השקיעה הנוראית, השקיעה האמיתית, בין המשימות וצאת הכוכבים.

cashzor בו רביינו, כתוב בתחלת תשובה קצרה, בקשר לזמן הדלקת נרות שבת, ושלח אותה לאנ"ש „להודיע ולהזהיר“.³

(1) ראה „תולדות חב"ד ברוסيا הצארית“ פרק טו ואילך.

(2) שוע"ר ס"י רסא ס"ה (נדפס לקמן בסוף הספר). ס"י שלא ס"ה. ס"י תורה ס"ג.

(3) התשובה נדפסה על גליון השו"ע שלו (ס"י רסא), הוצאת זיטאמיר תר"ז ואילך. במאドורה החדשה של שו"ת רביינו (ס"י מה). בספרו אגרות קודש (אגרת נא). לקמן בסוף הספר. מתוכן הדברים נראה שנכתבה לפני המהדורה קמא דלקמן. גם העין בסוגנון כתיבת תשובה זו, בהשוואה עם אגרותיו בספר „אגרות-קוודש“ שלו, נראה שנכתבה בשנותיו הצעירות יותר.

אחר כך בשנת תקנ"ז ערך רביינו את „הלכתא רבתא לשbetaה“, אשר בסופה הוסיף מהדורה קמא ל„סדר הכנסת שבת“ של פלפניו.⁴ מהדורה קמא זאת מועתקת בכתב יד (239 פד, א) של אותה תקופה, ובכתב יד נוסף של אותה תקופה (1064 בתקופה נחפרש) נחפרש: „הלכתא רבתא לשbetaה תקנ"ז“. ⁵

אחר כך בשנותיו האחרונות של רביינו, ערך מחדש את „סדר הכנסת שבת“ מהדורה של פלפניו, והדפיסו בגלילון בודד, ובהוצאה השלישית של הסדור שלו — יחד עם „הלכתא רבתא לשbetaה“. ⁶

את הסדור שלו הדפיס רביינו לפחות שלוש פעמים, משנה תקס"ג ואילך, אמן „סדר הכנסת שבת“ ו„הלכתא רבתא לשbetaה“ לא נדפסו בהוצאות הראשונות של הסדור, כאמור בהקדמת „שער הכלול“ לМОורה" ⁷ לאוואוט: „הסדר הזה נדפס פעם הראשון בחיו בשbeta תקס"ג ... ונדפס בחיו בקפאוסט שני פעמים ... ובדרושים הראשונים שקהלאו וקפאוסט לא נמצא סדר הכנסת שבת והלכתא לשbetaה ... ונדפס אחר כך בדפין בפניע עצמן“. מכל זה נראה ש„סדר הכנסת שבת“ שלפניו נערך בשנותיו האחרונות.

כדי להקל על המיעין, חולק כאן „סדר הכנסת שבת“ לסעיפים, ולכל סעיף נוספה „coturah meshana“ — תוכן המבואר באותו סעיף.

קונטרס בין השימושות וביאוריו

ב„הקדמת הרבניים בני הגאון המחבר“ לשלחן עוזך וריבינו, כותבים בעניין זה: „וה' נתן לו חכמה כאחד מגודלי הראשונים, כਮובן לכל מי שיש לו עיניים לראותו וללב להבין אף קצחו טיפה מן הימים חכמתו בעומק פלפולו ובקיאתו, בקונטרס אחרון שלו שביורה דעה, וקונטרס

(4) נדפסה בקובץ יגדיל תורה נ.י. חובי לו ע' שכז. בהוספה למהדורה החדשה של שווע"ר ח"ב (ע' תתקי). ולקמן בסוף הספר.

(5) באותה תקופה ערך רביינו קונטרסי הלכה וביבם, ביניהם — הלכות המלוקטות מהווישן משפט, הלכות תלמוד תורה, הלכות רבית,لوح ברכת הנהנית ועוד (ראה תולדות חב"ד ברוסיה הצארית פרק י"ח).

(6) באותה תקופה ערך רביינו את המהדורה בתרא לכמה סימנים בהלכות שבת ובהלכות נדה (ראה תולדות חב"ד ברוסיה הצארית פרק יט).

החזקות, וקונטרס בין השימושות, שבלול מכל עמקי שיטות הש"ס המפוזרים, אין די באור ואין די על הכתב להעריך מגדלות חכמתו אין חקר לchapונתו, ולמקור האמת בדק נשמהו להיות כולל אל השערה שערת תורה ושערת אורה וכל רז לא אניס ליה, וכבר נודע בקצוי ארץ ואים ווחקים תחלהו, והמוסיף גורע כי ימלל שבת תורה וקדושתו". ומה שכתבו "וקונטרס החזקות וקונטרס בין השימושות", התכוונו בזה, כפי הנראה, למחדורה בתרא להל' נדה סי' קפג (קונטרס החזקות) ולסדר הכנסת שבת שלפנינו (קונטרס בין השימושות). שניהם נכתבו בסוף ימיו, ובגנון קצר מאד, ומטעם זה קשה ביותר לעמוד עד דיוקן הפרטים הרבים שבהם.

*

בשנת תש"ה הדרפסתי קונטרס "גנות שבת קודש" ח"ב [להלן: קוני] נש"ק ח"ב], ובו חלק מ"סדר הכנסת שבת", עם ביאור דבריו לענ"ד. שוב הדרפסתי בשנת תשל"ז (קובץ יגדיל תורה ני. חוב' ז ע' מאילך) ביאור לחלק נוסף מ"סדר הכנסת שבת".
 בכך עשרות השנים שעברו, כתבתי ביורים ובاورים לכמה נושאים שנכתבו בקיצור ב"סדר הכנסת שבת", ופרשיותם בכמה במות. חלקם נערכ מחדש ונדפס ב"דברר שלום" (קה"ת תשס"ג, ע' קן ואילך). נשתדל אם כן לקבץ באורים אלו לפונדק אחד, ולהשלים הביאור לכל "סדר הכנסת שבת", בצורה מסכמת וקלה, להקל על המיעין.
 כמו כן נציג לבאורים נוספים בדברי רבינו אלה, ובעיקר:
 א) ביאור לחשבונות שבסדר הכנסת שבת, מאות ר' חיים יהיאל בורנשטיין, נדפס בקונטרס "שםת עין" (שבהוספה בספר "הרבי מלידי", ואראשא, תר"ע-עג, ע' 13 ואילך) [להלן: שםת עין].
 ב) סדר הכנסת שבת, עם העורות בשולי הגליון, נערכ ונדפס על ידי הגרא"ח נאה, בספרו "קצotta השלחן" (סוף ח"ג, ירושלים, תרצ"א) [להלן: קצotta השלחן].
 ג) לוח זמנים תמידי, בכל מקום בעולם, לפי חשבון רבינו בצתת

7) אפשר גם, שהקונטרס בין השימושות" הנזכר כאן, הוא ביאור ארוך יותר שכתב רבינו ל"סדר הכנסת שבת" שלפנינו, שלא הגיע לידיינו. אבל יותר מסתבר שהכהונה היא אל "סדר הכנסת שבת" שלפנינו, שמכנים אותו "קונטרס בין השימושות".

- הכוכבים, מאות ה"ר יהודה לוי, נדפס בספרו „זמני היום בהלכה“ (גנ. תשכ"ז). מהדורות נוספות נדפסה (ירושלים, תשנ"ב) בשם „זמןם כהלכה“. ד) סיכום וביאור לאיזה פרטים שב„סדר הכנסת שבת“ נדפס בס' „קיצור הלכות משה ע"א דה"ז“ (כפר חב"ד, תשנ"ב), במילואים ע' צב ואילך [להלן]: קיצור הלכות — מילואים.
- ה) במשך שנת תשס"ב התנהל דיון ארוך באיזה פרטים שבשיטת ריבינו בסדר הכנסת שבת, בקובץ „הערות התמיימים ואנ"ש – 770“ (גליונות רמת. רנד. רנד. רסה. עדר). ובקובץ „הערות ובארים“ (גליונות תחכז. תחכז. תחל. תחל. תחל). ובקובץ „אור ישראל“ (גליונות צז. כח. כת).
- ו) „סדר הכנסת שבת“, עם ביאור מאות הרוב לוי יצחק וסקין, נדפס בספר „סדרו ריבינו הוזן“ עם ציונים מקורות והערות (קה"ת, תשס"ד, ע' רכא⁸ ואילך) [להלן]: סדרו עם ציונים — וסקין].

דרכי חישוב הזמנים

מספריה המועלות המובאים لكمן (הן בסיכומים שלפנינו והן בהערות שבפנים — בשולי הגליון) הם כאשר המשמש יוצאת מהופק של האדם במספר מעלות זה. היינו כאשר המשמש יורדת (מתחת לאופק) ממקום האדם יותר מ-90 מעלות.

כל זמן שהמשמש היא בתחום האופק של האדם, היינו כאשר המשמש היא בתחום 90 מעלות שמראוו של האדם ועד קו האופק, רואה האדם את המשמש ואת זריחת אורה. ואילו אחורי „שקיעת החמה“, כאשר המשמש יורדת יותר מ-90 מעלות (מתחת לאופק), אין האדם רואה את המשמש ואת זריחת אורה.

מכל מקום יש עדיין קצת אור המשמש בחלל מקום האדם, ולכן אין האדם רואה עדיין את הכוכבים בשמיים. כל מה שהמשמש מתרחקת יותר מהאדם בגלגל המעלות, נשאר פחות מאור המשמש בחלל מקום האדם, ולכן נראים יותר כוכבים (קטנים יותר). עד אשר המשמש יורדת מואופק האדם לערך 17 מעלות, דהיינו כאשר שהמשמש מתרחקת מראשו של האדם לערך 107 מעלות, אז מסתלק אור המשמש למגרי מחל מיקום

(8) שם בסוף העירה 1, ציין לעוד כמה ספרים שדנים בדברי ריבינו אלה.

האדם, ואז נראה כל הכוכבים בשמות (ככלקמן סוף העלה 92, ובהערה .(94)

וכפי שראוי בתמונה שלפנינו, אשר:



א) זריחת אור השמש מגיעה רק לחצי מכדור הארץ (90 מעלות מכל צד).

ב) גם אחרי ירידת אור השמש מגובה הים, נראית עדין זריחת אור השמש על האילנות וגגות הגבוהים, עד „השקיעה הנראית“, שהיא ירידת נוספת של ערך מעלה אחת.

ג) גם אחרי השקיעה הנראית מגיע קצר אור השמש לחלל שטח נוסף, שנראית זריחת אורה בראשי ההרים הגבוהים, עד הה„שקיעה האמיתית“, שהיא ירידת נוספת נוספת של ערך חצי מעלה נוספת.

ד) מעט אור השמש מגיע לחול שטח נוסף, שכן אין הכוכבים נראים שם, ושם הוא "בין השמשות", עד "צאת הכוכבים הבינוניים", שהיא ירידה נוספת של ערך 4 וחצי מעלות נוספת.

ה) מעט מאור השמש מגיע לחול שטח נוסף, שכן אין הכוכבים הקטנים נראים שם, עד "צאת הכוכבים הקטנים", שהיא ירידה נוספת של ערך מעלה אחת נוספת.

ו) מעט מאד מאור השמש מגיע לחול שטח נוסף, שכן נראים שם רק חלק מהכוכבים, עד "צאת כל הכוכבים" (ובבוקר הוא אחרי „עלות השחר”), שהיא ירידה נוספת של ערך 10 מעלות נוספת.

ז) ואילו בשארית החצי השני של כדור הארץ (אחרי ירידה של ערך 17 מעלות הנו"ל), הוא "לילה" ממש, שאו נראים כל הכוכבים.

כל אחד מהשלבים הנזכרים בהסתלקות אור השמש מחלל מקום האדם, ובירידתו מאפק האדם בגלגל המעלות, באים למושג גובה יותר של לילה — על פי ההלכה.

בכל המשך „סדר הכנות שבת“ שלפנינו, בא לבאר את כל אחד מהשלבים הבאים: א) שקיעה הנראית. ב) שקיעה האמיתית. ג) צאת 3 כוכבים הבינוניים — מעיקר הדין. ד) צאת הכוכבים הקטנים — לкриיאת שמע של ערבית. ה) יציאת השבת. ו) עלות השחר (בבוקר, שהוא מקבל בזמן צאת כל הכוכבים בלילה, כדלקמן העrhoה 94).

שיעור הזמן הזה, שבין ה„סקיעה“ לבין כל אחד מהשלבים האלה, נקרא נשף. אורך הנשף הזה משתנה לפי מקום עמידת האדם בעולם ולפי התאריך בשנה, כי אורך הנשף הזה מתאריך יותר בימי הקץ, ומתאריך יותר במדינות הצפוניות (כדלקמן העrhoת 17 ; 19 ; 41).

את השלבים האלה מבארו רבינו לפי משך הזמן שימושקיעת החמה עד לאותו שלב — הוזן בארץ ישראל והן במדינת רוסיה (שהה גור רבינו), הוזן בימים השווים והן באמצעות החורף ובאמצע הקיץ.

אחרי שמתבררת שיטת רבינו בזמנים אלו — לפי מעלות ריחוק השימוש מהאדם (ירידת השמש בגלגל המעלות),ਐ אפשר לחשב את הזמן המדויק בכל זמן בשנה, ובכל מקום בעולם.

חשבונות אלו קשים ומסובכים, ומכוראים בספרים הדנים בזיה (ראה קונטראס נשק ח"ב ע' 14-9). אמנם כיום קיימות תוכנות קלות לשימוש, שאחרי שמצוינים את הנתונים של א) מקום עמידת האדם (במעלות רוחב מקום השווה). ב) התאריך בשנה (בשנתה חמה; בלוח הלועזי). ג) מעלות ריחוק השימוש מהאדם (ירידת השימוש מאופק האדם בגלגל המועלות). מקבלים את הזמן המדויק של השלב הזה, בין אם הוא זמן שקיים הניתית והאמתית, ובין אם הוא זמן ראיית הכוכבים הבינוניים; הקטנים; כל הכוכבים וכיו"ב.

לכן גם בסיכום הדברים דלקמן יוציאן בכל אחד מהזמינים — מספר המעילות של ירידת השימוש מאופק האדם, שעל פייהם אפשר לברר את הזמן המדויק בכל מקום ובכל זמן.

יש שתי דרכים לסמן את מספר המעילות המדויק:

א) המעללה (\circ) מתחלקת ל-60 דקות ($^{\prime}$), ולכן כשרוצים לסמן 6 וחצי מעילות כותבים: $6^{\circ}30'$.

ב) המעללה (\circ) מתחלקת לעשרונים ($^{\prime\prime}$), ולכן כשרוצים לסמן 6 וחצי מעילות כותבים: 6.5° .

בחרנו באופן הראשוני, הן כאן בסיכום, והן בפנים הספר, בהערות שbosholi הגליון.

סיכום זמני היום

עתה אחרי הקדמה זו, נסכם את מסקנת הדברים, כפי הנראה לענ"ד מדברי ריבינו בסדר הכנסת שבת.

את פרטי חשבון זמני היום, ביורו ההוכחות לקביעת ריבינו, בירור הזמן המדויק שאליו התכוין ריבינו, כל אלה רשותה דלקמן — בשולוי הגליון. ובידי להקל על המיעין אסכם את הדברים כאן, ואצין להערות דלקמן, שבחן דן אני בפרטם אלה:

א) השקיעה הנראית: סילוק קרני או רישום מראש האילנות והבתים שבארץ המיישור. שהוא קצת אחרי השקיעת החמה שב雒חות — כאשר השימוש נעלמת מהעין שבגובה הים (השקעת גובה הים היא

כשערכו השמש יורד 50° מתחת לאופק ההנדסי, שהוא 50° מראש האדם. ואילו שקיעת גובה האילנות היא כשערכו השמש יורד קרוב למעלה מתחת לאופק ההנדסי). ונתבאר לכאן הערות 3-5.

ב) השקיעה האמיתית: סילוק קרני אוր השמש מחלל המיקום שהאדם עומד בו, בגובה ראשי הרים הגבוהים שבאיי (זהינו כשערכו השמש יורד לערך 35° מתחת לאופק ההנדסי, שהוא 35° מראש האדם, כدلקמן הערה 10).

גם אם האדם עומד במשור, שאין הרים באיזור ההוא, השקיעה האמיתית היא כאשר קרני אוור השמש מסתלקים מחלל המיקום ההוא — בגובה של יותר מחצי קילומטר (בדלקמן הערות 10-9), שאליו היה שם הר היו קרני אוור השמש נראים עלייו (בזה חישב רבינו, שברוסיה הלבנה, בימים השווים, השקיעה האמיתית היא לערך 4 דקוטר אחרי השקיעה הנראית, כدلקמן הערות 8 ; 10 ; 40).

בירור זמן השקיעה האמיתית אינו נוגע לעניין שבת, שהרי צריך להוסיף מחול על הקודש (בדלקמן הערה 7). אלא שבו תלוי חישוב זמן בין השימוש וצאת הכוכבים (בדלקמן הערה 18).

ג) צאת הכוכבים הבינוניים — מעיקר הדין: כשהארקיע בטהרתו והאור זך נראים איז 3 כוכבים הבינוניים לזכי הראות (זהינו כשערכו השמש יורד לערך 50° מתחת לאופק ההנדסי, שהוא 50° מראש האדם, כדלקמן הערה 28).

חשובן הזמן הזה נאמר לעניין ארץ ישראל בימים השווים, וממנו לומדים לשאר זמני השנה ולשאר המיקומות בעולם (בדלקמן הערה 17 והערה 41): (א) בתחילת השנה השקיעה הנראית הנ"ל. (ב) כמה דקוטר אחר כך באה השקיעה האמיתית הנ"ל. (ג) מיד אחרי השקיעה האמיתית באים 18 דקוטר של בין השימוש לשיטת רבינו יהודה (בדלקמן סעיף ב). (ד) מיד אחר כך באים 2 דקוטר של בין השימוש לשיטת רבבי יוסי (בדלקמן סעיף ג). (ה) מיד אחר כך יוכולים זכי הראות לראות 3 כוכבים בשמים, ביום שהאור זך (בדלקמן סעיף ד).

ד) צאת הכוכבים הקטנים — לקריאת שמע של ערבית: כיון שאין אנו בקיאים בגודל הכוכבים הבינוניים, ואפשר לטעות בזה (בדלקמן

הערות 29-30), שכן הצריכו הפסוקים להוכיח עד שייהיו נראים גם כוכבים קטנים יותר, שהם נראים כמו דקות אחר כך (כדלקמן הערתה 33), כאשר מרכזו המשמש יורד מעלה אחת נספפת תחת האופק ההנדסי (דהיינו שהוא יורד לערך $50^{\circ} 6'$ תחת האופק ההנדסי, שהוא $50^{\circ} 96'$ בראש האדם, כדלקמן הערתה 47), שאו נראים גם הכוכבים הקטנים יותר. בארץ ישראל, בימים השווים, מדובר בהוספה של 4 דקוטות לערך. ובמדינות הצפוניות (כמו רוסيا הלבנה, שרבינו מדבר בה), באמצעות הקיז, מדובר בהוספה של לערך 10 דקוטות (cadlekman hebara 25). גם בזמנינו שמחשבים את הזמן המדויקים לפי חשבון המעלות, עדרין חלה עליינו תקנה זו של הפסוקים, מה גם שגם כוים יש סיבות רבות לאית דיוק בזמן צאת הכוכבים, וכך יש להוכיח עד זמן צאת הכוכבים הקטנים (cadlekman hebara 45).

(ה) יציאת השבת: כשם שבכנית השבת הצריכה התורה להוסיף מהול על הקודש (cadlekman hebara 7), כך הצריכה התורה להוסיף גם ביציאת השבת (cadlekman hebara 97 ואילך). וכך יש צורך במוצאי שבת כארבע דקוטות אחרי צאת הכוכבים הקטנים הנ"ל (cadlekman hebara 48).

(ו) עלות השחר: בארץ ישראל בימים השווים הוא 72 דקוטות לפני נץ החמה, שעד אז נראים כל הכוכבים בשמים, ולא רק 3 כוכבים (cadlekman סעיף יא, ובהערה 94). ולפי חשבון זה בכל מקום ובכל זמן (דהיינו כמרכزو המשמש הוא לערך $16^{\circ} 54'$ תחת האופק ההנדסי — לצד מזרח, שהוא $106^{\circ} 54'$ לראש האדם, ונتابאר لكمן הערתה 92).

*

ולענין ההלכות שציריך להוכיח בהם בזמן צאת הכוכבים הקטנים, כתבתי הנראה לענ"ד לשיטת רבינו:

רק "לענין קריית שמע של ערבית וכיוצא בהן" מציריך ורבינו להוכיח לכוכבים קטנים (cadlekman hebara 25). וכן לענין ברית מילה לתינוק שנולד בליל שבת (cadlekman hebara 37). משא"כ לטאflat ערבית עצמה, למנהגינו שנוהגים להתחפלל אחר צאת הכוכבים, סגי בכוכבים הבינונים (cadlekman הערתה 46). ויש אומרים ("בין השימושות" ע' סח-פב) דכן הוא גם לכל הדינים שהם מדברי טופרים, כמו: (א) סיום הצומות (חוון מיום

הכיפורים) אחרי צאת הכוכבים. (ב) ספירת העומר בלילה. (ג) הפסיק טהרה עד אחרי צאת הכוכבים. (ד) טבילה נדה בלילה, וכיו"ב.

המענה לדעת החולקים עלי

נקודות הנושא שחולקים עלי חבריי הרב יוסף יצחק שי' פיגלשטוק והרב יהורם שי' אולמן:

הם מבאים במכחיהם שבסוף הספר, אשר: א) ההרים הגבוהים שבארץ ישראל, שרבינו מדבר אודותם, הם הר ירושלים, שבגובה 800 מטר ויותר. ב) ובמילא מובן לפִי זה, אשר 4 הדקות שמתארות בשביל כך השקיעה האמיתית הם בארץ ישראל, ואילו ברוסיה הוא יותר מזה. ג) ובמילא מובן לפִי זה, שראיות כוכבים בינוין ברוסיה באמצעות הקיש היא כמעט שעה אחרי השקיעה הנראית. ד) ובמילא מובן לפִי זה, מהה שצורך ובניו לחכות באמצעות הקיש ברוסיה עד שעה שלימה — זה זמן ראיית הכוכבים הבינוין. ה) ובמילא מובן לפִי זה, שרבינו אינו מזכיר כלל להמתין עד לראיית הכוכבים הקטנים. ו) ובמילא מובן שאין הפרש בזה בין קריית שמע לתפלת ערבית, שזמן שניהם מצאת הכוכבים הבינוין.

לעומת זאת בארץיה בהערות שבספר, אשר: א) ההרים הגבוהים שבארץ ישראל שרבינו מדבר אודותם, הם הר הכרמל וכיו"ב, שבגובה כ-550 מטר. ב) ובמילא מובן לפִי זה, אשר 4 הדקות שמתארות בשביל כך השקיעה האמיתית הם ברוסיה, ואילו בארץ ישראל הוא פחות מזה. ג) ובמילא מובן לפִי זה, שראיות כוכבים בינוין ברוסיה באמצעות הקיש היא פחות משעה אחרי השקיעה הנראית. ד) ובמילא מובן לפִי זה, מהה שצורך ובניו לחכות באמצעות הקיש ברוסיה עד שעה שלימה — זה זמן ראיית הכוכבים הקטנים. ה) ובמילא מובן לפִי זה, שרבינו מזכיר להמתין עד לראיית הכוכבים הקטנים. ו) ובמילא מובן שرك לענן קריית שמע של ערבית הצריך ובניו להחמיר עד כוכבים קטנים, משא"כ לתפלת ערבית סגי בכוכבים בינוין.

בכל אחד מששת הפרטימ האלה מפורש בדברי ובניו בסדר הכנסת שבת כפי שבארתי, ונتابאו בהערות:

סעיפים ארבע נتابאו בהערות 8-10. סעיפים ג'ד נتابאו בהערה 47. סעיף ה נتابאarth בהערות 25. 29. 30. 33. 45. 47. וסעיף ו נتابאarth בהערה

מבוא

17

46. סיכום כל הנושאים יחד — למן בסוף הספר, במתכטו של הרב שלום דובער שי' הרצל.

כאמור לעיל תלויים כל הפרטים האלה אחד בחברו. ובמילא מוכח ופשוט בכל הנ"ל כפי שבארתי לעיל, לענ"ד.

לוח זמנים תמידי לדוגמה

בתוך דוגמה גרידא, ניתן בזה לוח תמידי וכלי זמני היום לשיטת רבינו, בעיר ירושלים ובעיר ניו-יורק; לא כדי להשתמש בלוח זהה, אלא כדי להקל על המיעין להבין את שיטת רבינו בזמנים אלו.

בכמה חוגים נהגו לאחר יציאת השבת עד אשר המשמש היה '30°8' תחת האופק (וגם בחב"ד יש הנוגדים כן), שהוא (באرض ישראל ובניו-יורק) כמה דקות אחרי הזמן האמור ליציאת השבת. ולכן ניתן כאן גם זמן זה — להשוואה:

א) רק לשנת חמה אמצעית (של מחזור 4 שנים) מתאים הלוח הזה. ואילו בשאר השנים יש שינויים קטנים.

ב) רק לאחדימי השבוע מתאים הלוח הזה. ואילו בשאר ימי השבוע יש שינויים קטנים.

ג) רק למרכז העיר ירושלים (רוחב צפון 31°47', ואורך מערב 14°35') מתאים הלוח הזה. ואילו בשאר המקומות שבעיר וסמוכותיה יש שינויים קלים.

ד) רק למרכז של העיר ניו-יורק (רוחב צפון 43°40', ואורך מערב 74°01') מתאים הלוח הזה. ואילו בשאר המקומות שבעיר (העיר ניו-יורק עולה עד רוחב 55°40' ו יורדת עד 30°40', וגם עולה עד אורך 74°15' ו יורדת עד 42°73'). יש שינויים קלים.

ה) רק הבדיקות נרשמו בלוח (ולא השניות). הרי שתמיד יש אי-דיוקים של עד כחצי דקה לכל צד.

אי-דיוקים הנזכרים, ואי-דיוקים נוספים — שהם בהכרח בכל הלווחות, יכולים להctrף לשינוי של כמה בדוקות (בדלקמן הערוה 45).

לאיזור ירושלים

רוחב צפון $31^{\circ}47'$, ואורך מערב $35^{\circ}14'$

מוצאי שבת לשעון $8^{\circ}30'$	יציאת השבת הופת דקות 4	צה"כ (קטנים) לק"ש ערבית $6^{\circ}50'$	צה"כ (בינוניים) מייקר הדין $5^{\circ}50'$	שקיעת החמה שבלהות (גובה הים)	চצ'ות היום והليل	ן החמה שבלוחות (גובה הים)	עלות השחר $16^{\circ}54'$	תאריך
ינואר								
5:26	5:21	5:17	5:13	4:46	11:42	6:39	5:18	1
5:31	5:27	5:23	5:18	4:52	11:46	6:40	5:19	8
5:37	5:33	5:29	5:24	4:58	11:48	6:39	5:19	15
5:43	5:39	5:35	5:30	5:04	11:51	6:37	5:18	22
5:49	5:45	5:41	5:36	5:11	11:52	6:34	5:16	29
פברואר								
5:55	5:51	5:47	5:42	5:17	11:53	6:30	5:16	5
6:00	5:56	5:52	5:48	5:23	11:53	6:24	5:12	12
6:06	6:02	5:58	5:54	5:29	11:53	6:17	5:01	19
6:11	6:07	6:03	5:59	5:35	11:52	6:10	4:54	26
מרץ								
6:16	6:12	6:08	6:04	5:40	11:51	6:02	4:46	5
6:21	6:17	6:13	6:09	5:45	11:49	5:53	4:37	12
6:26	6:22	6:18	6:14	5:50	11:47	5:44	4:28	19
6:31	6:27	6:23	6:19	5:55	11:45	5:35	4:19	26
אפריל								
7:36	7:32	7:28	7:24	6:59	12:43	6:26	5:09	2
7:41	7:37	7:33	7:29	7:04	12:41	6:18	4:59	9
7:46	7:42	7:38	7:34	7:09	12:39	6:09	4:50	16
7:52	7:47	7:43	7:39	7:14	12:38	6:02	5:40	23
7:57	7:53	7:49	7:44	7:19	12:36	5:55	4:32	30
מאי								
8:03	7:58	7:54	7:49	7:23	12:36	5:48	4:24	7
8:09	8:04	8:00	7:55	7:28	12:35	5:43	4:16	14
8:14	8:09	8:05	8:00	7:33	12:36	5:39	4:10	21
8:19	8:14	8:10	8:04	7:37	12:36	5:36	4:06	28
יוני								
8:23	8:18	8:14	8:09	7:41	12:37	5:34	4:02	4
8:27	8:22	8:18	8:12	7:45	12:39	5:33	4:01	11
8:29	8:24	8:20	8:15	7:47	12:40	5:33	4:01	18
8:31	8:25	8:21	8:16	7:48	12:42	5:35	4:02	25

מבוא

מוצאי שבת לשערו 8°30'	יציאת השבת הסופת 4 דקות	צה"כ (קטנים) ל'ק"ש ערבית 6°50'	צה"כ (בינוניים) מעיקר הדין 5°50'	שיקעת החמה שבלהות גובה (הימן)	חצות היום והלילה	נץ החמה שבלהות גובה (הים)	עלות השחר 16°54'	תאריך
יולי								
8:31	8:26	8:22	8:16	7:49	12:43	5:38	4:05	2
8:29	8:24	8:20	8:15	7:48	12:44	5:41	4:09	9
8:27	8:22	8:18	8:12	7:45	12:45	5:45	4:15	16
8:22	8:18	8:14	8:08	7:42	12:46	5:49	4:21	23
8:17	8:12	8:08	8:03	7:37	12:46	5:53	4:27	30
אוגוסט								
8:11	8:06	8:02	7:57	7:31	12:45	5:58	4:33	6
8:03	7:59	7:55	7:50	7:25	12:44	6:03	4:40	13
7:55	7:51	7:47	7:42	7:17	12:43	6:07	4:46	20
7:47	7:43	7:39	7:34	7:09	12:41	6:11	3:52	27
ספטמבר								
7:38	7:34	7:30	7:25	7:01	12:39	6:16	4:57	3
7:28	7:24	7:20	7:16	6:52	12:36	6:20	5:03	10
7:19	7:15	7:11	7:06	6:42	12:34	6:24	5:08	17
7:09	7:06	7:02	6:57	6:33	12:31	6:28	5:12	24
אוקטובר								
7:00	6:57	6:53	6:48	6:24	12:29	6:33	5:17	1
5:52	5:48	5:44	5:39	5:15	11:27	5:37	4:22	8
5:43	5:40	5:36	5:31	5:07	11:24	5:42	4:26	15
5:36	5:32	5:28	5:23	4:59	11:24	5:47	4:31	22
5:29	5:26	5:22	5:17	4:52	11:23	5:53	4:36	29
נובמבר								
5:24	5:20	5:16	5:11	4:46	11:23	5:59	4:41	5
5:20	5:15	5:11	5:07	4:41	11:23	6:05	4:46	12
5:16	5:12	5:08	5:03	4:38	11:24	6:11	4:51	19
5:15	5:10	5:06	5:01	4:36	11:26	6:17	4:57	26
דצמבר								
5:14	5:10	5:06	5:01	4:35	11:29	6:23	5:02	3
5:15	5:11	5:07	5:02	4:36	11:32	6:28	5:07	10
5:18	5:13	5:09	5:04	4:38	11:35	6:33	5:11	17
5:21	5:16	5:12	5:07	4:41	11:38	6:36	5:15	24
5:25	5:21	5:17	5:12	4:45	11:42	6:39	5:17	31

לאיזור ניו-יורק

רוחב צפון $40^{\circ}43'$, ואורך מערב $74^{\circ}01'$

תאריך	עלות השחר $16^{\circ}54'$	נץ החמה שב寥וות	זמן החיים והלילה	שקייעת השב寥ות	צה"כ (ביניהם מעיקר הדין $5^{\circ}50'$)	צה"כ (קטנים) ל'ק"ש ערבית $6^{\circ}50'$	יציאת השבת הוספת דקוט 4	מוצאי שבת לשיעור $8^{\circ}30'$
ינואר								
5:25	5:20	5:16	5:10	4:40	12:00	7:20	5:47	1
5:31	5:26	5:22	5:16	4:46	12:03	7:20	5:48	8
5:38	5:33	5:29	5:23	4:54	12:05	7:18	5:47	15
5:45	5:40	5:36	5:31	5:02	12:08	7:14	5:44	22
5:53	5:48	5:44	5:39	5:10	12:09	7:09	5:40	29
פברואר								
6:01	5:56	5:52	5:47	5:19	12:10	7:02	5:34	5
6:09	6:05	6:01	5:56	5:28	12:10	6:54	5:27	12
6:17	6:13	6:09	6:04	5:36	12:10	6:44	5:19	19
6:25	6:21	6:17	6:12	5:44	12:09	6:34	5:09	26
מרץ								
6:32	6:28	6:24	6:19	5:52	12:08	6:23	4:58	5
7:40	7:36	7:32	7:27	7:00	12:06	6:12	4:47	12
7:47	7:43	7:39	7:34	7:07	1:04	7:01	5:35	19
7:55	7:51	7:47	7:42	7:15	1:02	6:49	5:23	26
אפריל								
8:03	7:59	7:55	7:50	7:22	1:00	6:38	5:10	2
8:11	8:06	8:02	7:57	7:29	12:58	6:26	4:57	9
8:19	8:14	8:10	8:05	7:37	12:56	6:15	4:44	16
8:27	8:22	8:18	8:13	7:44	12:54	6:05	4:31	23
8:36	8:30	8:26	8:21	7:51	12:53	5:56	4:19	30
מאי								
8:44	8:39	8:35	8:29	7:59	12:53	5:47	4:07	7
8:52	8:46	8:42	8:36	8:06	12:52	5:40	3:56	14
6:00	8:54	8:50	8:44	8:12	12:53	5:34	3:47	21
9:06	9:00	8:56	8:50	8:18	12:53	5:29	3:39	28
יוני								
9:12	9:06	9:02	8:56	8:23	12:54	5:26	3:33	4
9:17	9:10	9:06	9:00	8:27	12:56	5:24	3:29	11
9:20	9:14	9:10	9:03	8:30	12:57	5:25	3:28	18
9:21	9:15	9:11	9:04	8:31	12:59	5:26	3:30	25

מבוא

מוצאי שבת לשינוו $8^{\circ}30'$	יציאת השבת הוספה 4 דקות	צה"כ (קטנים) לקר' ערבית $6^{\circ}50'$	צה"כ (בוניים) מעיקר הדין $5^{\circ}50'$	שיקעת החמה שבולוחות	חצות היום והלילה	נץ ההמה שבלוחות	עלות השחר $16^{\circ}54'$	תאריך
יולי								
9:20	9:14	9:10	9:04	8:31	1:00	5:29	3:34	2
9:18	9:12	9:08	9:01	8:29	1:01	5:33	3:40	9
9:13	9:07	9:03	8:57	8:25	1:02	5:39	3:48	16
9:07	9:01	8:57	8:51	8:20	1:03	5:45	3:57	23
9:00	8:54	8:50	8:44	8:13	1:03	5:51	4:07	30
אוגוסט								
8:50	8:45	8:41	8:35	8:05	1:02	5:58	4:17	6
8:40	8:35	8:31	8:26	7:56	1:01	6:05	4:28	13
8:30	8:25	8:21	8:15	7:47	12:59	6:12	4:37	20
8:18	8:13	8:09	8:04	7:36	12:58	6:18	4:47	27
ספטמבר								
8:06	8:02	7:58	7:52	7:25	12:55	6:25	4:56	3
7:55	7:50	7:46	7:40	7:13	12:53	6:32	5:04	10
7:42	7:37	7:33	7:28	7:01	12:51	6:39	5:12	17
7:30	7:26	7:22	7:17	6:49	12:48	6:46	5:20	24
אוקטובר								
7:10	7:14	7:10	7:05	6:38	12:46	6:53	5:28	1
7:07	7:03	6:59	6:54	6:26	12:44	7:00	5:35	8
6:56	6:52	6:48	6:43	6:15	12:42	7:07	5:42	15
6:47	6:42	6:38	6:33	6:05	12:41	7:15	5:59	22
6:37	6:33	6:29	6:24	5:56	12:40	7:23	5:57	29
נובמבר								
6:29	5:25	5:21	5:16	4:47	11:40	6:31	5:04	5
5:23	5:18	5:14	5:09	4:40	11:40	6:40	5:11	12
5:18	5:13	5:09	5:04	4:35	11:41	6:48	5:18	19
5:15	5:10	5:06	5:01	4:31	11:43	6:56	5:25	26
דצמבר								
5:14	5:08	5:04	4:59	4:29	11:46	7:03	5:31	3
5:14	5:09	5:05	4:59	4:29	11:49	7:09	5:37	10
5:15	5:10	5:06	5:01	4:30	1:52	7:14	5:42	17
5:19	5:14	5:10	5:04	4:34	11:56	7:18	5:45	24
5:24	5:19	5:15	5:09	4:39	11:59	7:20	5:47	31

סדר הכנסת שבת

מאת

כ"ץ אדרמו"ר הוזג

סדר הכנסת שבת

- א. **השקיעה הנראות והאמיתיות**
- 1) עד"ז כתב רבינו גם בהל' רבית (בתחלה): „מאד מאידן צרייך ליזהר בהדלקת נרות להדלק קודם שקיעת החמה², שקיעה הנראות, דהיינו בעוד השימוש זורח בראשי האילנות³ בשדה הארץ מאיד צרייך הדין ליזהר שלא ליקח שוחד, אפילו לזכות הזקאי“. ובפרשנה שם (ס"ק א): „כתב לשון מאיד מאיד ב' פעמיים כאן בשוחה, וכן בריבית בו"ר (רש"י ק"ט), בעבור שרוב בני אדם להוטים אחר חמדת הממון צרייך ליזהר בה“ (וועוד הביא שם כמה דוגמאות).
- 2) ראה משנה (שבת לד, א): „צרייך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשכה ... הדליקו את הנר“. שוע"ר (ס"י רס ס"ה): „צרייך אדם לשאול לאנשי ביתו ... להזוזים קודם בין השמשות שידליקו את הנר“. והמנג לבכווע זמן הדלקת נרות שבת – 18 דקות קודם.
- ראה זמני היום בהלכה (ע' מ): „העולם אומרים שי"ח דקות אלו הן כדי לחוש לדעת הראים (ס"י יראים סי' ק"ב) שהוא סופר שבין המשימות (שהוא מושך ג' ורביעי מיל) בא קודם השקיעה, ואלו ג' ורביעי מיל הם י"ח דקות לכל היותר“. וכן הובא לקמן בסוף הספר, בהערותיו של הרלווי"ש רסקין. ולפי זה הי' צרייך להשתדל להדלק יתורה מ-18 דקות לפני השקיעה. וכמදומה שבדרכ כלל נהגים להדלק בתוך 18 דקות לפני השקיעה.
- עוד הביא שם מקור מהגמara (שבת לה, ב): „שלישית להדלק את הנר ... ושותה כדי צליית דג קטן ... ותוקע ומריע ותוקע ושותה“. אבל ראה קונטרס אחוון (ס"י רסג ב): „ואף ששווה כדי לצלחות דג קטן ... שיעור זה פחות הרבה מרבע שעה, כדמות משיעור מליחה שהוא כשיעור צליה אף לחטינה גדילה“. ראה שו"ע ורמ"א יו"ד סי' סט ס"ו. שארית יהודה שם ס"ק לו).
- 3) ובא (לה, ב): „אתון ולא קים לנו בשיעורא דרבנן, אדשימשא אויש דיקלי אתלו שרגא“ (הדלקו את הנר מבعد יום, רש"י). וכן הוא בתשובה הגאנונים (תשוו' מהר"ם אלאשקר סי' צו. גנזי קדרם ח"ה ס"ז). אור מאיר פ"ג סי'

סדר הכנסת שבת

ב' ס"ה) : „משתשקע החמה ולא תראה אפי' על ראשי דקלים“. וכן הוא בברכי יוסף (או"ח של"א ס"ו, בשם בית דוד או"ח סי' קכו) : כל שנראה שימוש אפי' משחו אפי' בראש הדבר הגבוה יותר שיש בעיר". ומסיים : „וכן נתפסת המנוג בעיר קדרשנו ירושלים ת"ג, ועיר עוז לנו חבורון ת"ג, מזמן גאותינו הדורות שלפני דורינו“. וראה גם שוע"ר סי' רשא ס"ו.

וכן הוא גם לעניין זמן תפלה נעילה (شع"ר סי' תרכג ס"ב) : התחלת זמן תפלה נעילה הוא כשהחמה בראש האילנות, דהיינו קרוב להתחלה השקיעה", וש"ג.

והיינו שהailנות הגבוהים עומדים לזרוחו של האדם, והשימוש שבמיערכו זורחת עליהם (ראה סדרו עם ציונים — רסקון, ע' רבכ). והוא זמן קצר אחרי השקיעה הנראית שבולות שבזמנינו, שהרי השקיעה הנראית שבולות היא בעת סילוק השימוש מגובה הים, וכך מדובר בסילוק אור המשם מראשי האילנות.

זמן השקיעה שבולות הוא בדרך כלל כאשר מרכזו השם יורד 50° מעלות תחת האופק ההנדסי; והסיבה שהשימוש צריכה לרדת 50 דקות מתחת לאופק ההנדסי היא, כי מלחמת שבירות הניצוצות נראית החמה גם אחרי יירדתה מתחת האופק (עד שהיא יורדת 34° מעלות תחת האופק ההנדסי), והיינו שעד אז עדין רואה האדם בגובה הים את מרכזו השקיעה הוא בשעת סילוק סוף נגولات השימוש (16° מעלות נספחה). ובכן הכל הינו כשהיא יורדת 50° מעלות תחת האופק). כאמור בירושלמי (ברכות פ"א ה"א) : „סוף גלגל חמה לשקע“. ובתשובת רבינו אברהם בן הרמב"ם (הובא בתשובה מהר"ם אלאשקר סי' צ) מנחת כהן מבוא השימוש מ"א פ"ג) : „ואפי' שקעה רובה עגולת השימוש באופק, ולא נשאר ממנו כי אם דבר מיעוט, כל עוד שלא שקעה כל העגולה בכללה, ותעוררbst השימוש תוך האופק היوم.“

ואילו זמן השקיעה הנראית מבואר כאן שהוא בעת סילוק אור החמה מראשי האילנות והגגות שבארץ המיישור (שהוא למעלה מגובה הים). ובארתוי בקונטראנס נ"ק (ח"ב הערה 7), שאם נשרע את ראשיה האילנות — לערך 30 מטר מעל פני הים (שהוא לערך 20 מטר בארץ מיישור), אזי תה"י השקיעה הנראית כשהשימוש יורדת מעליה אחת תחת האופק (דהיינו 50° הניל של השקיעה שבולות שלנו, ועוד 10°). דהיינו שזמן השקיעה הנראית הוא קרוב לדקה אחת אחרי השקיעה שבולות שלנו.

אמנם יש הפרש בין השקיעה שבולות, שהיא כאשר השימוש מסתלקת מהעין שבגובה הים, לבין השקיעה הנראית שלנו, שהיא כשאור השימוש מסתלק מראשי האילנות. ושוב בדוקתי וויאתני, שכאשר ווב עגולת החמה מסתלקת מהעין העומדת בראשי האילנות והגגות, שוב אין נראה כמעט שום הפרש בין אור זריחת קרני השימוש לצל שלה בראשי האילנות והגגות. ובשעה שהעין העומדת

סדר הכנסת שבעת

ג

המישור שאין שם הר במערב, או בראשי האילנות והగנות רואה קרוב לחצי עגולות

החמה, או נראה ההפרש בין אור זריחת קרני המשם לצל שלה בראשי האילנות והגנות. יוצא אם כן שהשיקעה הנראית היא כשמרכזו המשם יורד ורק מעט יותר מ- 50° מתחת האופק, דהיינו שזמן מועט אחריו זמן השיקעה שבולחוות — הוא זמן השיקעה הנראית המבוארת כאן בסדר הכנסת שבעת (ראה בזה קובץ יגדיל תורה נ'. ח'ב' כח ע' קמט. ל�מן סוף הערה 10).

*

והנה לפיה כל האמור לעיל יוצא, שזמן היום (מנץ ועד שיקעה) ביום השווים הוא מעט יותר מייב' שעות; כי מה שאמרו חז"ל (ויק"ר כו, ד): "באחד בתקופה ניסן ובאחד בתקופה תשרי היום והليلה שווים", היינו מנץ החמה ההנדסית עד שיקעת החמה ההנדסית, ואילו נץ החמה הנראית הוא מעט לפני הנץ ההנדס ושקיעת החמה היא מעט אחריו השיקעה ההנדסית (ראה קונטרס נש"ק ח'ב ע' 17 הערה 3).

(4) ככלומר, זה שנtabאר כאן שזמן שיקעה הנראית הוא בעת סילוק אור קרני המשם מראשי האילנות, וזמן מועט אחר כך היא שיקעה האמיתית, היינו דזקא: א) "שאין שם הר במערב", משא"כ אם יש הר במערב שמסתיר על אור המשם משך זמן קצר, אזי אין האדם רואה את אור המשם מראשי האילנות — זמן מועט לפניו וזמן שיקעה, דהיינו שאז צריך לחשב את זמן שיקעה הנראית כאילו ה"י כאן ארץ המישור שאין שם הר במערב. ומטעם זה הנה עכשו שמכנים השבת על פיה להלחות ושבוענים המודוקים, אין איסור לעשות מלאכה (אפילו כשייש הר במערב המסתיר את אור המשם) עד שעור זמן שיקעה הנראית בארץ המישור. וראה קצות השלחן (ס"ק ב). קוני נש"ק ח'ב (הערה 5).

(ב) "בשדה בארץ המישור", וראה את אור המשם בראשי האילנות שאצלו. משא"כ אם הוא עומד בהר, אזי רואה האדם את אור המשם בראשי האילנות שאצלו — זמן נוספים אחריו זמן השיקעה הנראית המבואר כאן, ואולי גם גם זמן השיקעה האמיתית המבואר כאן (ראה ל�מן סוף הערה 10 ד"ה ועדין יש לעיין).

והוכחת רבינו לשני הפרטים האלה היא, שהרי רבא ה"י בבל שהוא ארץ המישור, ושם אמר "אדישמשא אריש דיקלי אטלו שרוא". ויתירה מזו נתרפש בירושמי (ברכות פ"ד ה"א): "ושמשא בריש דיקלי תמן, איממא הוא הכא ... בבל שהוא זוטר של עולם", דהיינו שארץ ישראל, "שמשא בריש דיקלי" הוא מעט לפני שיקעת החמה בהלכה, משא"כ בבל שהוא עמוק, וההו שבמערב מסתיר קצת על אור המשם, יוצא אם כן, שבשעה שזריחת קרני המשם היא בראשי האילנות הוא עדין הרבה לפני זמן שיקעת החמה בהלכה.

לכון כותב ורבינו, שעיקרו
זמן השקיעה הנראית
בהלכה הוא "ארץ
המשור שאין שם הר
בערבית".

ומה שאמרו בשבת (קית, ב): "אמר רבי יוסי, יהא חליך ממכווני שבת בטבריה ומכווציאי שבת בציפורי". נראה מהדברי ורבינו שמספרם בדברי הפסוקים, דאנשי טבריה הקדימו לקבל את השבת, ואנשי ציפוריה אחריו את יציאתך — מטעם סיג בלבד, ולא מדינה (שיטות הראשונים והאחרונים בזוה נלקטו ב"הזמןים בהלכה" פרק ז).

(5) ראה ורבינו חננאל פסחים קה, א (מן הגנות ומראשי הדקלים). מאירי שם ד"ה מי שעומד (שהמשמש נראה במקומות הגבוהים). ברבי יוסוף סי' שלא ס"ז (שנראה המשמש אפלו בראש הדברה יותר שיש בעיר).

(6) שלא רק הדלקת הנרות צריכה להיות קודם השקיעה הנראית, אלא גם הבעל שאינו מדליק נרות, אסור לו לעשותות "אחר כך שם מלאכה כלל", וככלקמן סעיף ז: "בנשים להדליק נר שבת ... וגם באנשים ... במלאות אחרות".

והיינו במלאות דאוריתא, ולענין מלאות דרבנן, ראה לקמן ס"ח והערה 69.

(7) החיבור מן התורה להוסף מחול על הקודש נתבאר בשוע"ר סי' רסא ס"ד. ונתבאר ברוא"ש (יומא פ"ח סי' ח): "ותוספת זה לא נתברר שיעורו אלא על

כרחך לאו תוספת כל דהוא קامر". אבל לא נתפרש השיעור.

ומה שאמרו בגמרא (לה, ב): "אתון דלא קים לכו בשיעורא דרבנן, אדרישמsha אריש דיקלי אתלו שרגא" (כלעיל העירה 3), זה נאמר רק למי שאינו בכקי בשקיעה האמיתית.

ומה שרביבנו הוסיף כאן, שגמ אלו שיכולים לבדוק עפ"י לוחות ושבועונים מודריאניים, מכל מקום צריכים להדליק את הנרות לפני השקיעה הנראית כדי להוסיף מחול על הקדש מעט (ראה שו"ת ארץ צבי ח"א סוס"ס. קונה נש"ק ח"ב, הערה 4); ראה לקמן הערה 105, שסבירו זו למד הרמב"ן (תורת האדם שער אבותות שנייה, כתבי הרמב"ן מהדורות שעועל ח"ב ע' ונגד) מהמשנה שבת יז, סע"ב): "ובכלין בית הלל מתירין עם המשמש", ומוכיחה מכאן הרמב"ן: "דמשעה שהתחילה המשמש להשתתקע עד זמן [בין] המשימות הוא הזמן ... בכלל תוספת מחול על הקדש".

אלא שהרמב"ן מבادر זאת לשיטת ר"ת, שבין המשימות מתחילה בסוף השקעה (ג' מיל ורבע ע"ר תחולת השקעה), ולכון כתוב שזמן ההוספה מחול על הקדש הוא ממש ג' מיל ורבע אלו שבין תחולת השקעה לבין סוף השקעה, וככלקמן העירה 105.

ואילו כאן מבادر ורבינו לשיטת הגאנונים, שבין המשימות מתחילה מיד אחרי

סדר הכנסת שבעת

ה

שקיעה האמיתית, יוצא אם כן שזמן תוספת מחול על הקודש הוא זמן שבין שקיעה הנראית לשקיעה האמיתית (ראה העורות ובאורים גלון תħallat ע').⁽⁹⁰⁾

כ' אחר סילוק וביאת האור מראשי האילנות ונגים הגבויים בכמו ד' חלקי ששים משעה⁸ (שקורין מינוטין) או' היא שקיעה האמיתית, שהוא סילוק וביאת האור מראשי החרים⁹.

8) הינו במדינת רוסיה

הלבנה, כדלקמן „ובמدينות אלו זמן צאת ג' כוכבים ביןונים ביום השווים הוא כמו חצי שעה בקרוב אחר השקיעה האמיתית, שהן ליד חלקי ששים בקרוב“ (დალკმანი ურა 40). וגם כאן עצמו מוכח שמדובר לאנ"ש ברוסيا הלבנה, שהרי זה המשך דברי רבינו, שמדובר אל יהודי רוסיא הלבנה: „ליזהר בהדלקת נרות... בעוד המשמש זורה בראשי האילנות... כדי להוציא מחול על הקדש... בכמו ד' חלקי ששים משעה... [לפניהם] סילוק וביאת האור מראשי החרים“. וכיוון שהוא 4 דקות ברוסיא הלבנה, מוכח מזה שבארץ ישראל הוא פחות מ-3 דקות.

וראה לקמן בסוף הספר מה שכתו בו הרב אליהו שי לנדא והרב יוסף יצחק שי פיגלשטוק והרב שלום דובער שי הרצל, ומה שכתו בו הרא ללקמן הערה 10.

9) הוכחת רבינו לזה היא:

א) מדברי רבי חנינא (שבת לה, א) „נייח חמה בראש הכרמל, וירד ויטבול בים ויעלה“. וברש"י שם (דר"ה כרמל): „הר שעל שפת הים, וחמה סמוך לשקיעתה נראית על ראש ההרים.“

ב) ויתירה מזו כתבו בתוס' שם (דר"ה וירד): „בירושלמי בפרק [א] דברות, דמשעילה מתחיל בין השמשות, והשתא קמ"ל דשפיר טבל ועליה לו הערב שם“; הרי שלדעת התוס' השקיעה האמיתית היא קצת אחרי סילוק האור מראש הר הכרמל, שעדרין יש מספיק ומן לטבול ולעלות מהים, כי השקיעה האמיתית היא בעת סילוק אור השמש מהרים גבוהים יותר מהר הכרמל, ואז היא התחילה בין השמשות (ויתברא ללקמן הערה הבאה).

ג) ובירושלמי (ברכות א, ב) „החמה מטפetta על ראש ההרים“. עוד תנאי שם ובתוספה ברכות א, ד, „נראית החמה על ראש ההרים“.

ד) וכ"כ ברבינו יונה (ברכות ד, ב ד"ה עד הנץ החמה): „וְהנִצְחָמָה הוּא כֵ' שָׁעָה שַׁהֲחָמָה מִתְחַלֶּת לֹוֹזָה בָּרָאשֵׁי הַהָוִים“ (וכמו שתא זמן הנץ מחשבים לפי ראש ההרים, כן הוא גם זמן שקיעת החמה שמחשבים לפי ראש ההרים). ויש מי שרצה לפרש („בין המששות“ להגראי"ם טוקצינסקי פ"ה ס"ד)

סדר הכנסת שבעת

הגבויים שבארץ ישראל¹⁰.

גובה המקום שעומד עליו.

אמנם לדעת רביינו מזכרי רבי חנינא, שמדובר בהאדם העומד למטה אצל הר הכרמל (וטובל בים), וזמן השקיעה האמיתית שלו, כאשר עלי או רוח החמה אינם נראים יותר על ראשיו ההרים.

וכדמוכח גם מדברי רבא, שמדובר בבבל שהוא ארץ מישור, ומכל מקום אמר למי שאין בקי, שידליך הנרות בשעה שרוואה עדין את אור השמש בראשי האילנות, דהיינו שהשקיעה האמיתית היא אחריו זה, כיון שאילו היה הר למזרחו הי' רואה עליו עדין את זרחת אור השמש לפני השקיעה האמיתית (ראה מ"ש בזה ב��ות השלחן עא, ב. העורות החמיימות ואנ"ש — 77 גלון רס"ע' 58 ואילך).

(10) כאמור, זה שנבחר השקיעה האמיתית היא בעת סילוק אור השמש מראשי ההרים, הוא גם ברוסיה הלבנה, כאמור לעיל: „ליזהר בהדלקת נרות ... בעוד השמש זורה בראשי האילנות ... כדי להוסיף מהול על הקדש ... כמו ד' חלק ששים משעה ... [לפניהם] סילוק וביאת האור מראשי ההרים“ (כدلעיל הערה 8. לקמן העונה 40).

ואף שברוסיה הלבנה לא שכיחים הרים גבויים, ואם כן איך אנו אומרים השקיעה האמיתית היא ד' דקות אחורי סילוק האור מראשי האילנות, כיון שאז הוא סילוק אור השמש מראשי ההרים?

על זה מבادر רביינו, וזה עיקר הידושו של רביינו, שגם בארץ מישור (רוסיה הלבנה), רואים אנו כאילו יש כאן הרים למזרחה, בגובה ההרים הגבויים שבארץ ישראל, וכайлו אנו רואים עליהם את זרחת אור השמש לפני השקיעה האמיתית (כدلעיל הערה הקודמת).

עוד בא רביינו להודיע לנו בזה, באיזה גובה של הרים אנו נתונים כאן, שהרי יש הרים שהם פחות ממאה מטר מגובה הים, ויש בהם שהם יותר משמונה אלף מטר מגובה הים. אלא שכן הכוונה היא לגובה ההרים הגבויים שבארץ ישראל, שהם כמה מאות מטרים מגובה הים. וධינו שהשקיעה האמיתית בכל מקום היא בעת סילוק אור השמש מחלל האיזור, בגובה כמה מאות מטרים — כמו גובה ההרים הגבויים שבארץ ישראל.

והטעם שהולכים בזה בתר ההרים הגבויים שבארץ ישראל, כי כך רואים בדברי רבי חנינא (שבת לה, א) „וניה חמה בראש הכרמל“. ובירושלמי (ברכות א, ב) „החמה מטפפת על ראשי ההרים“. سبحانיהם מדובר בגובה ההרים שבארץ ישראל. ומהו לומדים אנו שכן הוא בכל מקום בעולם, שבעת סילוק אור השמש מחלל האיזור הוא בגובה כמה מאות מטרים אווי היא השקעה האמיתית.

ועל פי זה הגיעו רביינו למסקנה ולהשוו המדויק הזה, שברוסיה הלבנה זמן

סדר הכנסת שבעת

שקיים הלחם האמיתית (מההلال של גובה כמה מאות מטרים) הוא 4 דקוטר אחרי זמן השקיעה הנראית (מההلال של גובה ראש האילנות והגיגים). ולפי חשבון זה, בארץ ישראל עצמה, השקיעה האמיתית היא פחות מ-3 דקוטר אחריו השקיעה הנראית.

*

ויש מי שרצה לפרש הכוונה כאן להרים הגבוהים שבארץ ישראל בגובה 700 מטר (ראה „שםת עין“ בהוספה לסדר הרב מלראי ע' 17). „זמן היום בהלכה“ ע' לט בטבלה הנדרשת שם, ובטבלאות 8 בספר, זמן צאת הכוכבים לדעת ריבינו בארץ ישראל בימים השווים הוא 24 דקוטר אחרי השקיעתו. לפחות בסוף הספר בהעדרתו של הרב יהורם שי אולמן ושל הרב יוסף יצחק שי פיגלשטוק ס"ו, והרב שלום דובער שי הרצל ס"א-ב).

עוד יש מי שרצה לפרש שהכוונה להרים הגבוהים שבחרי ירושלים – 820 גובה מעל פני הים (קיצור הלכות – מילואים, ע' זח). ולדעת שנייהם הפירוש הוא שבארץ ישראל השקיעה הנראית היא 4 דקוטר אחרי השקיעתה הנראית. ולפי זה יהיה הפרש זה במדינת רוסיה הלבנה – יותר מ-4 דקוטות.

אמנם לפחות כתוב ריבינו בפירוש: „ובמדיניות אלו זמן צאת ג' כוכבים בינוינו בימים השווים הוא כמו שעה בקרוב אחר השקיעת האמיתית, שהן ל"ז חולקי ששיים בקרוב אחר השקיעת הנראית“. היינו שארבעת הדקוטות הללו שכותב – כוונתו בהן היא לרוסיה הלבנה (כדלקמן סוף העלה, 28, והערה 40).

ואם כן מוכחת דעתו שבארץ ישראל בימים השווים הוא פחות מ-3 דקוטות. ויתורה מזו כתוב, „שבמרחxon של חידשי הלחמה פוחת מעט מתשורי שנאים אז ג' כוכבים בבחציו שעה אחר השקיעת הנראית“. וכל זה לא מתאים כלל אם נאמר ש-4 של השקיעת האמיתית הם בארץ ישראל, ובאיוזר לאזניא-לאדי הוא יותר מזה.

גם האמור לפחות „ולפי שאין אנו בקיאים בהם [בכוכבים בינוינו], אך צריך להחמיר [להזכיר לכוכבים קטנים] בקיין לעניין קראת שמע של ערבית עד שעה שלימה אחר השקיעת“, מוכיה ש-4 דקוטר אלו הן באיזור לאזניא-לאדי, ולא בארץ ישראל, וכדלקמן העלה 47.

*

ויש מי שרצה לפרש שהכוונה להרים הגבוהים 1000 מטר ויותר („הערות התמימים ואנ"ש – 770 גליון רמת ע' 69), והכוונה היא שככל העולם כולם, השקיעת האמיתית היא בדיקן 4 דקוטר אחרי השקיעת הנראית (ambilי להתחשב עם אורך הנשף באותו מקום ובאותו זמן), כיון שכן הוא בארץ ישראל (שם גליון רב ע' 54 ואילך). וראה מה שדנו בזה בארכיות שם גליונות רנג. רנד. רנו. רסו. רಥ. עדר. הערות ובאזורים גליונות תחכז ע' 54. תחכח ע' 69. חתכת

סדר הכנסת שבעת

ע' 77. כתלא ע' 86. כתלב ע' 65. כתלה ע' 126). אמנים לכואורה אין בזה שום הגיון או מקור.

וראה מה שביאר הרוב אליו לנדא לקמן בסוף הספר, מהו ההגיון שבבסבירה זו; אמנים לכואורה מופרך לפרש כן בדברי ובינו, שהרי כל עיקר מטרת ריבינו כאן בביואר זמן השקיעה האמיתית, הוא בשביב היישוב זמנם המדויק של בין המשות ושל צאת הכוכבים, שמתהילים אחרי השקיעה האמיתית (כדלקמן הערות 18 ; 28). וזאת ביאר ובינו לקמן בהמשך דבריו, שזמן ראיית הכוכבים תלוי רק בחישוב מעלות ורוחוק המשמש מהמקום שעומד בו האדם (כדלקמן הערת 19). ופושט שرك בזוה תלויה ראיית ג' הכוכבים בכל מקום בעולם —

בלי הוספה 4 דקotas של גוירות הכתוב באמצעות.

ולכן חישבתי (קונטרס נש"ק ח"ב הערות 8-7) שהכוונה היא לגובה הר הכרמל (הנזכר בדברי חז"ל) שגבתו (בשייא גבשו) 546 מטר, ואשר לפי זה תהי השקיעה האמיתית כשיעורת המשמש $1^{\circ}35'$ תחת האופק, ואשר לפי זה תהי השקיעה האמיתית ברוסיה הלבנה (באיזור לאדי — לאזניה) לערך 4 דקotas אחרי השקיעה הנראית, ובארץ ישראל תה' השקיעה האמיתית פחות מ-3 דקotas אחרי השקיעה הנראית.

נאת החשבון בכלל ביארתי בקונטרס נש"ק ח"ב ע' 9, שבחר בגובה 546 מטר תחתה הר השקיעה האמיתית באיזור לאזניה-לאדי 4 דקotas אחרי השקיעה הנראית. וכעתן זה הבאת שם מ"אוצרות ירושלים" חלק עז סתת"ב. ועד"ז חישב ב„שימת עין“ ע' 17, שבחר בגובה 700 מטר תחתה הר השקיעה בארץ ישראל 4 דקotas אחרי השקיעה הנראית. אבל ב„הזמנים בהלכה“ ע' נט, הביא חישוב אחר, שבגובה הנ"ל מתחזרת השקיעה קצר יותר משיעור הנ"ל. ונتابאר בקובץ הערות התמיימים ואנ"ש — 770 (גליון רמט ע' 65), שיש שתי נוסחאות לחישוב הפרש השקיעה בגובה ההרים. אבל גם לפי זה לא ישתנה החשבון הנ"ל, שכן שבאיוזר לאדי-לאזניה מתחזרת השקיעה האמיתית ב-4 דקotas, אם כן מובן שבארץ ישראל היא מתחזרת בפחות מ-3 דקotas].

והוכחה נוספת שמדובר אכן רבינו בהר הכרמל, כי לשון זה „בבית האור מראשי ההרים“ מקورو ברשיי (שבת לה, א ד"ה כרמל): „הר שעל שפת הים,

וחמה סמוך לשקיעתה נראית על ראשיהם“, שמדובר בהר הכרמל.

אמנם הקשה על זה הריך יעקב סינגאוי בקובץ הערות התמיימים — 770 (גליון רמט ע' 67), שהרי גובה הר הכרמל הסמוך לשפת היום הוא 190 מטר בלבד,

ואילו שיא גובה הר הכרמל 546 מטר נמצא במרחך 10 קילומטר משפת הים.

ואפשר שרבינו מפרש, דמיiri באדם העומד במקום יכול לראות מרוחק את שיא גובה הר הכרמל (546 מטר מעל פני הים), וזרואה עליו את אור השמש. או אולי יש אפשרות נוספת הוכחת ריבינו (שמתהשכים עם גובה

הרים אלו דוקא):

סדר הכנסת שבעת

התוס' בסוגיא הנ"ל (לה, א"ה וירד) : „פירוש בקונטראס ובתווך כדי שירד ויעלה הוילא. וקשה דלא הויה ליה למינקט סימנא דעתבילה, אי לאו דאתא לאשמעין דעתבילה מעליא היא. ובירושלמי בפרק א דברות דעתיעלה מתחילה בין המשמות, והשתא קמ"ל דשפירות טבל ועלה לו הערב שם". הרי لماذا התוס' מהירושלמי, שאחריו סילוק האור מראשי הר הכרמל, עדין היה לו מספיק זמן לירד ולטבול ולעלות, ואז היא השקיעה האמיתית והתחלה בין המשותה.

[נוסף שלנו בירושלמי שם : „התחיל גלגל חמה לשקע, אדם עומד בראש הר הכרמל ויורד וטובלabis בים הגדול ועולה ואוכל בתורתו חזקה ביום טבל.“.] אמנם מדברי התוס' נראה שמדובר את דברי הירושלמי, כמו בש"ס דירן, שהאדם עומד לירכתי ההר אצלם, וראה את אור השמש על ראש הר הכרמל, ויורד וטובלabis בים הגדול ועולה, ואז היא זמן השקיעה האמיתית].

בתוס' שם לא מפורש כמה הוא זמן הטבילהabis בים, אמנם מפורש בדבר ברא"ש שבת פ"ב סי' כג (ופסק כוותיה בשועער סי' רסא ס"א) שהוא מהלך נאמות, שהם 36 שניות. ומהז יש לזכור שההשקיעה האמיתית היא קרוב לדקה אחורי סילוק אור השמש בראש הר הכרמל — בחלק ההר הסמוך לים. ואפשר שמדובר למד ריבינו שההשקיעה האמיתית היא קרוב ל-3 דקות אחריו השקיעה הנראית באלה"ק, ובמילא 4 דקות אחריו השקיעה הנראית בלדי; שמתמא אין הכוונה להרים הימיים הגבוהים, כי אם כמו בכל ההלכות הולכים אנו לפני הגובה המוצע של ההרים הגבוהים שבארץ ישראל.

אמנם בכל אופן שנבאר את הוכחת ורבינו לחישוב זה, ברור מיילולו שההשקיעה האמיתית היא כאשר זריחת השמש מסתלקת מחלל המקום שעומדת בו האדם, בגובה ההרים הגבוהים שבארץ ישראל, בין אם האדם עומד במישור ובין אם הוא עומד על גבי הר. וחיינו שההשקיעה האמיתית ברוסיה הלבנה (באյור לאיי — לאוניא) היא לערך 4 דקות אחריו השקיעה הנראית, ובארץ ישראל תהיה השקיעה האמיתית פחותה מ-3 דקות אחריו השקיעה הנראית.

*

והנה בקונטראס נש"ק ח"ב (הערה 7) סיכמתי החשבון, שזמן השקיעה הנראית הוא כשוויודת המשמש 1° תחת האופק (שאזו שוקע אור השמש מראשי האילנות והגגות), וזמן השקיעה האמיתית הוא כשוויודת המשמש $1^{\circ}35'$ תחת האופק (שאזו שוקע אור השמש גם משיא גובה הר הכרמל, שהוא 546 מטר מעל פני הים). וכל החשבון שם הוא, שאז היא השקיעת סוף גלגל המשמש להאדם העומד על ראש ההר, שאינו רואה יותר את סוף גלגל המשמש.

אמנם הקשייתי על זה בקבוץ יגדל תורה (חובי' כה ע' קמطا), שבדקתי וראיתי, שכאשר רוחב עגולת החכמה שקעה מהעין, שוב אין נראה כמעט שום חילוק בין אור המשמש לצילו. וכיוון שאנו בונים את דברינו אלה על מ"ש בסדר

סדר הכנסת שבת

,

הכנסת שבת „סילוק וביאת האור מראשי הרים“, הרי פירוש הדברים הוא שהאדם העומד למטה אצל ההר איז רואה את זריחת אור השמש על ראש ההר, והיינו בזמן שהאדם העומד על ראש ההר יוכל לראות עדין קרוב לחצי גלגל השמש, (ראה גם לעיל הערתה 3).

וכיוון שכן, אולי יש להקדים מעט את זמן השקיעה הנראית — כשיורדת המשמש קצת פחות מעה אחת תחת האופק, ואת זמן השקיעה האמיתית — כשיורדת המשמש מעט פחות מ- 35° תחת האופק (מדובר בשינוי קטן ביחס, שאין להגדירו בזמן מסוים, ולכן לא شيئا בכל החשיבות מהזמן שקבעתי — מעלה אחת לשקיעה הנראית, ו- 35° לשקיעת האמיתית).

*

כל זה אמרו כאשר הוא עומד במישור, שהשקיעת האמיתית שלו היא בעת „סילוק וביאת האור מראשי הרים“ — אילו יש פה הר גבוה שהמשמש זורה עליו עדין; וככארהה כן הוא גם לאידך גיסא, כאשר נועט במקומות הנמצאים כ-10 קילומטר גובה מהים, שאע”פ שהוא את המשמש מהחלהן, עדין אפשר שבאותו אייר שתחת המטוס הוא כבר אחרי השקיעת החמה, או לפני נץ החמה (ראה קוונטרס נש”ק ח”ב סוף הערתה 7). וכענין זה מסיק הגריימ טוקצינסקי (בין המשמות ע’ נה) והגראי'ז מלצר (שם ע’ קנה); אלא שהם דנים באرض המישור, וכך אין דנים לדעת רבינו שאף במקומות מישור חושבים לפי גובה הרים. וראה لكمן בסוף הספר, מה שכותב בזה הרב יוסף יצחק שי פיגלשטוק (סעיף ח). ועדיין יש לעיין בדיינו של העומד על ראש ההרים הגבוהים מادر (יוטר מגובה ההרים הגבוהים שבארץ ישראל), אם תהיה השקיעת שלו בעת סילוק וביאת האור מגובה ראייה ההרים הגבוהים שבארץ ישראל, או בעת סילוק ואיבאת האור מההר שהוא עומד עליו (ראה לעיל הערתה 4).

אמנם זה פשוט לכארה, שבירושיםם ובשער העיירות שעל ההרים הגבוהים שבארץ ישראל, שם אין שום הפרש בין השקיעת הנראית לבין השקיעת האמיתית. שהרי ביאר רבינו שאין מתחשבים עם גובה עמידת האדם, כי אם שככל מקום השקיעת האמיתית היא בשעה שקרני אור המשמש מסתלקים מאותו מקום בגובה ההרים. יוצא אם כן שם האדם עומד גם הוא על ההרים הגבוהים — איז משותה השקיעת הנראית אצלו (במקום שעומד על ההר) עם השקיעת האמיתית (שהיא אצל כולם כשקרני אור המשמש מסתלקים מגובה ההרים), ומיד כשאנו רואת את המשמש בעיר הזאת שילגבי ההרים — הרי השקיעת הנראית והאמתית אצלו [ראתה لكمן בסוף הספר מה שכותב בזה הרב יוסף יצחק שי פיגלשטוק (סעיף ז). וככונתי בזה היא בזו כמובן, להרי ירושלים אלה, שאין הוא במערב המטייר על אור המשמש בעת השקיעת. וראה גם لكمן הערתה 28, קרוב לסופה].

*

סדר הכנסת שבת

יא

כל הדין הזה, בבירור זמנה המדויק של השקיעה האמיתית, איןנו נוגע לעניין שבת, שכאמור כאן בפנים צריך להוסיפה מוחלט על הקודש מהשקיעה הנראית ואילך. אמן נוגע הדבר גם לחישוב זמנה המדויק של תורה¹⁴ באיסור כרת וסקילה ח"ו,

בין המשימות, צאת הכוכבים, ועלות השחר, ויתבאר لكمן (*הערה 18*). ולפעמים נוגע הדין לעניין ברית מילה, הילד שנולד 2 או 3 ד考ות אחרי השקיעה הנראית שבלהות שלנו. ולפי כל האמור לעיל אין למול אותו ביום השני אלא אם כן נולד בארץ ישראל עד 2 ד考ות אחרי השקיעה שבלהות, משא"כ אם נולד 3 ד考ות אחרי השקיעה שבלהות; אף אם יתברור בבירור (לפי דיקוק הלוחות, ודיקוק השעון, ודיקוק קביעת הרופא) שרוב ואשו של הילד יצא מהפוזרו בדיקוק 3 ד考ות אחרי השקיעה שבלהות המדויקים, מכל מקום נראה לענ"ד שיש לדוחות את הברית ליום התשייע, שהוא ספק שמיini (שו"ע יו"ד סי' רסב ס"ד).

(11) לה, ב (ואיזהו בין המשימות משתמש החמה), שמיד אחרי השקיעה החמה מתחילה בין המשימות. וההוכחות לזה מדברי הפוסקים — لكمן סעיף ג'.

(12) לה, א (אמר רבבה בר בר חנה אמר רבבי יוחנן הלכה כרבבי יהודה לעניין שבת ... לחומרא).

(13) רשי"י שם (מספקא לי), הלכך על כרחך לחומרא עגי למיזל).

(14) יש בזה כמה פרטיים:

(א) כיון שהוא איסור כרת וסקילה לכן ספיקו אסור מן התורה, וכמבואר ברמב"ם (להלן טומאת מת ספ"ט, לרשות הכסף משנה שם): "כל הספקות אין להם אלא מדברי סופרים, ואעפ"כ דבר שהייבין על זדונו כרת ספיקו אסור מן התורה, שהרי העולה אותו חייב אשם תלוי". גם כאן בין המשימות יש חיוב אשם תלוי, וכמבואר בשועער (סי' רסא ס"א): "ואם עשה חייב אשם תלוי" (וועד"ז ב"סדר הכנסת שבת" מהדור"ק): "ויש בו ספק סקללה וכרת ח"ז וחיוב אשם תלוי". והוא ממשנה (כריתות יז, ב): "שבת ויום חול ועשה מלאכה באחד מהן ואין יודע באיזו מהן עשה מביא אשם תלוי". ונחפרש ברמב"ם (להלן שגנות פ"ח ה"ב): "איןנו חייב באשם תלוי עד שייהי" שם איסור קבוע כיצד ... שבת וחול ועשה מלאכות באחד מהם ואין יודע באיזה מהן עשה". ובלחם משנה (שם): "עשה מלאכה בין המשימות של ערב שבת ואיקבע

ב. בין המשימות לרבי יהודה
ואו הוא תחלת ומון בית המשימות
 לרבי יהודה בבריתא¹¹, ופסקו
 בגמרא¹² הלכה כמותו בכניסת שבת
 לחומרא, לפי שהוא ספק¹³ של
 תורה¹⁴ באיסור כרת וסקילה ח"ו,

סדר הכנסת שבת

ולא כרבי יוסי דאמר¹⁵ שתחלת ומין בין השימושות הוא בסוף בין השימושות דרבי יהודה, שהוא¹⁶ בכדי חומש (52): איסור גמור של תורה" (וראה מהדורה¹⁷ להל' נדה, בהגהה (ע' רנ): "ולהרמב"ם כל ספק מרובנן"). והנפקא מינה מזה להלכה הוא לעניין חוכת ההוכחה (וכدلקמן העורה 63).

(ב) אכן שפסקו כרבי יהודה לחומרה בגין השימושות מספק, אין זה דין של ספק ספיקא (ספק אם חשוב בגין השימושות, וספק אם בגין השימושות חשוב כיום השבת), אלא דין ספק של תורה, וכמבוואר בשוו"ת צמה צדק (אהע"ז סי' ט סי'א): "מה שאמרו בגמרא ס"פ במה מדליקין (דף ל"ה סוף ע"א) הלכה כרבי יהודה לעניין שבת, פירוש אדרמו"ר זיל בסדורו, לומר דהוא ספק של תורה ממש, כאילו הוא ודאי בגין השימושות לכלי עולם, ואינו נידון כספק ספיקא". (ג) שהחמיירו בזה רק לעניין איסורי תורה, משא"כ לעניין איסורים דרבנן נתבאר בשוע"ר (ס"י רסא סי'א-ב): "ולדבר מצוה מותר לעשות בה כל דבר שהאיסור בשבת עצמה הוא מדברי סופרים ... לפיכך מותר לערכ עירובי חצירות בגין השימושות ... להטביל כלים ... לעשר פירות ... ולהתמן את החמין ... לומר לנכרי להדליק בגין השימושות" (וכدلקמן העורה 69).

(15) ברייתא לד, ב (רבי יוסי אומר בגין השימושות כהרף עין). וגמרה לה, א (DSLIM בין השימושות דרבי יהודה והדר מתחליל בגין השימושות דרבי יוסי).

וראה לקמן (הערה 28), דהינו דלא כמו שרצו להפרש שבין השימושות דרבי יוסי הוא מופלג מבין השימושות דרבי יהודה, ואני מתחילה מיד אחריו. (16) סוף בין השימושות דרבי יהודה הוא 18 דקות אחרי השקיעה האמיתית, כմבוואר בברייתא גמара (לה, ב): ואיזהו בגין השימושות משתמש החמה ... הכספי העlian והשוה לחתון זהו ללילה דברי רבי יהודה ... שיעור בגין השימושות בכמה אמר הרבה רב יהודה אמר שמואל שלשה חלקים מיל ... תלתא ריבעי מילא".

ואין הכוונה כאן למלך מיל של 18 דקות, אלא למלך מיל של 24 דקות, כմבוואר בשוע"ר (ס"י תנט סי') שהעיקר כהאורים שמלך מיל כ"ד מינוטין (ובק"א סי' רנא ס"ק א שבזה תלוי זמן בגין השימושות), והינו שג' ורביעי מיל הוא 18 דקות (ולקמן העורה 92 יתבאר הטעם, שלענין ד' מיל שמעמוד ההשחර עד נץ החמה קיימ"ל שמלך מיל הוא 18 דקות).

(17) ולא שעות זמניות (שיתבאו לקמן העורה 113). ואף שմבוואר במנחת כהן (מאמר ב פ"ד) שזה תלוי בשעות זמניות, וכן נתבאר בתשוכת רבינו (שו"ת רבינו סי' מה), מכל מקום מובה לקמן מס' "אלים" (ראה העורה 41), כי

סדר הכנסת שבעת

יג

(שהן כ"ד במעטה לעת, והן י"ח מינוטין) אחר השקיעה האמיתית¹⁸ בימים השווים בהם ימי ניסן ותשורי בארץ ישראל¹⁹, ואו הוא ודאי לילה לרבى יהודה²⁰.

בכמה ספרים מתkopפת רביינו (ביאור הגרא"א או"ח סי' רסא וו"ד סי' רסב. שבילי דרקייע חלק חכמת התכוונה סי' קל). וראה הזמנים בהלכה ע' קטו. קונטרס נש"ק ח"ב ע' 13-11. לקמן הערה (19).

וזהו שאומר כאן, ששיעור זה בארץ ישראל בימים השווים – הוא 18 דיקות משועות השוואות; ולפי זה מודדים בכל מקום ובכל זמן את אורך זמן בין המשמשות (לפי חשבון המעלות).

(18) כי כל השיעורים של בין המשמשות הם מזמן השקיעה האמיתית (ולא הנראית), הן לנניין שיעור 18 דיקות (לרבى יהודה) המבואר כאן, והן לנניין השיעור של 20 דיקות (לצאת הכוכבים) האמור בסמוך: „בשליש שעה משועות השוואות אחר השקיעה האמיתית הוא ודאי לילה“, שדוקא איז נראים הכוכבים הבינוניים, כדלקמן בסמוך: „וְהַקָּטִים מֵהֶם ... יוֹתֵר מִשְׁלִישׁ שָׁעָה אַחֲרַ שִׁקְיעַת הָאָמִיתִית“ (וראה לקמן הערה (28)).

ומסתבר אם כן לכארה, שגם שיעור 72 דיקות של עלות השחר הוא לפני נץ החמה האמיתית (מגובה ההרים), ולא לפני נץ החמה הנראית (וראה לקמן סוף הערה (92).

(19) כי שיעור זה של 18 דיקות אינו שווה בכל ימות השנה ובכל המקומות בעולם, אלא מודדים את מספר המעלות שבין מקום המשמש לבין ראש האדם – בימים השווים בארץ ישראל 18 דיקות אחרי השקיעה, ולאחר כך מודדים בכל יום בשנה ובכל מקום בעולם מתי תהי המשמש רוחקה (נמוכה במעלות) מראש האדם באותו ויחיק, והוא ודאי לילה אצלו – לרבى יהודה; כי אורך נשף זה שההשקייה עד הלילה, מתארך יותר בימי הקיץ, ומתארך יותר במדינות הצפוניות, כדלקמן: „ובקיען השיעור משתנה לפי החדשין [ו]נטיטת המדינה לצפון העולם“ (ראה לעיל הערה 17. קונטרס נש"ק ח"ב ע' 13-11).

כל זה מדובר בכל נשף شيء, בין אם המדבר בנשף שבין השקיעה הנראית לבין השקיעת האמיתית (ראה לעיל הערה 10), ובין אם המדבר בנשף שבין השקיעת הנראית לבין לילה לרבי יהודה (כאמור כאן), או לרבי יוסי (כאמור לקמן), ובין אם מדובר בנשף של עלות השחר (דלקמן הערה (92)).

(20) אף שעדיין לא נראים הכוכבים, עד שתי דיקות אחר כך, כדלקמן (הערה 24).

ג. בין השימושות לרבי יוסי
ומישך זמן שנמישך בין השימושות
דרבי יוסי הוא מועט מאד²¹, דהיינו
ערך ב' חלקי שיש משעה²² לכה, כי
בשליש שעה משעות השותות אחר
שקיעה האמיתית הוא ודאי לילה גם
לרבי יוסי בארץ ישראל ביום היעום
(כמ"ש בפסמ"ג בהלכות תרומה²³).

לטבילה לרבי יוסי, וכיוון שזמן טבילה הוא מהלך נ' אמה, אם כן הוא בין
השימושות דרבו יוסי מהלך מ"ט אמה אחריו סיום זמן בין השימושות דרבו יהודה.
וכן נפסק בשועער (ס"י רסא ס"א): "זהו בין השימושות בכל מקום, והוא כדי
מהלך ג' ורביעי מיל (עוד מ"ט אמות) קודם צאת ג' כוכבים בינוין" [לאלא
שם מיררי לשיטת ר"ת, וכן בישיטת הגאנונים].
והנה לפי חשבון מהלך מיל ב-24 דקות, יהי מהלך נ' אמות 36 דקות.
והיינו שבתוך מהלך נ' אמה מתייחס בין השימושות של רבי יוסי. ומה שקבע
רבינו ששיעור ספיקו של רבי יוסי הוא 2 דקות הוא מדברי (הרמב"ם והחנוך
ו) בשם"ג דלקמן.

וביאר בקצתו השלחן (ס"ק ז): "ומכל זה מוכח דג' רביעי מיל הוא ח"י
מינוטין, ובין השימושות דרבו יוסי הוא משך ערך ב' מינוט אחדר כך (או מינוט
וחצי, ומופלג מבין השימושות דרבו יהודה ערך חצי מינוט, שהוא מ"ט אמה
כמ"ש הרוא"ש)".

אבל יותר משתבר באופןו הראשון, שבין השימושות דרבו יוסי נמשך לערך 2
דקות. וההוכחות לזו יתבארו בהערה הבאה, וההסביר בויה יתרابر לקמן (הערה 24).

(23) ל"ת רנו (וזה העת כמו שליש שעה אחר שקיעת החמה).
והקשה על זה ב"בין השימושות" (ע' נא): "הפסמ"ג (מ"ע לב) סבירה לי
כהר"ת, אם כן באמרו כאן "עשרים دق אחר השקעה", רוצה לומר אחר ג' מיל
ורבע מין שקיעת עגול החמה".
ותירץ בקצתו השלחן (ס"ק ז): "וاع"פ שהפסמ"ג במ"ע ל"ב סבירה לי
כשיטת ר"ת דבין השימושות מתחילה אחר ג' מילין ורביעי אחר השקעה, עכ"פ
מוכח מני" שמתחלת בין השימושות דרבו יהודה עד סוף בין השימושות דרבו
יוסי הוא כשליש שעה, והוא הדין לשיטת הגאנונים דברין השימושות מתחילה תיכף
אחר השקעה".

(21) שבח (لد, ב):
"רבי יוסי אומר בין
השימוש כהרף עין, זה
נכנס וזה יוצא, ואי אפשר
לעמוד עליו".

(22) בגמר אמרין
(לה, א): "בין השימושות
דרבי יהודה לרבי יוסי
כהנים טובלין בו". ומהזאת
למד הרוא"ש (פ"ב סי' כג)
שהחاري סיום זמן בין
השימוש אין מספיק זמן

סדר הכנסת שבעת

טו

ד. **צאת הכוכבים הבינוניים**
ובפרט שכפי הנראה הוציאה הסמ"ג דברים אלו (כמו שליש שעה אחר שקיעת החמה) מהרמב"ם הל' תורות פ"ז ה"ב (בנוסח כתבייד), והרי הרמב"ם סבירא לי' כשית הגאנונים.

ואף שכח על זה ב"בין השימושות" (ע' נא) שכתי' זזה של הרמב"ם אינו בר סמכא, ולכן קבוע הוא שזמן צאת הכוכבים הבינוניים הוא אחר כך (בדלקמן הערכה 28). אבל ברמב"ם הוצאת פרונקל מאשרים גירסה זו מכתבי היד. וכן הוא בחנוך (מצווה קעט): "בהערב שמש, ויראו ברקיע ג' כוכבים בינווניות, וזה העת הוא כמו שליש שעה אחר שקיעת החמה".

(24) שאז — אחרי סיום שתי הדרכות של בין השימושות דרבו יוסי — הוא זמן צאת ג' כוכבים, כմבוואר בגמרא שם (שבת לה, א): "הלכה כרבי יהודה לעניין שבת והלכה כרבי יוסי לעניין תרומה ... לחומרא ... כוכב אחד יום, שנים בין השימושות, שלשה לילה" (וראה לקמן הערכה 94).

ומפרש רביינו שדברים אלו (כוכב אחד — שלשה לילה) הם בהמשך לדברי רבי יוסי, ש לדעתו מתחילה בין השימושות בראשית שני כוכבים (שנתיים בין השימושות), ומסיים בשלושה כוכבים (שלשה לילה). וכן היה גם גירסת רביינו חננאל שם: "תניא נמי הכי רבי יוסי אומר כוכב אחד יום ב' בין השימושות ג' לילה (וכן הוא בהגחות הגר"א סי' רסא: "הכל אליו בא דרבוי יוסי"). ונתבאר ב"הזרמים בהלכה" ע' טסא. וראה גם אגדות קודש ח"א אגדות ג' שפכו).

והיינו שההפרש בין כוכב שני לשליishi ביוםיהם השווים הוא לערך 2 דקות (ראה בתבלה שב"ז, זמנים בהלכה" ע' לח. סדור עם ציונים — רסקין ע' תרצד), שהוא שיעור בין השימושות דרבוי יוסי המבוואר לעיל.

יוצא מכך, שלדיין דמספקין אין כרבי יהודה או כרבי יוסי, בין השימושות הוא משקיעת החמה עד שיראו ג' כוכבים — 20 דקות (בדלעיל העורות 22-23). (25) כմבוואר בגמרא שם (לה, ב): "לא כוכבים גדולים ... ולא כוכבים קטנים ... אלא בינווניות". וכן הוא בשוע"ר (ס"י רסא ס"א): "צאת ג' כוכבים בינווניות". וזה עיקר זמן צאת הכוכבים מודיענא.

אבל להלכה למעשה, יש להוציא עוד כמה דקות, כדלקמן בסמוך: "וקריית שמע של ערבית וכיוצא בהן ... לפי שאין אנו בקיימים בהם, לכן צריך להחמיר ... ובמוצאי שבת להוסיף אחר כך מעט מחול על הקדרש".

והיינו כմבוואר בשוע"ר (ס"י רצג ס"א): "נהגים שמאחרים תפלת ערבית במוצאי שבת כדי להוסיף מחול על הקדרש, אבל עיקר יציאת השבת הוא משעת צאת ג' כוכבים קטנים, שאין אנו בקיימים בינווניות, ומיד שייצאו ג'

שאו הוא זמן צאת ג'
כוכבים²⁴ בינווניות²⁵ בארץ ישראל

סדר הכנסת שבת

כוכבים קטנים היה מותר בעשיית מלאכה, אלא שצורך להמתין עד שייהיו ג' כוכבים עומדים רצופים במקומות אחד ולא מפוזרים שהזהר השיעור שצורך להוסיף מחול על הקודש ביציאת השבת".

ומקורו לעניין שצורך להחות לכוכבים קטנים, הוא ברבינו יונה (ברכות א, ב ד"ה והא): "אין הכל בקיין בין גודלים לבינוניים, צריך ליזהר עד שיראו הקטנים, וכן במווצאי שבת צריך ליזהר ג' כ' שלא לעתות שם מלאכה עד שרראו ג' כוכבים קטנים" (ראה לקמן הערה 30 שהזאת מר"י בעל התוס'). וכךין זה מבואר בתוס' פסחים ב, א ד"ה והא קייל', בשם ר"י: "דאין אנו בקיין בצעת הכוכבים").

ומקורו לעניין חוספת מחול על הקדש במווצאי שבת, הוא ברמב"ן (פסחים נד, ב. תורה האדם אבלות ישנה, כתבי הרמב"ן מהדורות שעוויל ח'ב ע' רגנ) ובר"ן (שבת טו, א ס"ד"א אמר רבבה): "אייזו שעה יהא מוסיף והולך, יש לרמר עunning שאמרו בירושלמי דברכות דגרסין החתום ובכלבד דיתחנן תלתא כוכבים דרמיין כחדא כוכבתא, כלומר רצופין במקום אחד, היו מפורין אסור בעשיית מלאכה ממשום חוספה".

ועל פי חשבון אורך המעלות כתוב רבינו כאן את שלושת הזמנים, וההלכות הקשורות בהם: "צאת ג' כוכביםBINONIM... ולפי שאין אנו בקיאים בהם אך צריך להחמיר בקיין לעניין קריית שמע של ערבית עד שעה שלימה אחר השקעה, ובמווצאי שבת להוסיף אחר כך מעט מחול על הקודש".

ולפי החשבון הוא — $50^{\circ} 6'$ תחת האופק ההנדסי לכוכבים BINONIM, ו- $50^{\circ} 6'$ תחת האופק ההנדסי לכוכבים קטנים (כדלקמן הערה 47).

ואף שלא הזכיר כאן בפירוש את הכוכבים הקטנים, סמך על מ"ש קודם, "והקטנים... אינם נראים עד לאחר זמן מה". הרי שהליך כאן בין שלושת הזמנים האלה לעניין ההלכות הקשורות בהם:

א) כוכבים BINONIM — מעיקר הדין. ונתבאר לקמן הערה 46, שגם למשה סגי בזה לתפלת ערבית. ויש אומרים ("בין השימוש" ע' סח-פ"ב) דכן הוא גם לכל הדינים שהם מדברי סופרים, כמו: (א) סיום הצומות (חווץ מיום הכהפורים) אחרי צאת הכוכבים. (ב) ספירת העומר בלילה. (ג) הפסיק טהרה עד אחרי צאת הכוכבים. (ד) טבילת נדה בלילה, וכיו"ב.

ב) כוכבים קטנים לעניין קריית שמע של ערבית — לפי שאין אנו בקיאים בהם (BINONIM). ויש אומרים (מנחת כהן מאמר שני פ"ה) שצורך להחות לכוכבים קטנים אף לעניין ברית מילה לתינוק שנולד בליל שבת, וכן נוראית לאורה דעת רבינו, כדלקמן הערה 37.

ג) למווצאי שבת צריך להוסיף על זה מעט — לתוספת שבת.

ולענין חשבון הזמנים שבהם לועת ובניו, לכאותה יש לקבוע:

א) כוכבים BINONIM — מעיקר הדין, כשהמרכז המשמש יורך לערך $50^{\circ} 6'$ תחת האופק ההנדסי (כדלקמן הערה 28).

סדר הכנסת שבת

יז

ב) כוכבים קטנים — לעניין קריית שמע של ערבית, כשמרכזו המשמש יורך לערך $6^{\circ}50'$ תחת האופק ההנדי (כדלקמן הערה 47).

ג) יציאת השבת —قارب דקوت אחרי צאת הכוכבים לקריית שמע הנ"ל (cadlekman הערה 48).

והנה לפני כמה שנה בדק וראה הגריימ' טוקצינסקי, אשר הכוכבים הקטנים נראים בירושלים ביום השווים כ-10 דקות אחרי הכוכבים הבינוניים, ומסיק שהזמן יEXITת השבת (שכולל גם את ההוספה מחול על הקודש, כמו מר שדרתו זהן זמן ג' כוכבים קטנים רצופים במקום אחד). ולפי זה חישבו הספרים הדנים בויה (ראה זמנה כהלה ע' מ, הזמנים בהלכה ע' תקכח), שלדעתו יEXITת השבת היא כאשר השמש $8^{\circ}30'$ תחת האופק (ראה לקמן הערה 45).

אמנם ב„הזמן בהם ההלכה“ (ע' תקכ ואילך) הביא כמה שיטות בויה, ומסכם: „באופן כללי ניתן לומר, שרוב קהילות ארצות אירופה נע שיעור זמן מוצ"ש ג' כוכבים קטנים ורצופים כמספר המשמש בין 7.5 ל-8.5 מעלות תחת האופק“ גם זה מיידי ביציאת השבת, וכלל גם את ההוספה מחול אל הקודש „ג' כוכבים קטנים ורצופים“.].

והנה ההפרש בין זמן יEXITת השבת שנקבע לערך כאן, ובין השיעור הגדול הנ"ל של $8^{\circ}30'$ הוא במקומותינו כמה דקotas, כפי שאנו רואים בטבלה זו לירושלים, שבימים ההפרשי בינויהם הוא כ-4 דקות, ובממוצע הקיץ — כ-6 דקות.

מקום	תאריך	חצות היום והليل	שיעור שבת לשייעור $8^{\circ}30'$	יציאת הcosaפ 4 דקות	צה"כ (קטנים) לקר' ערבית $6^{\circ}50'$	צה"כ (בינוניים) מייקר הדין $5^{\circ}50'$	שיעור החמה שבלהות (גובה) (הים)
ירושלים	מרץ 20	11:47	5:51	6:18	6:22	6:26	8:30
ירושלים	יוני 21	12:41	7:48	8:20	8:24	8:30	

והיינו שבירושלים, משך הזמן שימוש ששיעור החמה (שבלהות, שבゴבה הים) ועד צאת הכוכבים:

א) ליצאת הכוכבים הבינוניים — מעיקר הדין — ביום השווים הוא 22 דקות, ובממוצע הקיץ עולה עד 27 דקות.

ב) ליצאת הכוכבים הקטנים — לקריית שמע — ביום השווים הוא 27 דקות, ובממוצע הקיץ עולה עד 32 דקות.

ג) לעניין מוצאי שבת — ביום השווים הוא 31 דקות, ובממוצע הקיץ עולה עד 36 דקות.

סדר הכנסת שבת

ד) לדעה שהוא $30^{\circ} 8'$ מעלות — בימים השווים 35 דקות, ובאמצע הקיץ
עולה עד 42 דקות.

וקרוב לוֹה הוא בטבלה לניו-יורק, שבוים ההפרש ביניהם הוא כ-4
דקות, ובאמצע הקיץ — כ-7 דקות.

מקום	תאריך	היללה והיום	שעת החמה שבלותות	זמן (בימינים) מעיקר הדין	זמן (לק"ש ערבית 6°50')	יציאת השבת הוספה 4 דקות	מקום שבת ליעזר $8^{\circ} 30'$
ג.ג.	מרץ 20	1:03	7:08	7:35	7:40	7:44	7:48
ג.ג.	יוני 21	12:58	8:31	9:04	9:10	9:14	9:21

והיינו בניי„, משך הזמן שמשקיעת החמה (שבלותות) ועד צאת הכוכבים:

א) ליצאת הכוכבים הבינוניים — מעיקר הדין — בימים השווים הוא 27 דקות, ובאמצע הקיץ עולה עד 33 דקות.

ב) ליצאת הכוכבים הקטנים — לקריאת שמע — בימים השווים הוא 32 דקות, ובאמצע הקיץ עולה עד 39 דקות.

ג) לעניין מוצאי שבת — לקריאת שמע — בימים השווים הוא 36 דקות, ובאמצע הקיץ עולה עד 43 דקות.

ד) לדעה שהוא $30^{\circ} 8'$ מעלות — בימים השווים 40 דקות, ובאמצע הקיץ
עולה עד 50 דקות.

ובנוגע למעשה מבואר באגרות קודש (ח"ז אגדת ו'ערב): „מה שראיתי נוהגים כאן, בני. הוא להচות לערך חמשים רגעים לאחרי השקיעה, אבל מוכן שאני אחראי בזה“. והיינו כפי שרואים בטבלה שלפנינו, שלפי הלוחות המאוחרות עד $30^{\circ} 8'$ תהי' יציאת השבת באמצע הקיץ — כ-50 דקות אחראי השקיעה. ועל זה כותב, שאינו אחראי לומר שצורך להחמיר כנוהגים כן, אבל גם לא של שיטה זו.

שוב העיר המזכיר הרויל שי" גרוןר (הערות וບוארים גליון א'סב ע' 73): „כ"ק אדרמור"ר נשיא דורנו אמר לי כמה פעמים: זמן קריאת שמע של ערבית, הן בימי החורף והן בימי הקיץ, הוא 36 דקות אחראי השקיעה, זמן יציאת השבת — 43 דקות אחראי השקיעה.“.

והוא כנראה כדי להשוות המדotta בין הימים השווים לימי הקיץ, ולהחמיר קצת יותר לעניין שבת מאשר לקריאת שמע של ערבית. וככפי שסביר גם כאן בסדר הכנסת שבת „להחמיר בקיין לעניין קריאת שמע של ערבית עד שעה שלימה אחר השקיעה. ובמושאי שבת להוסיף אחר כך מעט מהול על הקדרש“, דהיינו כיוון שבאמצע הקיץ הוא „שעה שלימה אחר השקיעה“, שכן יש להחמיר

סדר הכנסת שבת

בימים אלו²⁶, גם בכל החורף כן, מחוسر ידיעת להמון עם, גם במשך כל ימי כمعט²⁷. דהיינו שואו כשהרקייע הקיז.

ומזה רואים, שאף לעניין

שבת לא החמיר עד כדי 8 וחצי מעלות אחרי השקיעה (דהיינו באמצעות הקיז עד 50 דקות אחרי השקיעה), אלא הספיק ב-43 דקות אחרי השקיעה (שכן הוא לשיטת רבינו הוזק שנותבראה כאן – באמצעות הקיז). ולערך כך הי' נהוג תמיד ב-770 לענין התפללה במוצאי ש"ק.

ומכל מקום יש הנוהגים להחמיר במוצאי שבת עד 8 וחצי מעלות, דהיינו בימים השווים – 40 דקות אחר השקיעה, ובאמצע הקיז – 50 דקות אחר השקיעה (ראה לקמן בסוף הספר, מה שכתבו בזה הרבה شيء אולמן והרב יוסף יצחק שי' פיגלשטוק סעיף ט).

*

וכל זה הוא בעירינו נג'. אמנם במקומות הצפוניים יותר מתרבה שיעור הפרש ביניהם, כפי שאנו רואים בטבלה זו לעיר מוסקבה, שבהם השווים ההפרש ביןיהם הוא כ-7 דקות, ובאמצע הקיז – כ-22 דקות.

מקום	תאריך	חצות היממה והלילה	שעת החמה שבלותות	זמן (בינוניים) העיקרי הדין 5°50'	זמן (קטנים) העיקרי ערבית 6°50'	זמן השבת הוספת 4 דקות	יציאת השבת לשבת לשייעור 8°30'	מוצאי שבת לשיעור 8°30'
מוסקבה	מרץ 20	1:37	7:45	8:20	8:27	8:31	8:38	
מוסקבה	יוני 21	1:31	10:18	11:18	11:33	11:37	11:59	

והיינו שבימים השווים הי' שיעור $8^{\circ}30'$ – 53 דקות לאחר השקיעה, ובאמצע הקיז – שעה ו-41 דקות לאחר השקיעה. ובזה הורו כמה מרבני אן"ש, אשר במדיניות הצפוניות, כמו מוסקבה, פטרבורג, הלסינקי, שטוקהולם וכיו"ב, אין סיבה להחמיר יותר מהמדובר כאן לשיטת רבינו, שהרי:

(א) אין שם כלל מנהג להחמיר בזה.

(ב) חומרה זו גורמת שם לדוחות את יציאת השבת קרוב לחצי שעה.

(ג) יציאת השבת שם היא בסמיכות לחצות לילה, וכל חומרה בזה היא שעת הדחק גדול.

(26) = בימים השווים (הינו שארץ ישראל בימים השווים נראה שלושה כוכבים ביןוניים כ-20 דקות אחרי השקיעה האמיתית).

(27) כדלקמן סעיף ה, שבאמצע החורף הוא מעט יותר מאשר בימים השווים.

סדר הכנסת שבת

(28) הוקשה לרבניו, בטהרתתו והօיריך נראים או נ' שהרי גם ג' רביעי מיל (של כוכבים ביןונים לוציא הראות²⁸), בין המשמות דרבי יהודה)

אחורי השקיעה בארץ ישראל בימים השווים, עדין אין הכוכבים הבינוונים נראים (ראה ליקמן הערה 94, שכן הקשה ב"מנחתה מהן" מאמר א סוף פ"ז). וכשם שהקשה לקמן (בסוף סדר הכנסת שבת) על שיטת רבניו הם שהוא נגד החוש (כי בזמן צאת ג' כוכבים של ר' ר' נהרא בעיליל שהركיע הוא מלא כוכבים, ולא ג' כוכבים בלבד"), כך יוקשה על שיטת הגאנונים (שבזמן צאת

הכוכבים עדין אין הכוכבים הבינוונים נראים).

ועל זה מבאר בכל המשך סדר הכנסת שבת שלפנינו:

א) ג' רביעי מיל אלו אינם לפי חשבון מהלך מיל של 18 דקות, אלא לפי חשבון מהלך מיל של 24 דקות (בדלעיל הערה 16), יוצא אם כן שג' רביעי מיל הם 18 דקות (משא"כ לדעת הסוברים דהינו ג' רביעי מיל של מהלך 18 דקות, שהם 13 וחצי דקות אחורי השקיעה, יוקשה על הגאנונים מהמציאות).

ב) זמן צאת הכוכבים אינו בתום 18 דקות של בין המשמות דרבי יהודה, אלא בתום 2 דקות של בין המשמות דרבי יוסי (בדלעיל הערה 22), והינו 20 דקות אחורי תחילת זמן בין המשמות דרבי יהודה (משא"כ לדעת הסוברים שצאת הכוכבים הוא מיד אחורי 18 דקות מהשקיעה, יוקשה על הגאנונים מהמציאות).

ג) בין המשמות דרבי יהודה אינה מתחילה מיד אחורי השקיעה הנראית, אלא אחר השקיעה האמיתית (בדלעיל הערה 18). דהיינו קרוב ל-23 דקות אחורי השקיעה הנראית (בדלעיל הערה 10), וק' אחר כך בא בין המשמות דרבי יוסי (משא"כ לדעת הסוברים שבין המשמות דרבי יהודה מתחילה מיד אחורי השקיעה הנראית, יוקשה על הגאנונים מהמציאות).

ד) אחורי בין המשמות דרבי יוסי נראים ג' כוכבים ביןונים "כשהركיע בטהרתו והօיריך זך ... לוציא הראות" (משא"כ לדעת הסוברים שצאת הכוכבים הוא כсан' כוכבים ביןונים נראים לכל אדם ביום הרגיל, יוקשה על הגאנונים מהמציאות).

ומלחמת הקשייה הזאת (לאלו שלא קיבלו את קביעה רבניו בפרטם אלה), יש הרוצים לומר (ראה בארכיות "בין המשמות" להגרי"מ טוקצינסקי ע' כת ואילך), שישior צאת הכוכבים דרבוי יוסי מופלג משיעור ג' רביעי מיל של רבי יהודה, שאז באמת יכול כל אדם לראות ג' כוכבים ביןונים בשמיים. ואחרי רוב הצליפות בכוכבים באיזור ירושלים, מסיק שם (ע' מט וע' נא וע' ס), שבימיםados וואים את הכוכבים הבינוונים 22 דקות אחורי השקיעה.

והיינו בירושלים שהיא שכנת בהר, ואילו בארץ המששור (כמו איזור תל אביב המקביל לירושלים) רואים את הכוכבים הבינוונים 26 דקות אחורי השקעה

סדר הכנסת שבעת

כא

(ראה „הזמןים בהלכה“ ע' תקטו), משום שהשיקיעה קודמת שם ואילו צאת הכוכבים נשאר שווה, שההפרש בין ארץ המישור להרים הוא רק לענין שיקיעת החמה, ולא לענין ראיית הכוכבים. והטעם בזזה הוא כי ראיית הכוכבים תלולה בחשכת כיפת הקיעע, והוא אינה משתנית מעמידתם האדם על ההר (ראה „הזמןים בהלכה“ ע' גג. „זמןים כהלכתם“ ע' קפא. העורות התמייניות ואנו"ש — 770 גליון רסו ע' 57, ושם').

[ראה לקמן בסוף הספר מה שכתב בזה הרב יוסף יצחק שי' פיגלשטוק (סעיף ז). והכוונה בזה היא כМОבן להרי ירושלים שאין הר במערב המסתיר על אור השמש בעת השיקיעה, כדלעיל העירה 10, קרוב לסופה].

יוצא אם כן שלדעתן, בין השימושות דרבי יהודיה 18 דקוט אחרי השיקיעה הנראית, ובין השימושות דרבי יוסי שהוא כהרף עין, הנה בהרי ירושלים היא 4 דקוט אחרי בין השימושות דרבי יהודיה, ובארץ המישור היא 8 דקוט אחרי בין השימושות דרבי יהודיה.

ולפי חשבונו זה יוצא שזמן צאת הכוכבים הבינוונים הוא כאשר השמש יורדת לערך 15° תחת האופק (ראה „זמןים בהלכה“ ע' תקטו).

אבל רבינו הביא לעיל מדברי הפוסקים, אשר צאת הכוכבים הוא 20 דקוט אחרי השיקעה האמיתית (dalulim ha'ura 23). וכבר נתבאר לעיל (הערה 10) דהינו פחות מ-23 דקוט אחרי השיקעה הנראית בארץ ישראל ביום השמש. ולכן ביאר, אשר בזמן זה נראים ג' כוכבים בינוונים „כשהරקיע בטהרותו והאויר זך ... לזכי הראות“. וכן ביאר ב„זמןים בהלכה“ (ע' תקיד), שזמן ראיית ג' כוכבים בינוונים שקבע הגראי"מ טוקצינסקי הם „שיעור הנראה לעין כל אדם, ולא לבקרים בלבד“.

ולפי זה חישבתי בקבוע נושא' ח"ב (הערה 7 והערה 12) שזמן השיקעה האמיתית הוא כשההמש יורדת $1^{\circ}35$ תחת האופק (פחות מ-3 דקוט אחרי השיקעה הנראית), וזמן צאת הכוכבים הבינוונים הוא כשההמש יורדת $5^{\circ}50$ תחת האופק (20 דקוט אחרי השיקעה האמיתית).

*

והנה ב„זמןי היום בהלכה“ חישב הזמן לפי דעת רבינו, שזמן צאת הכוכבים הבינוונים בארץ ישראל ביום השמש הוא 24 דקוט אחרי השיקעה הנראית. והיינו כשההמש יורדת 5.95° תחת האופק (בчисוב עשרוני, שהם $7^{\circ}55'$ תחת האופק). אשר לפיו זה יצא אצלו בטלאות שם, שבאיור לאוני-לאדי ($54^{\circ}45'$ רוחב) ביום השמש, צאת הכוכבים הבינוונים הם 36 דקוט אחרי השיקעה הנראית (ולכן הקשה עליו ב„זמןים בהלכה“ ע' תקיד). אבל כבר נתבאר לעיל (הערה 10), שלדעתו ורבינו השיקעה האמיתית בארץ ישראל ביום השמש היא פחות מ-4 דקוט, כי השיקעה האמיתית היא כשההמש יורדת לערך $1^{\circ}35$ תחת האופק, וצאת הכוכבים היא כשההמש יורדת לערך $5^{\circ}50$ תחת האופק.

מהאצטגנינין²⁹ הבקיאים בגודל גוף הכוכבים כולם ברקיע (וכמ"ש בתשו' מהר"ם בן ברוך בשם ר' יי' ³⁰) ובוגדלו אורם, ו יודעים שאלה ג' הנראים להם הם בינוינו בגודל גופם ברקיע וגם באורם (וכמ"ש הרמב"ם המולות ברקיע), וכן מחלק בין אם המבט יודע איפה יופיע הכוכב אז, ואז יראנו בקושי גדול, או שיראו אף بلا טורה כל כך.

ומכל זה מובנים דברי רבינו, שזמן ראיית הכוכבים לוציא הראות באור זך הוא (במוצע) 20 דקות אחיה השקיעה האמיתית, ביום השוים בארץ ישראל.

(29) כאן מתחילה לבאר הטעם שאין אלו בקיאים בכוכבים בינוינו (כלקמן הערה 45), כי רק האצטגנינין בקיאים להכיר בין הכוכבים הבינוינו לבין הכוכבים הגדולים (כלקמן הערה הבאה).

(30) מה שהובא לעיל (הערה 25) מרבני יונה: „אין הכל בקיאין בין גדולים לבינוינו, צריך ליזהר עד שיראו הקטנים“, נתבאר בתשובה ר' בעל התוספות, בשושית מהר"ם מортנברג (פראג, סי' ריט. ראה שם סוס"י וכ' שהוחום על שניהם: יצחק בר שמואל. וכן הועתקה תשובה זו ב„אור זרוע“ ח'ב סי' קב, וברדי רמז וצב, בשם הר"י):

„ואפלו אין אלו בקיאים בקטנים ... לכל הפחות יחשב אותם כבינוינו וכו' מהן לילה. ואין נראה לומר לכוכבים קטנים דקאמר לסמוק עליהם ... דוקא לבקיאים בשמות הכוכבים קטנים ו יודעים מוקם קבועותם מהני אבל שאינם מכיריהם אותם לא.“.

הרי שאין הכל בקיאים בכוכבים הבינוינו בשמותיהם, ויש לחוש שמא הם גדולים. ולכן יש ליזהר עד שיראו את הקטנים, ובזה סגי אע"פ שאין מכיריהם אותם בשמותיהם. אבל מעירך הדין סגי לאצטגנינין הבקיאים בהם ובשמותיהם — אף בכוכבים בינוינו (וב„אורות חיים“ ע' קכט) הסיע הדברים בפירוש אחר, וכך תמה על רבינו בחנות.

את זה כותב רבינו כאן — כהקדמה למה שכותב אחר כך „ולפי שאין אלו בקיאים בהם, לכך צריך להחמיר בקיין לענין קריאת שמע של ערבית עד שעיה שלימה אחר השקיעה“, דהיינו כיוון שאין אלו בקיאים בכוכבים בינוינו לכך צריך להחמיר עד ראיית הכוכבים קטנים — שעיה שלימה אחר השקיעה. ועל זה כותב כאן (בסמוך): „והקטנים מהם בגופם או באורם אין נראים עד לאחר זמן מה“. ויתבהיר לקמן הערה 45.

סדר הכנסת שבת

כג

- (31) ספ"ב דשבת (בתרגם של הוצאה Кафта, ובנוסח המועתק בפירוש מהרלב"ח לקידוש החדרש פ"ב ריש ה"ט) "אחר בית השם עד שיראו ג' כוכבים ביוםיהם בגודל ובאורה הוא זמן בין המשמות".
- (32) כאמור בגמרא (לה, ב): " אמר רבי יוסי בר אבין לא כוכבים גדולים הנאן ביום [ומבאאר שהכוכנה היא לפני שקיעה האמיתית] ולא כוכבים קטנים שאין נראהין אלא בלילה אלא ביוםיהם". ובירא ב"זמני היום בהלכה" (ע' ל') שרק כוכבי לכת אפשר לאותם לפחות משליש שעה אחר שקיעה האמיתית".
- (33) ולא פירש כאן כמה הוא "לאחר זמן מה". ונתפרש יותר לקמן (סעיף ו): "בקץ... עד שעה שלימה אחר השקיעה" [במדינותינו]. ויבואר לקמן הערכה 45.
- (34) שבאייזור לאזניא-לאדי הוא חצי שעה אחר השקיעה (בדלקמן סעיף הבא).
- (35) "שהיו קטנים מאד, אך פ' שיש לומר שם هي לילה הי' נראת גדולים ביותר".
- (36) ד"ה כתוב המרדכי.
- (37) בתשובה ר"י בעל התוספות (שבשו"ת מהר"ם מrozטנבווג שם): "על הבן הנולד סמוך לחשיכה והי' נראת يوم, והיו נראים כוכבים קטנים מאד, נראה לי [שאין לחושש לומר שהוא עדרין יום, ולמול ביום השמיני מאותו

יום] כי יש לסמוך על הכוכבים ולספיק לכל הפחות [שמא הוא כבר לילה], ולמולו למחורת [שהוא יום ספק תשיעי], כיוון שלא יהיו למחורת לא יומ"ט ולא שבת [שאזו הי' צריך לדחות המילה עד היום הספק עשרי], אע"פ שהיה הרקיע מזהיר כיום ... ואפילו אין אנו בקיאים בקטנים [שאמן כן הי'] מקום לכוארה לומר שהוא עדין יום, והכוכבים שנראו הם גדולים שנראים גם ביום, ויהי אפשר לו מולו בשミニי] ... לכל הפחות יחשב אותם כבינונים וגם מהן לילה [אף אם נאמר שכוכבים קטנים אלו הם ביןונים, הרי גם בג' כוכבים ביןונים הוא לילה] ... ואם לאלתר סמוך להוצאה ראש הولد חוץ לפרוודור ראו הכוכבים ... אין להם אלא מה שעיניהם רואות [לומר שהוא וראי לילה] והוא נימול לשמונה אפילו "ארע שבת".

הרי שתוכן המשך דבריו הוא, שאפילו אם אין אנו בקיאים בכוכבים קטנים, ויש לחוש שהם ביןונים, מכל מקום אין לחוש (שהם גדולים שאפשר לראותם קודם שקיעת החמה), אלא ביןונים שנראים רק אחר השקיעה. וכן אין למול אותו בשミニי מהיו שנוולד, אלא בתשיעי. ואם נראה להם שרואו את הכוכבים בשעת הלידה ממש, ימולו אותו בתשיעי ואפילו בשבת, כי גם כוכבים ביןונים וראי לילה הוא.

ועל פי זה נפסק בשו"ע (י"ד סי' רסב ס"ה): "אם נולד כשהיו נראים ברקיע כוכבים קטנים מאד יש לסמוך על הכוכבים לספיק למול למחורת, כיוון שלא היה לא שבת ולא יום טוב, וاع"פ שהיה הרקיע מזהיר כעין אורה של יום".
ופירש הש"ך שם (ס"ק ט): דוקא משום שהם קטנים מאד אין לסמוך אליהם למול בשבת, אבל בכוכבים ביןונים בסעיף שאחר זה יש לסמוך עליהם למול אפילו בשבת".

והיינו מ"ש שם אחר זה (ס"ו): "אם לאלתר כשהוזיא הولد ראשו חוץ לפרוודור נראה ג' כוכבים ביןונים יש לסמוך עליהם שהוא לילה, אפילו הוא לאחר שבת".

וע"ז כתוב רבינו, שבתשובה ר"י בעל התוספות כתוב אדרבא, שאת הכוכבים הבינונים רואים בסיום בין המששות, וайлו את הכוכבים הקטנים רואים רק אחר כך. אלא שכיוון שאין אנו בקיאים בקטנים, חוששים שהם גדולים בגופם או באורם, וכך נראים בסוף בין המששות.
ועד"ז דחאה את דברי הש"ך בשוו"ת שאלת יעב"ץ (ח"ב סי' צו).

*

והנה נחלקו הפוסקים, אם גם לעניין בן שנולד בליל שבת צריך לחייב עד שנראים ג' כוכבים קטנים (כמו לעניין קריית שמע של ערבית, כدلעיל הערא (25), או סגי בכוכבים ביןונים (כגೊדר בשו"ע י"ד סי' רסב ס"ז).
וכתיב המנהת כהן (מאמר שני פ"ה): "לענין קריית שמע של ערבית כתבו הפוסקים שזמן יציאת שלשה כוכבים קטנים ... ואם כן קל וחומר לעניין

סדר הכנסת שבת

כה

שבת החמורה, שם נולד רק בבית יוסף³⁸).

תינוק בעבר שבת סמוך לחשיכה שני נימול בשבת הבאה אלא אם כן היו נראים ברקיע ג' כוכבים קטנים".

אבל ביד הקטנה (פ"ה גבי מילה אם נחמיר בה שהוא באמתليل גמור מן הדין ולספק בה יצא הדבר לתקלה כי נדחה אותו ליום לאחר שבת ובאמת מילה בזמנה יותר חמור משבת שחרי באמת מילה בזמנה דוחה שבת". וכן מתיק ב"בין השמות" (ע' ט). אמן מדברי ורבינו, שדחה דבריו הש"ץ מחתמת תשובה הר"י בעל התוספות הנ"ל, אשר בה נתבאר גם לעניין מילה בשבת חוששים שלא בקיים בין ביןונים גדולים, ורק בקטנים חבש אין לספק שם היו גדולים. נראה לאורה אם כן, שגם לעניין תינוק שנולד בליל שבת צריך לחייב עד ליציאת כוכבים קטנים).

וכמובן שכך פוסקים רוב רבני דורינו, לחכotta עד ליציאת כוכבים קטנים לעניין מילה בשבת.

(38) שלא העתיק (בבית יוסף) את כל התשובה הנ"ל של הר"י בעל התוספות; רק את חלקה העתיק מתוך המרדכי (שבת רמז רצב), ועל פיה פסק לנ"ל בשלחן ערוץ ס"ה), ואת חלקה מתוך הגהות מיומנו (הלי' מילה פ"א אות ח, ועל פיה פסק לנ"ל בשלחן ערוץ ס"ו).

(39) רוסיה הלבנה ופולין, שבו ה' עיקר מושב היהודים באותה תקופה. ועיקר הכוונה היא, כאמור, לאיזור לאזניא-לאדי ($54^{\circ}45'$ רוחב), שבו ה' גראבוינו.

[בקצות השלחן (הערה ח) כתוב שהכוונה לרוסיה הצפונית; אבל לא מסתבר לומר שהכוונה לאיזור עיר לנינגראד, שהיה 60° רוחב, שהרי עיקר מושב היהודים בימים ההם ה' ברוסיה הלבנה ובפולין, ולא ברוסיה הצפונית].

ואף שיש מקום לומר שעיקר הכוונה היא למרכז רוסיה (המגבילה גם למדינת פולין), שהמ לערך 53° רוחב. מכל מקום נראה שעיקר החישובים הם לפאי איזור לאזניא-לאדי ($54^{\circ}45'$ רוחב), שהרי רבינו כותב כאן שמהשקיעה האמיתית עד צאת הכוכבים נמשך בארץ ישואל בימים השווים בכדי כי מיטין, ובמדינותוינו כמו חז' שעה, וחשבון זה מתאים יותר לרוחב העירויות לאזניא-לאדי [שאם בארץ ישראל ($31^{\circ}57'$ רוחב) בימים השווים יעברו 20 דקות

בכמו חצי שעה בקרוב אחר שקיעה האמיתית, שהן ל"ד⁴⁰ חלקו שלם בקרוב אחר שקיעה הנראית בלבד צח שהאור זך, וכן בכל החורף כמעט (שבמרחxon של חדש החמה פוחת מעט מתרשי שנראים או ג' כוכבים בכחציו שעה אחר שקיעה הנראית, ובתבה עודף מעט על תשרי, ובادر חור ופוחת מעט כבמרחxon, ובניסן חור להיות בשווה עם תשרי. עיין בספר אילם בمعין תחתום⁴¹).

ו. צאת הכוכבים ליציאת שבת וקריאת שמע

ופסקו בגמרא⁴² הלכה רבבי יוסי להומרא, כמו ביציאת שבת,

(שהיחסב זה הוא בנשף הגدول של 18 מעלות, משא"כ בנשף הקטן של צאת הכוכבים, שהוא פחות מ-6 מעלות, אזי יוקטן הנשף הקצר בפחות זמן ויהי יותר קרוב לתקופת תשרי). וראה לעיל (הערה 17).

(42) לה, א: „אמר רבה בר בר הנה אמר רבוי יוחנן הלכה ... רבבי יוסי לענין תרומה ... להומרא ... דלא אכלי כהנים תרומה עד דשלים בין המשותה דרבוי יוסי“.

ונתבאר לעיל (הערה 24), שיטום בין המשותה דרבוי יוסי הוא ביציאת ג' כוכבים בינוונים.

(43) בתוס' שם (לה, ב ד"ה אלא לענין אכילה): „הקשה הר' פורת דברשבת גופיה הוה מצי למינקת הלכה ... רבוי יוסי במוציא שבת ... ונראת לר' דנichaiah ליה לאשמוןען רבתוא ... אפלו בתרומה דקל משבת, או בתרומה דרבנן, מחמיר רבוי יוסי דלא אכלי כהנים עד דשלים בין המשותה דידייה.“

הأشكינה האמיתית (1°35' תחת האופק) עד צאת הכוכבים ('50° תחת האופק), אוי באյור לאזני-אלדי (54°45' רוחב) יעברו לערך 30 דקות מהשקעה האמיתית עד צאת הכוכבים].

(40) כיון שבמקומות מושב רבניו (אייר לאזני-אלדי ברוסיה הלבנה) השקעה האמיתית היא 4 דקות אחיה השקעה הנראית (כدلעיל הערות 8).

(41) תמר סד: הקטן שבנפשים ... עומדים בנקודה שבין מאזנים [תשורי של חדש חממה] לגדיל [טבח של חדש חממה], שם היותר קטן, ומשם שב להתוסף ... הנשף שהוא י"ח מעלה".

וראה שימת עין ע' 16

הأشكינה האמיתית (5°50' תחת האופק) עד צאת הכוכבים (1°35' תחת האופק), אוי באיר לאזני-אלדי (54°45' רוחב) יעברו לערך 30 דקות מהשקעה האמיתית עד צאת הכוכבים].

סדר הכנסת שבעת

כז

וקריאת שמע של ערבית⁴⁴ וכיווץ
בזהן, שאינו וודאי ללה עד צאת
הכוכבים הבינוניים בגודל גוףם ברקיע
ובאורם.
ולפי שאין אלו בקיאים בהם⁴⁵,
עליל העירה 25, שכיוון שאין אלו בקיאים בכוכבים ביןוניים, צריך להחמיר לעניין
קריאת שמע של ערבית, ולהחות עד ראיית הכוכבים הקטנים, כפי שנספק
בשועער ס"י רצג ס"א.

וכדי לבאר זאת הקדים רביינו וכתב:

א) ראיית והכרת ג' כוכבים ביןוניים אפשרית רק אצל „האטטנגניני הבקאים
בגודל גופם כולם ברקיע. הרי אדם הרגיל איןו בקי בכוכבים ביןוניים.
ב) ‐כמ"ש בתשוי מהר"ם בן ברוך בשם ר"י, שם כתוב ר"י בעל התוספות,
שאפשר לטעות בכוכבים ביןוניים — سواء הם גדולים, ורק בכוכבים קטנים אי
אפשר לטעות (ראה לעיל סוף העירה 30).
ג) אשר הכוכבים ‐הקטנים מהם בגופם או באורם אין נראים עד לאחר זמן
מה, יותר משליש שעה אחר שקיעה האמיתית".

ד) ועל פי כל זה מסכם כאן, ‐ולפי שאין אלו בקיאים בהם, לכך צריך
להחמיר ולהחות עד שיראו כוכבים ‐קטנים מהם" — ‐עד שעה שלימה אחר
השקיעה".

ויתברר لكمן (הערה 47) שלפי החשבון נראה שצריך להוסיף מעתם זה
עליה אחת נוספת, דהיינו שכוכבים ביןוניים נראים כשההמש יורדת לערך
'50° מתחת האופק, וכוכבים קטנים נראים כשההמש יורדת '50° מתחת האופק.
כלומר הוספה של 5 דקות בארץ ישראל ביום השווים, והוספה גדולה יותר
באמצע הקיץ ובאזורות הצפוניות.

עוד הזכיר לחושש, שלא ידעו האנשים את מקום רוחב המשמש המדויק
בכל יום מיימי הקיץ, ולכן החמיר להשות המדויקת, גם בתחלת ובסיוף הקיץ
צריך להחמיר מספק כמו באמצעות הקיץ — ‐עד שעה שלימה אחר השקיעה".
וכן נתפרש لكمן (סעיף ז, והערה 62) לאידך גיסא, גם באמצעות הקיץ צריך
להחמיר מספק כמו בתחלת ובסיוף הקיץ, כיוון ש„חסרון ידיעה זה אינו נקרא
ספק בזה".

*

ועל זה כתבתי בקונטרס נש"ק ח"ב (הערה 13), אשר בתקופתינו שמחשבים
ומדריסים לוחות זמני צאת הכוכבים לפי מעלות התרחבות המשמש מהאדם,

סדר הכנסת שבת

לכואורה אפשר לסמוך על הטימן העיקרי הנ"ל – לפי חשבון 20 דקוטה אחרי השquiaה האמיתית בארץ ישראל בימים השווים.

אמנם בקייזר הלוות מילוains (ע' קב העירה 44) חלק עלי, והוכיח מדברי רבינו כאן, שאף אם מחשבים את זמן צאת הכוכבים לפי חשבון המועלות, יש להחמיר לעניין קריית שמע של ערבית עד זמן ראיית ג' כוכבים קטנים. ועוד ציין בסדור עם ציונים – רסקין (הערה 34) לכמה הדנים בזה. וכן הביא סברה זו ב„זמןם כהלוותם“ (בורשטיין) ע' ב.

שוב נראה לי לדבריו, שהרי בכל המשך דבריו ורבינו כאן מבאר כמה חישובי זמנים (הכנורים על חשבון המועלות), ולמרות זאת כתוב „ולפי שאין לנו בקיאים בהם כן צריך להחמיר ... עד שעת שלימה אחר השquiaה“. הרי גם בזמנינו יש להחמיר עד ראיית כוכבים קטנים. והיינו כיון שאחרי שנפסק שצורך להחמיר כיוון שאין לנו בקיאים, אם כן גם עליינו כלל חומרה זו לחוכות לכוכבים קטנים. וכך שנטבאר בשוו"ת רבינו (ס"י מה): „לידין שלא קים לנו בשיעורא דרבנן בעורא, אין אנחנו יודע עד מה במקומותינו לומר קים לי בשיעורא דרבנן. ובפרט דשבת לכל מסורה, לירודים ולשאים יודעים, ולמדים זה מזה להקל שלא כdotah.“.

ומה גם, שהרי כל החישובים לפי המועלות ואחרי כל הלוחות המדוייקים, עדין יש הרבה סיבות לאי דיווק בזמן צאת הכוכבים (כמוואר בקונטרס נש"ק ח"ב ע' 15. וב„זמןנו היום בהלהה“ ע' מא), ועודין יש יסוד גדול לומר „שאין לנו בקיאים בהם“ ו„לכך צריך להחמיר“ לחוכות עד זמן צאת הכוכבים הקטנים, שהרי:

א) בדרך כלל גרשומות בלוח ורק הדקות, ולא השניות. הרי שתמיד יש אי דיווקים של עד כחזי דקה לכל צד.

ב) בדרך כלל הלוחות נקבעים למרכזם של כל עיר. ואילו בשאר המקומות שבעיר יש שינויים קלים.

ג) כדי שלא יצטרכו לעשות לוח זמנים מיוחד לכל עיר, וגילים לעשות לוחות כללים לכל מעלה ומעלה לרווח קו המשווה (ואחר כך מן הצורך לת匿名 הזמן לפי השעון ההסכמי בכל עיר). ומאחר שלא עשו לוח מפורט אלא לכל מעלה, הרי ישנים עדין המקומות שבין המועלות, שיקשה עליהם החשבון.

ד) הטלאות הנפוצות נקבעות בדרך כלל רק לשנת חמה אמצעית (של מהJOR 4 שנים). ואילו בשאר השנים יש שינויים קטנים.

ה) יש לוחות כללים יותר, שנחשבו בהם הזמינים רק לאחד מימי השבוע, ואילו בשאר ימי השבוע יש שינויים קטנים.

ו) הטלאות הנפוצות נקבעות לזמן חמות האמתי שבסכל יום ויום, נחשבו לשעת החמות לילה, ואם כן זה אינו מספיק לנו לחשב זמני השquiaה (לערך 18 שעות לאחר יותר).

סדר הכנסת שבת

כט

לכך צריך להחמיר בקי"ז לעניין קריית שמע של ערבית⁴⁶ עד שעה שלימה במקומם 0 מעלות אורך,

ואילו עד שמנגיע החצאות לעיר כנ"ג. עוברות עד 5 שעות.

ח) מוג האoir פועל שינויים בשבירת הניצוצות, וזה גורם לשינויים בזמן המודרני של שקיעת החמה (הנראית והאמתית).

מחמת כל הניל ברור לאורה, שום כמשמעותם את הלוחות לפי חשבון המעלות, עדיין יסוד גדול לומר „שאין אנו בקיאים בהם“ ו„לכך צריך להחמיר“ לחכות עד זמן צאת הכוכבים הקטנים.

ואף שיש מי שristol להגיא לסתת דיק גבורה, אבל לא המון עט. וגם בזמן רבינו כותב שיש אצתגנינים שכוכלים לבוא לדיק, אבל לא המון עט, ועל זה אמרו „לפי שאין אנו בקיאים בהם לכך צריך להחמיר“.

ואם לא נקבע את הזמן לפי המינימום הוספה שמחשב כאן אדה"ז שעיה שלימה לאמצע הקץ – כיוון שאין אנו בקיאים), לא נמצא ידינו ורגלינו, כי כל אחד יסמרק על הלוח ועל השעון הרגיל, ולא יעוזו שם הערות בשולי הגליון של הלוח.

וראה لكمן בסוף הספר – העורותיהם של הרב יוסף יצחק שי' פיגלשטוק (סעיף ג), ושל הרב לי יצחק שי' רסקין, שכל אי הדיקונים הניל מחייבים איחור של דקה או שתיים, ולא איחור של 10 או 15 דקות; אمنם באמת על ידי ציור כל אי הדיקונים המנוימים לעיל הרי זה הרבה יותר משתה דקות, וראה בטבלאות (دلעיל העראה 25), שהחומרה בכוכבים קטנים (לabei כוכבים ביןונים) בגין.

(באים השווים) לשיטת רבינו היא 5 דקות, ובמוסקבה – 7 דקות.

וזוהי הדרך היחידה לצאת מחששות של „אין אנו בקיאים“ – לקבוע את זמן המינימום שכותב כאן רבינו, דהיינו כשההמשה היא לערך 6°50' תחת האופק. ואם יקבע זמן זה בגין"ש (ולא Scal אחד יעשה לו אחר, שambil את כולם), אז יזהרו בזה כולם, ולא ניכשל לעולם ועד.

(46) כמובואר בשו"ע או"ח סי' רלה ס"א: „זמן קריית שמע בלילה משעת יציאת שלשה כוכבים קטנים“. ובמ"א שם (ס"ק א): „ומן הדין סגי בבניונים...

... אלא שאין אנו בקיין לכн בעניין קטנים“. וכدلעיל העראה 25.

ומדיין רבינו כאן, שرك „לענין קריית שמע של ערבית“ צריך להחמיר עד שיהיו כוכבים קטנים, משא"כ לעניין תפלת ערבית למנהגינו סגי בכוכבים ביןונים, ובתקדים:

בדרכ כל היה במנין הקבוע של הרבי זמינים קבועים לתפלת ערבית – מאוחר יותר מזמן הניל של ג' כוכבים קטנים.

מלבד פעמים אחדות בשנה, בסיום התענית, שאו הי' הרבי רגיל לצאת לתפלת ערבית פחות מחצי שעה אחרי השקיעה. והיינו שבימים אלו סמך להקל

כשיטת רביינו הוזן, שצאת הכוכבים הבינוניים בני. הוא פחות מחצי שעה אחריו השקיעה.

כדי לבראר הנהגה זאת עליינו להקדים ולבאר את הלכות ומנהגי זמן חפלת ערבית. אשר מבואר במשנה ריש ברות: „מאיימי קורין את שמע בערביין, משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתורומתן“, והיינו מזמן צאת הכוכבים – כן".

כוחב על זה רשי' שם (ד"ה עד סוף): „אם כן למה קורין אותה בבית הכנסת כדי לעמוד בתקפה מתוך דברי תורה, והכי תניא בבריתא בברכות ירושלמי. ולפיכך חובה علينا לקורתה משתחשך. ובקריאת פרשה ראשונה שאדם קורא על מותו יצא.“

והיינו שכבר בזמן התלמוד (ירושלמי) והראשונים (רשי') רגילין היו להתפלל ערבית בבית הכנסת לפני צאת הכוכבים, וגם לפני שקיעת החמה (מבудוד יום), ומהרץ רשי' שלענין קריאת שמע היו סומכים על מה שקוראים קריאת שמע שעל המטה.

אמנם בתוס' שם (ד"ה מאימי): „תימא לפירשו והלא אין העולם רגילין לקורת סמוך לשכיבה אלא פרשה ראשונה ואם כן שלש פרשיות היה לו לקורת ... לנין פירש ר"ת ... דקימא לנ' כרב' יהודה דאמר בפרק תפלה השחר (דף כו).azon חפלת מנחה עד פלג המנחה ... ומיד כסיכלה זמן המנחה מתחילה זמן ערבית.“.

והיינו שלא רק לעניין תפלה ערבית סמכין על רב' יהודה, מפלג המנחה ולמעלה, אלא אף לעניין קריאת שמע.

להלכה קייל כרשי', שrok לעניין תפלה ערבית סמכין על רב' יהודה מפלג המנחה ולמעלה, ולא לעניין קריאת שמע, כմבוואר בשועער (ס"י רלה ס"א): „זמן ק"ש בלילה משעת יציאת שלשה כוכבים קטנים ... ואם האזכור מקדים לקורות קריאת שמע מבעוד יום יקרא עמהם ק"ש וברכותיה ויתפלל עמהם, וכשיגיע זמן קורא קריאת שמע בלבד ברכות“.

ואף שיש נהגים להתר גם לעניין קריאת שמע – מפלג המנחה ולמעלה, כדעת החותס, לא קייל הcci, כմבוואר בשועער (ס"י תפט ס"ב): „מנוג הנולט לקרות קריאת שמע של ערבית מפלג המנחה ואילך, לפי שמוסכין על האמורים שמלג המנחה ואילך כשם שהוא כליה לעניין תפלה ערבית לרבי יהודה כך הוא כליה לעניין קריאת שמע של ערבית ... העיקר כהאומרים שמלג המנחה אינו חשוב כליה אפילו לרבי יהודה אלא לעניין תפלה בלבד אבל לא לעניין שאר דבריהם שמצוות בלילה.“.

ומכל מקום סמכין על דעת החותס, במקום אונס (כגון באונס, שלא יוכל לקרוא בלילה), כמבוואר בשועער (ס"י ע"ס"ב): „ויש לו גם כן לקורות קריאת שמע של ערבית מבעוד יום ... שייהי פטור בלילה, לא יבטל ממנו על מלכות

סדר הכנסת שבת

שים כל שימוש לקרים קודם הלילה ... ואין צריך לומר שיש לו להתפלל תפלה ערבית של מוצאי שבת מבוגר יום מפלג המנחה ולמעלה שהוא לילה גמור לעניין תפלה לר' יהודה" (וכן הוא שם ס"י עב ס"ב). ואם אינו במקומות אונס קייל כרשיי, שתפלה ערבית היה מפלג המנחה, וקריאת שמע היה מצאת הכוכבים.

וזה שהთирו להתפלל מפלג מנהה ולמעלה הוא רק לעניין תפלה הציבור, משא"כ לעניין תפלה ביחיד, נחbaar בשועער (ס"י צ ס"י) : "ערבית צרכיהם להמתין עד צאת הכוכבים, שלא הקילו להתפלל מבוגר יום אלא משום טורח הצבור שאי אפשר לחזור ולאසפס לחתפלת ערבית בלבד אם יפרדו איש מעל אחיו אחר תפלה המנחה כמ"ש בס"י רלא"ה, אבל המתפלליין ביחיד צרכיהם להתפלל בזמנה".

אמנם כבר בתקופת רבינו הוזק ולפניה, כבר הונาง בכמה מקומות שאף לעניין תפלה בցבורי לא יسمכו על רבי יהודה מפלג המנחה ולמעלה, כאמור בשוחת אדרה"ז (ס"י ז) : "מצינו כמה הלכות שנחלקו בהן הפוסקים וראשונים או אחרים ובדורות שלפנינו נהגו אבותינו כדעת המקילין ובדורות הללו רבו כמו רבבו הונางים להחמיר, כמו חדש ותפלה ערבית בזמנה וכיהי גונא טובא".

ומקרו בו בדרכי חמודות (ברכות פ"ד סוף ס"ק טו) : "ומקרו נתחדשפה ק"ק פראג וק"ק וינה, שרבים מותאספים ערבית להתפלל בցבורי בזמנה".

וכען זה במ"א (ס"י רלה ס"ק ב) : והותיקין נהוגין לקרות מיד בצאת הכוכבים". והוא גם בקונטרא אהרון (ס"י רס"ק א) : "להותיקין שכחוב המג"א שם שנוהgin לקרות בצאת הכוכבים".

אלא שכיוון שכל זה אינו אלא למנהג ותיקין, אם כן מוכן שבזה לא הרצירכו לחכות עד לראיית כוכבים קטנים (שאין בקיאים בבניונם), וסוג' בג' כוכבים בניונם (כפי שהוא מעיקר הדין).

*

ובאמת יש גם שני טעמים בהלכה למנהג זה, להתפלל תפלה ערבית בזמנה דוקא :

(א) נתבאר בשועער (ס"י רס"ק א) : "צריך הוא ליזהר שלא להתפלל מנהה בו ביום עצמו אחר פלג המנחה, שלא יעשה ב' קולות הסותרות זאת וזו בזמן אחר"; וכיון שריגלים לבוא למנהה-מעייב לבית הכנסת אחריו פלג המנחה, אם כן אין להתפלל ערבית עד אחרי צאת הכוכבים. ואף שכחוב הרמ"א (ס"י רלא ס"א) : "ובדייעבד או בשעת הרחק יצא", מכל לכתהלה אסור לעשות כן.

(ב) עוד נתבאר בשועער (שם ס"ג) : "מתפלל מבוגר יום, אך"פ שקרה גם קריאת שמע, אסור לו להתחיל לאכול בחצי שעה סמוך לצאת הכוכבים ... شهرיה הוא לא יצא ידי חובתו כלל בקריאת שמע שקרה מבוגר יום".

אלא שכל החששות הנ"ל הן כשותפליים מנהה-מעריב אחורי פלג המנחה, או כשאין קוראים אלא פרשה אחת בקריאה שמע שעל המטה. משא"כ אם מתפללים מנהה לפניה פלג המנחה, ואם קוראים ב' או ג' פרשיות בקריאה שמע שעל המטה, ליכא לחושש לב' חששות אלו מדינה, ומהנוג להתפלל אחורי עצה הכוכבים הוא רק למנגה לוחיקין.

וכמובן בטעז' (ס"י רלה ס"ק ג) : „ולפי הדרך שכחתי לקרות ב' לפרשיות בקריאה שמע שעל המטה ולכון ליצאת לרווחא דמלטה, זה יותר נכון,ஆע"פ שאוכל ושותה תקופה, כיון שיש לו זמן מוגבל ל��רות קודם לשינה שאו רגיל כל אדם ל��רות. ועל כרחך לומר לנו לא כן תקשה לך לרשי"י דיויצה בקריאה שמע שעל המטה תיפוק לייה דהא אוכל תחלה והיא עובר על דברי החכמים שאשרו לאכול תקופה, אלא כדפרישית.“.

הינו שכל החשש בזה הוא לנוהגים לקרוא ורק פרשה אחת בקריאה שמע שעל המטה, וכמו בא בתוס' (ברכות ב, א ד"ה מאמת) : „אין העולם רגילין ל��רות סמוך לשכיבה אלא פרשה ראשונה ... בשביל המזיקין“. משא"כ כש庫רא כל לילה ב' או ג' פרשיות לשם קריית שמע [אף אם אין מכוון בפירוש ליצאת ידי חובת מצות קריית שמע, הרי עצם קריית ג' פרשיות פירושה שקורא לשם קריית שמע], הנה כיון שיש לו זמן מוגבל ל��רות קריית שמע קודם השינה, מותר לאכול ולשתות קודם.

ולכאורה זאת היא גם כוונת רבינו בקונטרס אחרון (ס"י רסן) : „וטענית דרש"י מבואר בטעז' שם ס"ק ג, והינו דוקא מי שרגיל לעולם להתכוון ליצאת בקריאה שמע מטו ל��רות ב' פרשיות, אבל המתפלל כל השבוע בצתת הכוכבים, שאינו מתקoonן ליצאת בקריאה שמע שעל המטה, אסור לאכול ... קודם קריית שמע שבצתת הכוכבים מיד.“.

ומזה מובן הטעם שלענין ערבית ביום הצום סמך הרבי להקל בזמן תפלה ערבית — שהרי כל החשש זהה הוא באלו שקוראים רק פרשה אחת בקריאה שמע שעל המטה, משא"כ אנו נוהגים לקרית תמיד ג' פרשיות בקריאה שמע שעל המטה, הרינו מתקoonים בזה לשם קריית שמע. וגם הרי הרבי התפלל מנהה לפניה פלג המנחה.

יוצא אם כן שכל החומרה להתפלל ערבית אחורי עצה הכוכבים איןנו (מדינה) אלא מנהגא. ובזה ודאי אפשר לסמוך על זמן יצאת הכוכבים שמיicker הדין לשיטת רבינו הוזן בסדר הכנסת שבעת, דהיינו בכוכבים בינוים, לזכי הראות באוויר זו. והינו כאמור לעיל, כשההמש יורדת '50° תחת האופק.

שוב העיר המזיכר הר"ל שי גראנץ (הערות ובاورים גליון א' סב ע' 73) : „בפעם הראשונה שרצה שיתפללו 25 דקות אחורי השקיעה, אמר לי ליגש להרחה"ח ר' שמואל הלוי לוייטין, באמרו שהרי הוא רב פוסק דין, ולבקש שישכימים להתיר להתפלל ערבית 25 דקות אחורי השקיעה, ולהזכיר שאח"כ

סדר הכנסת שבת

lag

לאחרי שיהי' 36 דקות אחרי השקיעה לקורא ק"ש שניית (ולא הזכיר שכפולים לסמוך על ק"ש שקוראים בק"ש שעל המטה). וכן ה' פעם — ואולי יותר מפעם אחת — שהורה להתפלל ערבית 20 מינוט אחרי השקיעה, ולהזכיר הנ"ל".

במשך יותר מעשרים שנים התפללו תמיד במנין זה, בסיום התענית, ולא זכור לי שיכריזו כנ"ל, ושיעורתי תמיד בפישוט שסמכים על קריית שמע שעל המטה, שאנו נהוגים לקרוא כל ערב ג' פרשיות, לשם קריית שמע.

אמנם כל זה הוא כשמתפללים לפני צאת הכוכבים, משא"כ כשמתפללים אחרי צאת הכוכבים, לכaura פשט שאפשר להתפלל אחרי צאת הכוכבים הבינונים, ואין טעם שלא לסמוך על קריית שמע שעל המטה.

*

ויתירה מזו מסיק בס' בין השימושות (ע' סח), שבכל מילוי דרבנן אפשר לסמוך על ראיית כוכבים בינוונים. וכך הוא לעניין מוצאי תענית תשעה באב ושאר תעניות דרבנן, דגמי בכוכבים בינוונים (שם ע' עד). והיינו מבואר בשור"ע (ס"י תקסב ס"א): "כל תענית שלא שקרה עליו חמה, הדינו שלא השלים עד צאת הכוכבים, אינו תענית". וברמ"א (שם): "שרה ג' כוכבים בינוונים".

לא כולם מסכימים לממר שבדרבנן סגי בכוכבים בינוונים, ובט"ז (ס"י רלה ס"ק א) משמע שלא הקילו בתענית אלא משום "דכתעתה לא הטריחו قولוי האי", ולא משום דהו מדרבןן (ראה "זמנים כהאלתם" ע' כ).[1]

ולפי זה מסיק בס' "בין השימושות" (ע' עז) שאנו לעניין ספירת העומר סגי בכוכבים בינוונים, שהרי העיקר הוא כדעת הפוסקים שספרית העומר בזמן זהה הוא מדברי סופרים (שווער ר' ס"י תפט ס"ב).

ואף שיש אומרים שוווב ספירת העומר בזמן זהה הוא מן התורה, הרי יש מקרים לספור ספירת העומר גם לפני צאת הכוכבים, ואפילו לפני שקיימת החמה, מבואר בשוער ר' (ס"י תפט סי"ב): "יש אומרים שmonthur לבך ולספר בבין השימושות אף על פי שהוא ספק לילה וספק יום ... מנוג העולם לקרות קריית שמע של ערבית מפלג המנחה ואילך לפי שסומכו על האומרים שמלג המנחה ואילך בשם שהוא כלילה לעניין תפלה ערבית לרבי יהודה כך הוא כלילה לעניין קריית שמע של ערבית וא"כ הוא הדין שהוא כלילה לעניין ספירת העומר לרבי יהודה לפ"י דבריהם".

ואף שרבני פסק שם שלא כדעתם: "יש חולקין על זה ואומרים שלכתה להן אין להכניס עצמו לידי ספק אפילו מדברי סופרים ואני לפסור עד צאת הכוכבים שהואليلת ודי, וכן עושין המדקדקים וכן ראוי לכל אדם לעשות ... שהעיקר כאומרים שמלג המנחה אינו חשוב כלילה אפילו לרבי יהודה אלא לעניין תפלה בלבד אבל לא לעניין שאין דבריהם שמצוות בלילה".

מכל מקום מסיק ב"בין השימושות" שם דגמי בכוכבים הבינוונים, ואין צורך להזכיר לכוכבים קטנים.

(47) כבר נתבאר לעיל **אחר השקיעה**⁴.
 הערה (25), שעיר זמן

ليلת הוא ב策ת הכוכבים הבינוניים, וכיון שאין אנו בקיים בכוכבים בינוינוין
 צריך להחמיר עד ל策ת כוכבים קטנים, ולכך צריך להחמיר בקץ לעניין קראת
 שמע של ערכיה עד שעה שלימה אחר השקיעה⁵. (הנראית).
 והנה באיזור לאזניה-לאדי, שהוא רוחב $54^{\circ}45'$ לערך, לחשבון רבינו, תהי
 השקיעה הנראית 1° תחת האופק) באמצעות הקץ בשעה 9:37. הרוי שזמן策ת ג' כוכבים
 הבינוינוין $5^{\circ}50'$ תחת האופק) בשעה 9:37. הרוי שזמן策ת ג' כוכבים בינוינוין
 באמצעות הקץ הוא לערך 51 דקות אחריו השקיעה הנראית. ומה שהצריך "שעה
 שלימה אחר השקיעה" (ובמהודורה קמא: "וירוח מעה בקץ במדינות אלו"),
 הוא כדי שהיו נראים גם הכוכבים הקטנים יותר.

ולכן נראה לקבוע את זמן策ת הכוכבים הקטנים — כשההמש יורדת לערך
 $50^{\circ}50'$ תחת האופק (מעלה אחת אחרי ראיית הכוכבים הבינוינוין $5^{\circ}50'$).

ואף שישעור זה הוא באיזור לאזניה-לאדי מעט יותר מ"שעה שלימה לאחר
 השקיעה" (ראה לקמן בסוף הספר בהערותיו של הרב יהוות שי אולמן), והי
 אולי אפשר להזכיר מעט, שראיית הכוכבים הקטנים היא $3/4$ מעלות אחרי
 ראיית הכוכבים הבינוינוין היא רק $3/4$ מעלה (ובארצ ישראלי בימים השווים היא
 הוספה של לערך 3 דקות). מכל מקום נראה לענ"ד להשווות המדות, ולהוסיף
 מעלה אחת אחרי זמן ראיית הכוכבים הבינוינוין כנ"ל (וזאת אומרת שבארץ
 ישראל בימים השווים היא הוספה זו לערך 4 דקות).

ומזה נראה גם, מה שנתבאר לעיל (ראה הערת 10) ששקיעה האמיתית היא
 4 דקות אחרי שקיעה הנראית, הכוונה לאיזור לאזניה-לאדי, משא"כ בארץ
 ישראל הוא פהות מ-3 דקות; שהרי נתבאר לעיל (סוף הערת 28), שם נאמר
 ש-4 הדקות הם בא"י, אם כן תהי策ת הכוכבים הבינוינוין כשהמש 6° תחת
 האופק, והיינו באיזור לאזניה-לאדי — בימים השווים — 36 דקות אחרי
 שקיעה הנראית, ובאמצע הקץ — כמעט שעה אחרי השקיעה הנראית, ומהו
 אם כן שכותב כאן, שرك מחתמת שאין אנו בקיים בכוכבים בינוינוין לא היינו
 צריכים להחמיר עד שעה שלימה, משא"כ אם היינו בקיים בכוכבים בינוינוין לא היינו
 יצחק שי פיגלשטוק ס"ב, והרב שלום דובער שי הרצל ס"ג').

*

והנה בס' "בין המשות" (ע' מט וע' נא) כתוב, שעל פי בדיקת המומחים
 נראים הכוכבים הקטנים בימים השווים בארץ ישראל 10 דקות אחרי ראיית
 הכוכבים הבינוינוין. ונתבאר בספרים הדנים בו (ראה זמנים כהלה ע' מ, חזוניים
 בהלכה ע' תקכח), שלפי חשבון זה, ראיית הכוכבים הקטנים היא כשהמש יורדת
 $8^{\circ}30'$ תחת האופק. ולפי זה סודרו לוחות זמני策ת הכוכבים בחוגים רבים.

סדר הכנסת שבת

לה

אמנם כבר נתבאר לעיל, דעתו רבינו דסגי בראיית הכוכבים באור זך לזכי הראות, ולודעתו יוצאה שמן ראיית כוכבים קטנים הוא כשהמשמש יודת לערך $6^{\circ}50'$ תחת האופק. (48) ראה שועער סי' רצג ס"א, שמטעם זה צריך להוציא עד שהוא ג' כוכבים עומדים רצופים במקומות אחד. ונتابאר לעיל (הערה 25) שמקורו ברמב"ן (פסחים נד, ב) ובר"ז (שבת טו, א סדר אמר רבה). אמם כאן כתוב רק „להוסיף מעט“. וכן לנניין יום הכיפורים מבואר בשועער (ס"י תרכד ס"ב): „שימתיינו מעת אחר צאת הכוכבים“. ומקורו ברא"ש יומא (פ"ח סי' ח): „ותוספת זה לא נtabar שיעورو אלא על כרחך לאו תוספת כל דהוא קאמר, מדאמריין במסכת יו"ט בראש פרק המביא (דף ל). ובשבת פרק שואל (דף קמח): דהא תוספת דיוים הכיפורים דאוריתא הו, והוא נשוי דידן דאלכו ושתו עד אורחות ולא מחין בהו, ומסתא לא היו אוכלות לגמרי עד השיכחה שאינן יכולות לצמצם... אלמא לאו בתוספת כל דהוא אמרין, אלא שלא נtabar שיעורו, וצריך לפירוש קודם בין המשמות מעט, וכן מוצאי יום הכיפורים אחר צאת הכוכבים צריך להוסיף מעט.“ וכותב הגרא"ח נאה (בדי השלחן סי' צג ס"ק ב) שכיוון שבתחלה השבת הצריך ורבינו להוסיף מחול על הקודש 4 דקוטות (ראה לעיל הערה 7), لكن מסתבר שגם בסוף השבת יש להוציא 4 דקוטות. ולפי האמור לעיל (הערה 28) שזמן ראיית כוכבים ביןנים הוא כשהמשמש יודת לערך $5^{\circ}50'$ תחת האופק, ולפי האמור לעיל (הערה 47) שזמן ראיית כוכבים קטנים הוא כשהמשמש יודת לערך $6^{\circ}50'$ תחת האופק, יוצא אם כן שלענין מוצאי שבת, כדי לקבוע הזמן – 4 דקוטות אחורי שהמשמש יודת לערך $6^{\circ}50'$. וראה מ"ש בזה בקובץ העורות התמיימים ואנ"ש – 770 (גליון ערך ע' 51. ער' ע' 52. עד' ע' 46). סיודר עם ציונים – וסקין (ע' ולו). (49) במדינות הצפוניות, בחו"ר – השקעה היא מוקדמת מאד, ובקין היא מאוחרת מאד.

(50) בשו"ת ורבינו (ס"י מה) מסיים: „ואם יהיה איזו אונס ח"ז שלא תוכל להאר לה滴滴יק עד השקעת החמה, אזי תצוה לנכרי לה滴滴יק נרות של שבת והיא תברך עליהם הברכה, והי' יסלח לה ותבא עליה ברכת טוב ותקבל שכר על הפרישה מה' הטוב". ושם נ".

ובמוצאי שבת להוסיף אחר כך מעט מחול על הקדש.⁴⁸

ז. חובת ההובחה

ובחו"ר שהימים קצרים⁴⁹ ורבתה המכשלה מאד בנשים לה滴滴יק נר שבת אחר השקעה⁵⁰, וגם באנשים כוכבים עומדים רצופים במקומות אחד. ונتابאר לעיל (הערה 25) שמקורו ברמב"ן (פסחים נד, ב) ובר"ז (שבת טו, א סדר אמר רבה). אמם כאן כתוב רק „להוסיף מעט“. וכן לנניין יום הכיפורים מבואר בשועער (ס"י תרכד ס"ב): „שימתיינו מעת אחר צאת הכוכבים“.

ומקורו ברא"ש יומא (פ"ח סי' ח): „ותוספת זה לא נtabar שיעورو אלא על כרחך לאו תוספת כל דהוא קאמר, מדאמריין במסכת יו"ט בראש פרק המביא (דף ל). ובשבת פרק שואל (דף קמח): דהא תוספת דיוים הכיפורים דאוריתא הו, והוא נשוי דידן דאלכו ושתו עד אורחות ולא מחין בהו, ומסתא לא היו אוכלות לגמרי עד השיכחה שאינן יכולות לצמצם... אלמא לאו בתוספת כל דהוא אמרין, אלא שלא נtabar שיעורו, וצריך לפירוש קודם בין המשמות מעט, וכן מוצאי יום הכיפורים אחר צאת הכוכבים צריך להוסיף מעט.“

וכותב הגרא"ח נאה (בדי השלחן סי' צג ס"ק ב) שכיוון שבתחלה השבת הצריך ורבינו להוסיף מחול על הקודש 4 דקוטות (ראה לעיל הערה 7), لكن מסתבר שגם בסוף השבת יש להוציא 4 דקוטות.

ולפי האמור לעיל (הערה 28) שזמן ראיית כוכבים ביןנים הוא כשהמשמש יודת לערך $5^{\circ}50'$ תחת האופק, ולפי האמור לעיל (הערה 47) שזמן ראיית כוכבים קטנים הוא כשהמשמש יודת לערך $6^{\circ}50'$ תחת האופק, יוצא אם כן שלענין מוצאי שבת, כדי לקבוע הזמן – 4 דקוטות אחורי שהמשמש יודת לערך $6^{\circ}50'$.

וראה מ"ש בזה בקובץ העורות התמיימים ואנ"ש – 770 (גליון ערך ע' 51. ער' ע' 52. עד' ע' 46). סיודר עם ציונים – וסקין (ע' ולו).

(49) במדינות הצפוניות, בחו"ר – השקעה היא מוקדמת מאד, ובקין היא מאוחרת מאד.

(50) בשו"ת ורבינו (ס"י מה) מסיים: „ואם יהיה איזו אונס ח"ז שלא תוכל להאר לה滴滴יק עד השקעת החמה, אזי תצוה לנכרי לה滴滴יק נרות של שבת והיא תברך עליהם הברכה, והי' יסלח לה ותבא עליה ברכת טוב ותקבל שכר על הפרישה מה' הטוב". ושם נ".

עמי הארץ וкли הדעת במלאות
אחרות⁵¹, צריך להודיעם שהוא
איסור גמור של תורה⁵², ולהוכיחם
בדברים רכימ וקשים⁵³ אולי ישמעו
לו.

אבל אם יודע שלא ישמעו לו לא
יוכיחם ולא יודיעם כלל וכלל, כי
モוטב שיווהו שוגנים ואל יהיו מוזדים,
כדייאתא בגמרא⁵⁴ נבי תוספת יום
הכיפורים.

וראה סדרו עם ציונים — רסקין (הערה 18).
(54) שבת (קמח, ב): „הנה לישראל מوطב שיינו שוגניין ואל יהו מזידין ...
לא שנא בדרבן ולא שנא בדאוריתא, דהא תוספת דיום הכהפורים דאוריתא
היא וקא חזין להו דקאcli ושותו עד שתחשך ולא אמרין להו ולא מיידי“.

ובושאע"ר (ס"י תרח ס"ד): „וכן הדין בכל דבר איסור שאינו מפורש בתורה
אלא שחכמים למדוחו מדרש הפסוקים, או שהוא קיבל בידם הלכה למשה
מסניין, או שהן בעצמן אסרו דבר, ואדם אחד עובר על דבריהם בשגגה שאינו
יודע האיסור ואף אם יודיע לו האיסור לא יקבל ממנו, אינו צריך למחות בידו
דומטב שייהו שוגג ולא יהיה מזיד“ (וכן הוא בס"י קנו (ס"ז): „אלא אם כן
הוא איסור שאינו מפורש בתורה“).

וכל זה הוא בתוספת עינוי יום הכהפורים, שהוא לדברי הכל מדאוריתא,
אלא שאינו מפורש בתורה וחכמים למדוחו מדרש חכמים. וכל שכן בתוספת
שבת שלפנינו, שיש בזה מהליך הפסוקים אם הוא מן התורה, שהרי חבב
הרמב"ם (הלכות שביתת עשור פ"א ה"ו): „וצריך להוסיף מחול על הקדש
בכניתו וביציאתו שנאמר ועניתם את נפשותיכם בתשעה בחודש עבר, כלומר
התהיל לצום ולהתענות מערב תשעה הסמוך לעשירי, וכן ביציאה שוהה
בעינויו מעט מליל אחד עשר סמוך לעשירי, שנאמר מערב ועד ערב תשבעתו
שבתוכם.“.

ובמג'יד משנה (שם): „מדברי ובינו נראה שאין תוספת דבר תורה אלא
בעינויו, אבל לא בעשיית מלאכה לא ביום הכהפורים ולא בשבתו ... ושם
אמרו דאיכא מאן דሞקים לה להאי קרא לרדרשה אחריתיה“.

(51) ראה גם לעיל העירה (6).

(52) ראה גם לעיל העירה (14).

(53) כאמור במכילתא ורש"י (שמות יט, ג): „הנשים בלשון רכה ...
לזכרים דברים הקשין גידין“. וגם כאן מדבר אודות „המכתלה מאד
בנשימים ... וגם באנשימים“.

ובושאע"ר (ס"י רס ס"ה): „צריך אדם לשאול לאנשי ביתו ... קודם בין המשמות ... בלשון רכה“.

סדר הכנסת שבת

לז

אבל להלכה קייל'ל שוגם תוספת שבת היא מן התורה, וכמוהר בשועער (ס"י רסה ס"ג): "יש אומרים שמצוות עשה מן התורה להוסר מחול על הקדש באיסור עשיית מלאכה בכניתה שבתות וו"ט וביציאתם".

ראה לקמן העירה.⁹⁷

(55) כל זמן בין המשמות אמרנן מوطב שיהיו שוגגין ולא יהיו מודרים. והיא דעה הא', אחר כך תhabאר דעה הב', שוגם בין המשמות חובה למחות בכל אופן.

(56) כדלעיל:

"ובמדיניות אלו זמן צאת ג' כוכבים בינוין בהםים השווים הוא בכמו חצי שעה בקירוב אחר השקיעה האמיתית ... וכן בכל החורף כמעט".

(57) קדושים (יט, יז): "הוכח תוכיה את עמידך". ובשועער (ס"י קנו ס"ז): "הרואה את חבירו שחטא או שהליך בדרך לא טובה מצוה עליו להחוירו למוטב ולהודיעו שהוא חוטא על نفسه במעשהיו הרעים שנאמר הוכח תוכיה את עמידך".

(58) ראה שועער (הלו' נקי גו"נ סט"ו). סדר עם ציונים — רסקין (ע' תשח).

(59) אוצ"ל: ונתיתא.

(60) ראה לעיל (הערה 19).

(61) כמו בא בשועער (ס"י רסה ס"א וש"ג): "ואפילו אם נסתפק לו אם הוא בין המשמות או יום אין זה כלום, שככל הבא מחמת חסרון ידיעה אינו כלום, שם הוא אינו יודע אחרים יודעים" [ועדי' כאן, לעניין ספק אם הוא עודיעין בין המשמות או שהוא כבר יודע לילך].

(62) כיוון שבתחילת ובסוף הקץ, עצת הכוכבים היא במקום מושב רבינו בחצי שעה אחרי השקיעה האמיתית (כදלעיל העירה 39). لكن גם באמצע הקץ

והיינו דוקא היכפ' אחר השקיעה⁵⁵, עד סמוך לחצי שעה אחר כך, כי אז בקרוב לחצי שעה אחר השקיעה בחורף⁵⁶ חובה של תורה⁵⁷ למחות בידם ביד חוכה בעונשים ונידויים⁵⁸ אם לא ישמעו, שבודאי איסור של תורה אין אומרים מוטב שייהיו שוגגים וכו'.

ובקץ השיעור משנה לפני החדשם מנטיתא⁵⁹ המדינה לצפון העולם⁶⁰. וחסرون ידיעה בזה אינו נקרא ספק בזה⁶¹, ולכן צריך להחמיר ולמחות בכל תוקף במדינות אלו גם בקייז' בכחצ'י שעה אחר השקיעה האמיתית⁶² על כל פנים.

ויש אומרים⁶³ שספק של תורה דינו כודאי איסור של תורה לעניין זה, ולכן צריך למחות בכל תוקף בין בקיין בין בחורף תיכף אחר השקיעה האמיתית, שהוא תחלת בין השימושות דר' יהודה⁶⁴. ולא אמרו בוגרא מוטב שייהו שונגנים אלא לעניין חוספת מחול על הקדרש, ולא לעניין עיצומו של יום, אפילו למפיקו, וכן עיקר להחמיר בשל תורה.⁶⁵.

ח. **תפלת המנהה בין השימושות**
אבל לעניין תפלת המנהה שהיא מדברי סופרים אין למחות ביד המקילין⁶⁶, בין בחול בין בשבת⁶⁷,

נמי הטעם עד שהשכלה ממש אכלי, ועברי אספיקה דברין השימושות". ובים של שלמה (ביבה פ"ד ס"ב) : "נראה, לא זו ודאי דאוריתא אלא אפילו ספיקה דאוריתא, לאחר דספיקה דאוריתא לחומרה הו כודאי ... אף בין השימושות hei מהנן בהו אי היו אכלי, כי ספיקה כודאי". וכן פסק במ"א (ס"י תורה ס"ק ב) : "ஆ"פ שהוא ספק, כגון בין השימושות, מוחין".

וב"נתיב החיים" (לבעל הקרבן נתנהל) חולק עליהם וסביר כedula הא'. וכך מביא את ב' הדעות, ומסיק על הדעה הב': "וכן עיקר". וכדועה זו פסק גם בשועער (ס"י קנו ס"ז) : "ואפילו הוא דבר שאיסורו אין אלא מספק". וכן הוא בס"י תורה (ס"ד) : "נשים שאוכלות ושותות עד בין השימושות ... אין ממחין בידן", משא"כ בין השימושות מוחין.

(64) **בדלעיל** (סעיף ב והערה 11), שמיד מהשקיעה האמיתית מתחילה בין השימושות דרבי יהודה.

(65) ולמחות בהם מיד אחר השקיעה, אפילו "אם יודע שלא ישמעו לו".

(66) לשון המשנה (ברכות כו, א) : "תפלת המנהה עד הערב", ומולשון זה אין שום הכרעה אם הכוונה לשקיעת החמה או לצאת הכוכבים. ובתר"י (שם

צרייך להחמיר מספק כמו בתחילת ובסוף הקץ. וכן לאידך גיסא, בדבר שצרייך להחמיר עד ראיית ג' כוכבים קטנים, הנה גם בתחלת ובסוף הקץ צרייך להחמיר מספק כמו באמצע הקץ,endlיעיל (סעיף ו, ובהערה 45).

(63) שתי הדעות בזו (אם גם בין השימושות יש חיבור למחות בכל אופן) מובאים בתורת האדם להרמב"ן (ענין אבלות ישנה. כתבי הרמב"ן מההורות שיעועל ח"ב ע' רנג) : "הני נמי קאמר שאוכלין עד שתבא עלייהן רגע דמשום ספק חשכה ההן מפסיקין, ואין מפסיקין ברגע ברור דהוא יום. אי

סדר הכנסת שבת

יה, א) : „אין לפреш עד יציאת הכוכבים שהוא לילה ממש, רעל כרחן את לן למימר עד הערב האמור כאן איןו ר"ל אלא עד שקיעת החמה כו', כי היכי שזריקת הדם אין זמנה אלא עד שקיעת החמה, היכי נמי תפילה המנחה שנתקנה כנגדה אין זמנה אלא עד שקיעת החמה בלבד“. אבל בשוע"ע (סול"ב ס"א) : „ועיקר זמנה מט' שעות וממחזה עד הלילה לרובנן“. וمفorsch יותר בדברי הרמ"א (שם) : עד הלילה דהינו עד צאת הכוכבים“. ואעפ"כ לא סמרק על זה הרמ"א אלא „בדיעבד או בשעת הדחק“. ואדרה"ז לא סמרק על זה אלא שלא למחות ביד המקילין.

או אפשר לומר, דמ"ש לאח"ז : „ובפרט בשעת הדחק בימوت החורף שהיות קוצר“ — הינו דבשעת הדחק אפשר לסמוך על דיעיה זו ולא רק שאין למחות ביד המקילין) — ואז יתאפשר דבריו יותר לדברי הרמ"א.

או נאמר לאידך גיסא, שם הרמ"א לא התיר „בדיעבד או בשעת הדחק“, שלא כתוב אלא „ובדייעבד או בשעת הדחק יצא, אם מתפלל מנחה עד הלילה דהינו צאת הכוכבים“ (ואינו צריך להשלים במעריב).

ובכל אופן צע"ק בדבריו ובנו שקיים דין זה עם דין „איסור שבות מדברי סופרים בין השמשות“ — לדכאותה הספק כאן גבי מנהה אינו תלוי רק בספק הכללי בין השמשות — אי הו יום או לילה, אלא הספק הוא עיקרי דין מנהה — אי נתכן עד השקיעה (כמו זריקת הדם) או עד צאת הכוכבים.

וראה שו"ת ארץ צבי (ס"י ס), שפירש בדבריו ובינו שיש מקום להקל לעניין מנהה אף כדעת ר"ת (אף שסבירו לקמן שאין לסמוך כלל להקל כשיטתו).

ובקובץ יגדיל תורה נgi. חובי ז ע' מב"ד.

(67) אף שכבר קיבל השבת לפני השקיעה, אין למחות בידו כשמתפלל מנהה אחר כך.

ואף שנتابאρ בשוע"ר (ס"י רסג ס"ז) : „אותה אשה המודלקת [נרות שבת] מקבלת שבת עליה בהדלקה זו, ולכנן מתפלל מנהה תחלה“. הינו דוקא לעניין האשה עצמה המודלקת את הנרות ומתקבלת עליה את עיצומו של יום השבת, משא"כ לעניין הבעל שלא הדליק הנרות (אף שגם הוא קיבל חוטפות שבת), אין זה מונע אותו מתפלל מנהה. ולכנן מתפללים מנהה בערב שבת בבית הכנסת, אחורי הדלקת הנרות של האשה בביתו.

וכambilaur החלוק ביןיהם בשוע"ר (ס"י שצג ס"ב) : „העיקר כסברא הריאשונה בקבלת חוטפות שבת בלבד, אבל אם התפלל תפלה ערבית של שבת הרי קיבל עליו שבת עצמה, כיוון שהתפלל תפלהليل שבת“. ונتابאר בארכחה בקונטרס אחרון (ס"י רסא ס"ק ג). וכן הוא גם כשהאשה מדלקת נרות שבת, ומברכת עליהן בחזורת יום השבת, מקבלת עליה עיצומו של יום השבת. ולכנן הזריכה רבינו שתתפלל מנהה לפני הדלקת הנרות. אבל הבעל שאינו מקבל עליו אלא חוטפות שבת, יכול עדיין להתפלל מנהה.

ובפרט בשעת הדחק⁶⁸ בימות החורף
שהיום קצר, ובמו שמצינו⁶⁹ שהתיירו
חכמים איסור שבות מדברי סופרים
בין השימושות בשעת הדחק ולצורך
מצווה עוברת.

ט. שיטת ריבינו تم ומייתו
(אבל אין לסמוק כלל⁷⁰ להקל על
פי מה שכותב הרבה בית יוסף בשלחן

ואפילו אם הבעל עצמו
מדליק נרות שבת, הרי
נתבאר בשוע"ר (שם):
„וכל זה באשה אבל באיש
הmdlיק אין בו שם מנהג
כלל, וממעידין על עיקר
הדין שאין קבלת שבת
תלויה בהדלקת נרות, אלא
באמרתו ברכו“. ולכן
נתבאר כאן, שבכל אופן
יכול הבעל להחפיל מנהה
אחר כך (ולענין תפלה
המנהה אחרי הדלקת נרות
חוכמה, ראה לקמן הערא 103).

וראה שו"ת ארץ צבי (ס"י ס). קובץ העורות ובאוורים (גליון א'יט ע' 45).
(68) אפשר שהוא כולל גם, שעד שהמנין מתאסף הוא עוברת שקיעת החמה,
שਮותר לדוחות התפלה לאחר השקיעה כדי להחפיל במנין.
(69) שוע"ר (ס"י רסא ס"ב, וש"ג): „ספק חשכה ספק אינה חשכה, וזהו
נקרא בין השימושות בכל ... לדבר מצוה מותר לעשות בה כל דבר שהאיסור
בשבת עצמה הוא מדברי סופרים, וכן אם הוא טרוד ונחוץ ונדרך לדבר שהוא
משמעות שבות בין הרוי זה מותר. לפיכך מותר לערב עירובי חזרות בין
השימושות ... וכן מותר להטביל כלים בין השימושות ... וכן מותר לעשר פירות
וההטמין את החמין ... ומותר לומר לנכרי להדלק נר לצורך שבת בין
השימושות שזהו לצורך מצוה ... וכל שהוא צורך גדול בענין שאם לא יעשנו
יהיה לו צער לא גורו עליו בין השימושות ע"פ שאין בו צורך שבת כלל, וכן
במקרים הפוך מרובה לא גורו על שבות בין השימושות.“

(70) כאן חוזר ריבינו מה שפסק ריבינו تم (בשלוחן עורך שלו ס"י רסא
ס"ה, ס"י שלא ס"ה, ס"י תrhoה ס"ג), אשר בין השימושות מתחילה בסוף השקיעה,
שהוא קרוב לשעה אחרי תחילת השקיעה, ונמשך 13.5 דקות (בארכן ישראל
בימים השווים), שאז הוא זמן צאת הכוכבים, שהוא תחילת הלילה.
ומසיק כאן כשית הגאנונים, וביאר שיטותם, אשר בין השימושות מתחילה מיד
אחרי השקיעה האמיתית, שהיא כמה דקות אחרי השקיעה הנראית, ונמשך 20
דקות (בארכן ישראל בימים השווים), שאז הוא זמן צאת הכוכבים, שהוא תחילת
הלילה.

וכן פסק ריבינו בסידורו (סוף הל' ציצית): „אין לברך על הציצית ... בערב
אחר תחילת השקיעה שאז הוא תחילת בין השימושות.“

סדר הכנסת שבת

מא

עורק⁷¹ הלוות שבת בשם יש
בקשר לפסקי רבניו
אומרים, והוא דעת רבינו תם⁷²
צמח צדק (מו, ד): «מיهو
סיעתו⁷³, שעד כדי הילוך ג' מילין
הסידור כתוב ומן רב אחר
השו"ע».

ובשער הכלול (פ"א)

ס"א): «המנגנים והדרנים אשר הנהיג אדמור"ר בהסדר הכריע כמה דברים נגד
השו"ע שלו. ומכאן ב>Show"ת דברי נחמהiao"ח סימן כ"א ושוו"ת אדמור"ר צ"צ
ז"ל סימן י"ח אותן ד' שיש לנו בגוף הסידור».

וכ"ק אדמור"ר זי"ע כותב באגורות קודש (חי"ב אגרת גיתתקעו): «פסק רבניו
הזקן בסידורו בסדר הכנסת שבת, הדעהיקר בשיטת הגאנונים בזמן בין המשנות,
ומעיר מה שכתב בשלחנו התהוור סי' רס"א סעיף ה', בשיטת רבניו תם,
ומסתפק איוהי משנה אהרוןנה. וכבר הורה נכדו אדמור"ר הצע"צ, אשר הסידור
כתב זמן רב אחרי השו"ע (חידושים למס' שבת סוף פרק ז' מו, ד) ובתר פסקי
הסידור אולין להלכה ולמעשה, הן בעניין זה והן בכמה עניינים שיש בהם
שינוי בין הסידור והשו"ע».

ובענין בין המשנות כתב בפסקים דינים צמח צדק (שמב, א): «מה שכתב
המ"א דצאת הכוכבים זו סוף השקיעה, זהו דעת רבניו תם, וכבר השיבו על זה
גדולי האחראונים».

ומ"ש בשוו"ת צמח צדק (חי"ד סי' רד): «תינוק שנולד ביום לעת ערב ולא
נודע אם קודם השקיעה החמה או אחר השקיעת החמה, אבל עדין היה יום ...
מלשון השאלה אבל עדין היה היום שלא היו נראה שום כוכבים ברקיע
בעת שנולד, ואם כן שודאי הוא שלא נראה כוכבים ... עדין הוא יום»,
ביאר זאת כ"ק אדמור"ר זי"ע באגורות קודש (חי"ב אגרת ג'שפז): «באם אין
נראים שום כוכבים ברקיע, הינו גם לא אחד ואפיין מהגוזלים — עדין יום
הוא (ולא שקה"ח עדין) ... כי על ידי איז ראיית שום כוכבים — מבדרים
הספר אם השקעה החמה אם לאו (כשהר מסתיר במערב, או ענן)».
וראה אורות חיים פ"ט. ישראל והזמנים ח"ב ע' תקט. סדור עם ציונים —
رسקין ע' רלגד-.

(71) סי' רסא (ס"ב): «יש אומרים שצורך להוסיף מחול על הקודש, וזמן
תוספה זה הוא מתחלה השקיעה שאין המשמש נראה על הארץ עד זמן בין
המשנות, והזמן הזה ... ג' מילין ורבעיע ... ושיעור זמן בין בין המשנות הוא ג'
רבעיע מיל ... קודם הלילה».

(72) ספר היישר סי' רכא. תוס' שבת לה, א ד"ה תמי. פשחים צד, א ד"ה ורבי
יהודה. מנחות כ, ב ד"ה נפסל.

(73) המצוינים בב"י סי' רסא ד"ה והתוטס.

סדר הכנסת שבת

ורבעע, שהוא קרוב לשעה בינוונית⁷⁴, אחר השקיעה הוא יום גמור, ואחר כרך מתחיל בין השימושות דרביה יהודת, והוא כדי הילך ג' רביעי מיל', שאו הוא זמן צאת הכוכבים ולילה וראי, כמארו⁷⁵ שימושה הגדולה עד צאת הכוכבים הוא כדי הילך ד' מילין.

כ"י כבר חור בו הבית יוסף בשלהן ערוץ יורה דעתה⁷⁶ הלכות מילה⁷⁷, ופסק בפישיות⁷⁸ דאחר השקיעה מיד הוא בין השימושות. וכן פסק הש"ך שם⁷⁹. וכן פסק הפרי חדש לאורה שם⁸⁰.

משתשקע החמה ספק הוא עד דשלים בין השימושות, שהוא מבעל העיטור שסובר בזה כשייטת הגאנונים (ראה לקמן הערכה 87). ובסי' רסב (ס"ה): "יש לסמן על הכוכבים ... ואעפ' שהיה הרקיע מזיהיר בעין אורה של יום", שהוא מתחשובת הר"י ועל התוס' שסובר כשייטת הגאנונים (ראה לקמן הערכה 86).

וב"אורות חיים" (ע' רמא) הביא שכן כתב גם בשורת "בית דור" (שאלוני) ת"ק, סי' קכו: "למעשה נראה כמהר"ם אלשקר, חדא דמהשוו"ע יו"ד שם נראה דסבירא לי' כמהר"ם אלשקר, וכן נראה דעת מורה"ם שלא הגיה עליו כלום". וראה מה שדן בדבריו שם.

(78) הינו שכנה כתוב סתם "משתשקע" (ולא פירוש "מסוף השקיעה"). ואף שר"ת מפרש מה שאמרו בגדרא "משתשקע החמה" שהכוונה לסוף השקיעה, מכל מקום הפסוקים מפרשים דבריהם יותר (ראה כלל הפסוקים וההוואה כלל כו). וכיון ששסתמו וכתבו "משתשקע" מובן שהכוונה היא "דאחר השקיעה מיד הוא בין השימושות".

(79) סי' רסו (ס"ק יא): "... ובתשובה מהר"ם אלשקר ... שהאריך להבייא שיטת הגאנונים והפסוקים ובכיאור דבריהם". וראה שוע"ר סי' שלא ס"ה (שם פסק ריבינו בר"ת, ולכן העיר בשוה"ג שם): "دلא כש"ך יו"ד סי' רסו".

(74) לחשבון מהלך מיל' ייח דקוט, ונ' מיל' ורביע המ 58.5 דקוט. ויתברא لكمן (הערה 92).

(75) פסחים (צד, א): "מעלות השחר עד הנץ החמה ארבעת מילין משקיעת החמה ועד צאת הכוכבים ארבעת מילין".

(76) כי חלק יו"ד הוא בתרא לבני חלק או"ח. וכן כתוב ריבינו בקונטרס אחרון (לפי תקיג ס"ק ד): "ובירורו דעתה ... דבתרא הוא חזרו בהם הרב ב"י והרמ"א". וראה כלל הפסוקים וההוואה כלל זו.

(77) בס"י רסו (ס"ט): "משתשקע החמה ספק הוא עד דשלים בין השימושות", שהוא מבעל העיטור שסובר בזה כשייטת הגאנונים (ראה לקמן הערכה 87).

וב"אורות חיים" (ע' רמא) הביא שכן כתב גם בשורת "בית דור" (שאלוני) ת"ק, סי' קכו: "למעשה נראה כמהר"ם אלשקר, חדא דמהשוו"ע יו"ד שם נראה דסבירא לי' כמהר"ם אלשקר, וכן נראה דעת מורה"ם שלא הגיה עליו כלום". וראה מה שדן בדבריו שם.

סדר הכנסת שבעת

מג

ח'ים סימן תרע"ב⁸⁰.

(80) ס"ק א: "זהו
לפיorsch ר"ת דשקיעת
החמה קודמת למשתקע,
ואינו עיקר".

והנה בפרי חדש קאי'
על האמור בגמרא שבת
(כא, ב): "מצותה
משתקע החמה". ומספרש
רבינו تم (מנחות כ, ב ד"ה
נפסל): "משתקע החמה
משמע סוף שקיעת החמה
דאמרי (שבת דף כא):
גב' נר חנוכה מצותה
משתקע החמה". וכיון שבשו"ע או"ח סובר הבית יוסף כדעת ר"ת, لكن כתוב
בשו"ע (رس"י תערב): "אין מدلיקין נר חנוכה קודם שתתקע החמה אלא עם
סוף שקיעתה".

אמנם כתוב על זה במ"א (שם ס"ק א): "סוף שקיעתה, היינו צאת הכוכבים".
וחילך עליו הפרי חדש (שם ס"ק א): "סוף שקיעתה, פירוש דהינו צאת
הכוכבים. וזה לפיorsch ובינו تم דשקיעת החמה קודמת למשתקע". ואינו
עיקר, אלא היינו תחילת שקיעת החמה".

והנה רבינו מוכיח מדבריו שלא קייל כר"ת לעניין שקיעת החמה. ואם כן
נראה לכארה שסובר כוותיה, שיעיר זמן הדלקת נרות חנוכה הוא בשקיעת
החמה (ולא בצאת הכוכבים).

ואפשר שלזה כיון באגרות קודש (ח"י אגרת ג'קטו): "וראה פרי מגדים
סתורע"ב א"א סק"ג ובמשנה ברורה שם. סדר הכנסת שבת שבטי' ובני הזקן".
ואין כאן המקום להאריך בזה.

(81) תשובה הגאנונים בשלימוטה נדפסה ב"הזמינים בהלכה" ע' תרמה ואילך.
(82) סי' ס: "מצאי בשם ר"ח מי שהדליק הנר בערב שבת אחר שקיעת
החמה הרוי זה חייב מלוקות אם הדליק בשוגג ואם ידע שהוא קונסן אותו".
ובשו"ת מהר"ם אלאשקר (סי' צו): "וידעו הוא לכל המפרשים והמחברים
שכתבו סתם ולא חילקו בשיקעות כר"ת זיל, לא סבירא כוותיה, שלא באו
לסתום כי אם לפרש". וראה "אורות ח'ים" ע' רכא.

(83) שבת לד, א (שסתם). ונתבאר בפיorsch הרלב"ח (להלן קידוש החדש פ"ב
ה"ט ד"ה כלל הדבר): "צעת ר"ת ומהזקיי דברינו, אבל לועצת הורוב"ם זיל נראה
שאין זהאמת, שם אין הי' לו לפרש איזה דבר מזה, ולדעתו פיorsch משתקע
החמה ר"ל מיד אחר שתיטטר גוף החמה מעינינו. ובודאי שלדעתו זיל גם זו

ו. שיטת הגאנונים

וטעם ונמקם עמם, כי רבינו
תם וסיעתו יהידי נינהו ננד
הגאנונים הראשונים רב שירא ורב
האי בנו (הובא לשונם בתשובות
ר"מ אלשקר סימן צ'ז⁸¹) ואחריהם
רבינו חנナル (בשבלי' לקט⁸²) והרי"ף⁸³

סדר הכנסת שבת

והרמב"ם⁸⁴ והראב"ן⁸⁵ וסיעתם ונגד ר"י בעל התוספות⁸⁶ ובעל העיטור⁸⁷ היא סברת הריא"ף ז"ל. גם הרא"ש ז"ל לא כתוב בפסקיו כלל מדברי ר"ת, כנראה שלדעתו ז"ל פירוש משתקע החמה הוא כפשוטו כמשמעות גוף החמה מעינינו.

וכן הוא בשורת מהר"ם אלאשקר (رس"ץ צו): "דעת הריא"ף ז"ל והרמב"ם ז"ל והרא"ש ז"ל, לדידיהו בין השמות הוי תיכף אחר שקיעת החמה מעל הארץ". וראה "אורות חיים" ע' רכו.

(84) הל' שבת פ"ה ה"ד (שותם). וראה המובה בהערה הקודמת, מהרלב"ח. ובשווית מהר"ם אלאשקר (שם): "הרבי ר' אברהם חסיד בן של הר"ם במז"ל פירש לנו הדבר בכתבורו שאין אחורי ברור, וידוע הוא שככל דבריו מדברי אביו ז"ל, וכותב ... משתערוב המשם ועד שיראו ג' כוכבים ... ואפילו השקעה רוב עגולות המשם באופק, ולא נשאר ממנה כי אם דבר מועט ... הרי הוא יום ... והזמן שיש בין ערובת המשם ובין ראיית הכוכבים הבינוניים הוא ספק אם הוא מן היום או מן הלילה והוא זמן בין השמות". וראה "אורות חיים" ע' רכט.

(85) ابن העוזר (ס"י ב. הובא בהגנות מרדכי פ"ג עט, ג. ובב"ח סי' רסא): "הא אמרין שמוטיפין מחול על הקודש כו', ותנן בפרק במה מדליקין ג' דברים כו' עם חשיכה כו' הדליקו את הנר ... היינו סמוך לשקיעת החמה, ומשקיעת החמה עד צאת הכוכבים היא שעה שמוטיפין כו', דתנו רבנן בין המשמות ספק".

ומה שכותב אחר כך שצאת הכוכבים היא יותר משעה אחרת אחורי שקיעת החמה, פירש ב"הזומנים בהלכה" (ע' שעדרה), דהיינו לומר שבמקומו (מנצוא שבאשנו) באמצע הקין — צאת הכוכבים היא יותר משעה אחרת שקיעת החמה. ומה שהזכיר שם "מלך ה' מלין" אגב אורחنا נקט. ואף אף נפרש שיש לו שיטה אחרת בה, מביא ממנו רבו עכ"פ פרט זה, שמיד אחורי שקיעת החמה מתחילה בין השמות. וראה אורות חיים ע' ריד. זמינים כהלה ע' יב.

(86) בתוס' שבת (לה, א ד"ה וירד): "ואומר ר"ת דהתם מيري בתחילת שקיעה ... אבל תימה לר"י ... משעת צאת הכוכבים הויليل". ובתוס' פסחים (ב, א ד"ה והא קי"יל עד צאת הכוכבים יממא הוז): "אומר ר"י ... ולא קשה ... משתתקע החמה ... שני חלקי מיל שהוא לפני הנראה שעה גדולה לפני צאת הכוכבים, [ומתרץ] דאין אנו בקיין בצאת הכוכבים ... בינוונם" (שכל זה אינו לשיטת ר"ת).

ובתשובתו שבשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (פראג) סי' ריט (שהובאה לעיל הערת (37): "על הבן הנולד סמוך לחשיכה והי' נראה יום, והוא נראים ככוכבים

סדר הכנסת שבת

מה

קטנים מאד, נראה לי כי יש לסמוק על הכוכבים... אכן"פ' שהיה הרקיע מזהיר ביום". הובא בשו"ע י"ד סי' רסב ס"ה (ראה גם לעיל הערכה 77).

(87) הל' מילה (ח"ג) "אי אתיlid יונק" משתתקע החמה ספק הוא עד דשלים בין המשמות". הובא בשו"ע י"ד סי' רס"ט (ראה גם לעיל הערכה 77).

וראה "אורות חיים" ע' רם. ישראל והזמנים ח"ב ע' תקט. יגדיל תורה

וסיעתם ואיננו בתרא⁸⁸ וחילקו על רבינו تم. וב"כ הרא"ש⁸⁹ בשם הרב רבינו יונה.

יא. זמן עלות השחר וشكיעה לרבינו تم

ומה גם כי דעת זו הוא נגד החוש ופליאה נשגבה⁹⁰, שהרי שיעור ד' מילין מהשקעה עד צאת הכוכבים שבדרוי רוז"ל בגמרא⁹¹, מבואר שם בפירוש בגמרא שהוא שיעור אחד

(ירות"ז) חי"ב ע' 55. אור ישראל גליון כת ע' סב. (88) הכוונה לרוי' בעל התוספות [אחינינו של רבינו تم] ובעל העיטור, שניהם היו בדור שאחר רבינו تم. וראה אגרות קודש אדמור"ז זי"ע חכ"ג אגרת היתקלט. כללי הפסוקים וההוואה כלל סג.

(89) פ"ב (סי' כג) : "וכתב הר"ר יונה ז"ל ... דמשתקע החמה לא מדליקין שרוגא". והובא לעיל (הערה 83) מה שכתו בזה הולב"ח ומהר"ם אלאקר. ובב"י (סי' רסא) : "ונראה שגם הרא"ש נסתפק בזה, ומפני כך לא הזכיר דבר מזה במסכת שבת ובמסכת יומא ... ומיהו בפ"ק דעתנית, לענין מקבל תעניתה סתום עד שקיעת החמה כתוב דשיקעת החמה היינו צאת הכוכבים, ואע"ג אדרמיין בפרק מי שהיה טמא דמשקיעת החמה עד צאת הכוכבים ד' מילין, פירש ר"ת היינו מתחלת שקיעת החמה כשםחמה מתחילה ליכנס בעביו של רקייע, אבל שקיעת החמה היינו סוף שקיעה והוא זמן צאת הכוכבים ע"ב. אלמא סבריא ליה הци. ואם כן יש לתמוה על רבינו [הטור] שלא כתוב דבריו רבינו تم".

ורבינו מפרש בהרא"ש והטור, שהרא"ש בשפת העתיק בסתום את דבריו ובינו יונה, שלא סבירא ליה כר"ת, ואילו בתעניתה הביא דברי ר"ת. ולכן לא כתוב הטור את דברי ר"ת. וזהו שכתב כאן "וכן כתוב הרא"ש בשם הרב רבינו יונה".

וראה "אורות חיים" ע' רטו. סדרו עם ציונים — רסקין הערכה 65. (90) לפירוש שאחורי ארבעה מילין הוא זמן צאת שלושה כוכבים, וכדלקמן. (91) פסחים (צד, א) : "ומעלות השחר עד הנץ החמה ארבעת מילין, משקיעת החמה ועד צאת הכוכבים ארבעת מילין".

סדר הכנסת שבת

92) כאמור לעיל „כדי ממש בשיעור ד' מיליון שמן עומד הילוק ג' מיליון ורבעי השחר עד נץ החמה⁹², ובעת עליית שהוא קרוב לשעה בינוונית" [58.5] דקוט[ן].

ההינו לחשבון מהלך מיל הוא 18 דקוט[ן], וד' מיל הם 72 דקוט[ן]. ובהמישך לזה כותב כאן „שהוא שיעור אחד ממש בשיעור ד' מיליון שמן עמוד השחר עד נץ החמה“. ההינו שגム „שיעור ד' מיליון שמן עמוד השחר עד נץ החמה“ הוא 72 דקוט[ן].

וכتب על זה הגרא"ח נאה (קצota השלחן סוף ח"ג, בהערות לסדר הכנסת שבת): „אע"פ שמזכיר דברי אדרמור לעיל דג' רבעי מיל הוא ח"י מינוטין, ולפי חשבון זה ג' מיליון ורבעי הוא שעה וח"י מינוט, מ"מ כתוב כאן שהוא קרוב לשעה בינוונית, שכן הוא לשיטת הרוב ב"י שסבירו אותו בזה, הרבה ב"י בהלכות שבת פסק כר"ת, ואיהו סבירא לה דשיעור מיל הוא ח"י מינוט".

ולפי פירוש זה כתוב בספריו שיעורי ציון (סעיף לד): „זמן עלות השחר בארץ ישראל, י"א 72 מינוט לפנוי נץ החמה, ויא"א 90 מינוט לפנוי הנץ ביום השווים בנין ותשרי, ויא"א 2 שעות לפני הנץ ביום השווים, וכן עיקר".

וההינו כאמור בשועער (ס"י תנט ס"י): „שיעור מיל הוא רביעית שעה וחלק עשרים [18 דקוט[ן]], שהרי אמרו חכמים מהלך אדם ביום בינווני דהינו בימי ניסן ותשורי שהיום והלילה שונים הוא ארבעים מיל, והיום י"ב שעوت החלק הי"ב שעות לאربعים מיל יגיע לכל מיל רביעית שעה וחלק עשרים משעה ... ויש חולקין על זה ואומריםשיעור מיל הוא שני חמומי שעה [24 דקוט[ן]], לפי שיש אומרים שניי ניסן ותשורי ש אדם יכול להלך בהם ארבעים מיל מעמוד השחר עד צאת הכוכבים ... וממן החמה עד שקיומה אין אדם יכול להלך כי אם שלשים מיל, אם כן מגיע לכל מיל שני חמומי שעה ... ולענין ההלכה העיקר בסברא האחורונה".

יוצא אם כן שלפי דעת הא' הולך אדם 40 מיל מהן עד השקיעה, ההינו 18 דקוט[ן] כל מיל, ומעלה השחר עד הנץ – ד' מיל, שהם 72 דקוט[ן]. ואילו לועה הב' הולך אדם 30 מיל מהן עד השקיעה, ההינו 24 דקוט[ן] כל מיל, ומעלה השחר עד הנץ – ה' מיל, שהם 120 דקוט[ן]. וכיוון שרבינו מסיים כי „לענין הלה ההלכה העיקר בסברא האחורונה“, יוצא אם כן דק"י"ל שמעלות השחר עד הנץ הם שתי שעות.

ועל פי זה כתוב בנו הג"ר ברוך נאה, לערך בשנת תש"מ (נספח לロー הינה): „זמן עלות השחר לדעת אדרמור הוזן זוקוללה"ה נבג"מ זיע"א הוא 120 دق' לפני הנץ החמה (כאמור בדבריו בכ"מ)". ואח"כ ביאר דבריו ב„כפר חב"ד" (גלוון 242 ע' 37).

כשהתקבל הנספח הנ"ל אצל כ"ק אדרמור זי"ע, שלחו אליו, כדי שבודיע

סדר הכנסת שבת

מז

חוות דעתך בזה (ראה „עבודת הקודש“ ע' קסב). והודעת שלענ"ד פشرط שלדעת רבינו מעלה השחר עד הנץ חם 72 דקות, כפי שפורסם כאן בסדר הכנסת שבת, וכפי שנתבאר בקובץ „פלפול התלמידים“ מונטריאול ח"ד ע' פב ואילך על מה שדרני בזה אzo עם הרויי פיגלשטוק).

ואף שנתבאר לעיל בדברי רבינו ששיעור מיל הוא 24 דקות (ראה לעיל הערכה 16), אין זו סתירה כלל, שהרי גם בשוענ"ר עצמו נתבאר בס"י תנט, אשר שיעור מיל הוא 24 דקות, ומכל מקום כתוב בשוענ"ר (ס"י קפ"ד ס"ג): „שיעור עד כדי הילוך ד' מילין שהוא שיעור שעה וחומש“ [72 דקות]. וכן כתוב בשוענ"ר (ס"י רסא ס"ה) שמהלך ד' מילין הם פחותה משעה ורביע, היינו 72 דקות (ראה שם ציון נט).

והמקור לדעה זו היא בפירוש המשניות להרמביים (פסחים פ"ג מ"ב): „ושיעורו כדי שיהלך אדם ברגליו הליכה בגיןית מיל אחד, והוא שיעור מן הזמן שהוא שני חומשי שעה“ [24 דקות]. ומכל מקום כתוב (ברכות פ"א מ"א): „ועמוד השחר הוא האור הנוצץ בפתח מזרחה קודם עלות השמש בכדי שעה וחומש שעה“ [72 דקות].

וחטטנו לכל זה והוא, כי כך כמעט מפורש בגמרא, שלענין ששיעור מיל קי"ל שהוא 24 דקות, ולענין ששיעור ד' מיל קי"ל שהיה 72 דקות. שהרי המקור לכל זה הוא במשנה פסחים (צג, ב): „אייזו היא דרך רחוכה מן המודיעים ולהוציא וכמדהה לכל רוח ורבו עקיבא“. ובגמרא (שם): „אמר עללא מן המודיעים לירושלים חמישה עשר מילין הויא. סבר לה כי הא דאמר רבה בר חנה אמר רב יוחנן כמה מהלך אדם ביום שעורה פרסאות, מעלות השחר ועד הנץ החמה חמשת מילין, משקיעית החמה ועד צאת הכוכבים חמשת מילין, פשו לה לתלtiny ... אמר רבה שיתה אלפי פרסוי הוי עלמא וסומכא דראקיעא אלף פרסיי“ [הינו שמלות השחר עד הנץ הוא חלק שני מ"ב שעotta]. שככל זה נתבארה השיטה הב' שהובאה לעיל משוענ"ר (ס"י תנט ס"י), ששיעור מיל הוא 24 דקות, ומעלות השחר עד הנץ הוא מהלך חמשת מילין [ס"י תנט ס"י].

אמנם אחר כך אומרת הגמרא (שם צד, א): „מייתבי רביה יהודה אומר עובי של רקייע אחד מעשרה ביום, תדע כמה מהלך אדם בגיןי ביום עשר פרסאות ומעלות השחר עד הנץ החמה ארבעת מילין משקיעית החמה ועד צאת הכוכבים ארבעת מילין נמצאת עוביו של רקייע אחד מעשרה ביום. תיבותא דרבא תיבותא דעולא תיבותא“. הרי שמסקנת הגמara דקי"ל רביה יהודה שמעלות השחר עד הנץ הולך אדם ארבעת מילין של 18 דקות [חלק עשרי מ"ב שעotta].

ואף דקי"ל שמהלך מיל הוא 24 דקות (כמובא לעיל), והרי דעת רביה יהודה היא שמהלך מיל הוא 18 דקות, ביאור במשמעותו יו"ט (ברכות פ"א ס"י ס"ק ט): „שנראה לי לישב דברי הרמב"ם,داع"ג דעולא איתותוב, היינו מרבי יהודה דשמעין אליה אמר בהדייא ד' מילין, והוא דלא בעולא אמר ה' מילין, אבל

סדר הכנסת שבת

מכל מקום לא נדחו בזה דברי עולא, דהא איהו أد�רי רבי עקיבא דמתניתין דהtram, אמר איזהו דרך רחוקה מן המודיעים ולחוץ, קאמר עולא שם ט"ז מילין ... והוא ראה וידע כמו שכתבתי, והוא רבי עקיבא כוותיה והלכה כרבי עקיבא מהכיבורו" [עירובין מו, ב].

והיינו שמסקנת הגمرا היא, שמעלות השחר הם 72 דקות, כמפורט בדברי רבי יהודה "עוביו של רקייע אחד מעשרה ביום ... ומעלות השחר עד הנץ החמה ארבעת מילין", והרי "אחד מעשרה ביום" הם 72 דקות, ולא יותר (שהיום הוא 12 שעות, ואחד מעשרה ביום הם שעה ו-12 דקות). וכן קי"ל. אמן לגביו שיעור מיל, בזה וודאי קי"ל כרבי עקיבא במשנה הנ"ל, שדרך רחוקה [מנין החמה עד חצota בערב פסח] הוא חמישה עשר מיל — שמן המודיעים לירושלים. והיינו שרבי עקיבא סובר שישוער מהלך מיל הוא 24 דקות. וכן קי"ל.

יוצא לנו אם כן פשוט בגמרה זו כשית הرمב"ס ורבינו, הן בשווי של זה בסדר הכנסת שבת, שאע"פ שמהלך מיל הוא 24 דקות, מכל מקום מהלך ד' מיל — הן ארבעה מילין של 18 דקות.

[ובמילים מוכן גם, שג' מיל ורבע שבדברי ר'ית, ג' רביע מיל שבדברי ר'ת, גם הם מהלך מיל של 18 דקות, שהרי ג' רביע מיל שבר'ת הם השארית של ג' מיל ורבע שבדברי נושא"כ ג' רביע מיל שבדעת הגאנונים, לא מתיחסים בזה כלל מהלך ד' מיל שבגמרה פסחים, ובמילים מוכן קי"ל שמהלך מיל הוא 24 דקות].

*

וכן נראה להוכיח לכואורה מתחוך דברי ורבינו בפסקין הסדרו (סדר ספירת העומר) : "זמן התחלת עמוד השחר מה"י אייר ואילך במדינות אלו הצפניות הוא בחצות לילה, אך אין לפטור אחר חצota אלא בלא ברכה, זמן זה של עמוד השחר נמשך כך עד י"ז בתמוז ועד בצלל, ולכן משעה ג' חצotaليل י"ז בתמוז אסור לאכול".

לפי הפירוש הפשטוט של הדברים האלו נראה, שرك במשך שני חדשים אלו, שבין ח"י אייר ליע"ז תמוז, עליה השחר בחצות לילה במדינות אלו הצפניות, נראה מכאן שזמן עמוד השחר הוא 72 דקות לפני פנוי נץ החמה. כן כתוב גם ר' חי בארכנטין ב"שםית עין" (שבסוף ס' הרוב מלידי) אות ג. וכן באורתיה הדברים בקובץ פלפול התלמידים חוב' ד' ע' פה (בהערה בשווה"ג לדבריו של הר' חי סי' פיגלשתוק).

ובאמת צריך עדרין הדבר תלמוד, שהרי הסידור נכתב ונדרפס לדורות, ולא רק לשנה אחת. קבועות זאת שתקופת תמוז תחול באמצעות — בין ח"י אייר לי"ז בתמוז היא נדרירה. ויש לפרש זאת בכמה אופנים (לכואורה דחוקים). ואולי נכתב בתחילת סדר ספירת העומר במכח כליל לאג"ש, בשנה מסוימת (כמו

סדר הכנסת שבת

שהוא גם בסדר מכירת חמץ ועוד), וכן חישב שני חדשים אלו לפי החדש
הלבנה של אותה שנה, ואחר כך העתיק מכתב זה לסייעו שלו.

אמנם בכלל אופן נראה לכואורה שזה מתחאים רק אם נאמר שעולות השחר היא
בימים השווים בארץ ישראל 72 דקות, דהיינו כאשר המשמש היא לערך 16.1
מעלות תחת האופק, אז יעלה השחר באיזור לאזニア-לאדי לערך שני חדשים
בעת החותם לילה.

משא"כ אם נאמר שעולות השחר היא בימים השווים בארץ ישראל 120 דקות,
דהיינו כאשר המשמש היא לערך 26 מעלות תחת האופק, אז יעלה השחר באיזור
לאזニア-לאדי לערך ארבעה וחצי חדשים בעת החותם לילה.

וגם אם נאמר שעולות השחר היא בימים השווים בארץ ישראל 96 דקות,
דהיינו כאשר המשמש היא לערך 21 מעלות תחת האופק, אז יעלה השחר באיזור
לאזニア-לאדי קרוב לארבעה חדשים בעת החותם לילה.

וגם אם נאמר שעולות השחר היא בימים השווים בארץ ישראל 90 דקות,
דהיינו כאשר המשמש היא לערך 19.8 מעלות תחת האופק, אז יעלה השחר
באיזור לאזニア-לאדי לערך שלושה וחצי חדשים בעת החותם לילה.

[אין כאן מקום להאריך כאן בהסברות הויישובים, וראה זמני היום בהלכה
ע' מא וע' 182-185].

ואם נאמר שברוב השנים יעלה השחר באיזור לאזニア-לאדי בעת החותם
הלילה — מיד בתחלת אייר, לא הי' ובינו סותם וכותב: „זמן התחלת עמוד
השחר מה"י אייר ואילך במדינות אלו הצפוניות הוא בחותם לילה, לכך אין
לספור אחר חותם אלא بلا ברכה“.

*

וכן נראה להוכיח לכואורה מהאמור בתניא (אגרת התשובה פ"ג, לעניין
העניות שמקבל על עצמו לחשובה): „יכול לדוחות לימים הקצרים בחורף
... וגם יכול לאכול מעט כ"ג שעות לפני נץ החמה“. . .

ומובן שכל היתר אכילה זו הוא רק עד שיעלה עמוד השחר, כמובן בשווי
(ס"י תקסד ס"ב): כל תענית שאוכלים בו בלילה בין צבור בין יחיד הרי זה
אוכל ושوتה עד שיעלה עמוד השחר".

והיינו לומר שעולות השחר הוא שעתיים, או שעתיים וחצי, קודם נץ החמה,
ולכן „יכול לאכול מעט כ"ג שעות לפני נץ החמה“ — שהוא עדין לפני עלות
השחר.

וכבר דן בזה כ"ק אדרמו"ר זי"ע באגרות קודש חי"ח אגרת ז'כז, ומקשר
זאת עם שליש הלילה שאחר החותם, שלא לסמרק על היתר הנ"ל שבשו"ע סי' תקסד. אבל בכלל אופן מובן שאין להקל ולאכל אחורי עלות השחר, שהוא
מפורש לאיסור בשוו"ע שם].

ולכואורה נראה שזה יתאים רק אם נאמר שעולות השחר היא בימים השווים

סדר הכנסת שבת

בארץ ישראל 27 דקות, דהיינו נא אשר השימוש היה לערך 16.1 מעלות תחת האופק (או $16^{\circ}54'$ תחת האופק, כפי שיבואר لكمן בסוף הערה), שאז יעלה השחר באיזור לאזניה-לאדי, באמצע החורף, לערך שתי שעות לפני נץ החמה; או אם נאמר שיעלות השחר היא בימים השווים בארץ ישראל 90 דקות, דהיינו נא אשר השימוש היה לערך 19.8 מעלות תחת האופק, או אפילו אם נאמר שעלות השחר היא בימים השווים בארץ ישראל 96 דקות, דהיינו נא אשר השימוש היה לערך 21 מעלות תחת האופק, שאז יעלה השחר באיזור לאזניה-לאדי, באמצע החורף, לערך שעתיים וחצי לפני נץ החמה.

משא"כ אם נאמר שעלות השחר היא בימים השווים בארץ ישראל 120 דקות, דהיינו נא אשר השימוש היה לערך 26 מעלות תחת האופק, שאז יעלה השחר באיזור לאזניה-לאדי, באמצע החורף, יותר משלוש שעות לפני נץ החמה, ואם כן איך התיר לאכול "כג' שעות לפנוי נץ החמה"? [אין כאן מקום להאריך בהסבירו החישובים, וראה זמני היום בהלכה ע' מא וע' 182-185].

*

ולמרות כל האמור כאן, יש הרוצים לבאר בשיטת רביינו שזמן עלות השחר הוא בארץ ישראל בימים השווים — 90 דקות, או 96 דקות (ראה לעניין נץ החמה, ודנו בזה כמה ראה קובץ יגדיל תורה נ.ג. חובי עא סי' נט). "אהלי שם" ח"ד ע' פא ואילך. העורות התמיימםonganesh — 770 גלינו ורשה ע' 38. קונטרס שערין ישיבה גודלה חובי א' ע' קלד. קובץ אהלי תורה חובי ח ע' מג. "משלוחן הארץ" ע' 326. קובץ מגיד ירחים ח"ז ע' 177. "כבוד רבנן" ע' 203. ותמצית דבריהם — ראה لكمן בסוף הספר, בדבריו של הרוב מנחם מענדל שי' קפלן.

אבל כבר באורת לעיל, שלענ"ד מוכח לדברי רביינו, שהזמן הוא — 72 דקות לפני נץ החמה (בימים השווים בארץ ישראל). והטעם שפסק כך רביינו הוא, כי בכל הסוגיא בפסחים (צג, ב — צח, א) יש רק שתי דעתות: א) 120 דקות (5 מיל של 24 דקות), ב) 72 דקות (4 מיל של 18 דקות). ומסימנת הגמרא שם דקיעיל שהוא 72 דקות (4 מיל של 18 דקות). ולכן פוסק כך רביינו כאן, ובשו"ע שלו (בכל מקום שנזכרים ד' מיל).

ויתירה מזו, רביינו מבאר لكمן (ראה הערה 94), אשר הנשף הארץ (של שיטת ר'ית ושל עלות השחר) פירשו — שעד אז נראים כל הכוכבים בשמים, ומשם ואילך אין נראים כל הכוכבים. והרי לדעתה התוכניתם, אין שום השפעה אור מהשימוש כשהיא יותר מ-18 מעלות מתחת לאופק. והטעם זהה, כי עד 18 מעלות מאיורה עדין השימוש על האטמוספירה, ושם חזר מעט אור לכדור הארץ, משא"כ אחורי 18 מעלות אין השימוש מאיורה אפילו על האטמוספירה, ועל כן אין שום השפעה מאיור השימוש על כדור הארץ (ראה הזמינים בהלכה פרק ט).

סדר הכנסת שבת

נא

עמוד השחר נראת **עליל שהركיע** וכיוון שרבינו מבאר כאן על פי מה שרואים ב„חוש“, ו„נראת בעיליל“, בלבד⁹³, וככה הוא ממש ודאי בסוף הילוך ד' מילין אחר השקיעה⁹⁴. אבל כוכבים“, ברור לארורה

שהכוונה היא אל פחות מ-18 מעLOT תחת האופק. ואף שעולא סובר בגמרה שהשיעור הוא 120 דקות; הנה על דעתו זו מסיק בגמרה: „תוובתה דעתלא תובתתא“. ומדובר ריבינו נראת שלLOT השחר דקיעיל להללה הוא מה שרואים במצבות, בחוש ובעיליל. ואם כן מסתבר שלא מייר בשיעורים של 90, או 96, או 120 דקות (שכולם הם לערך 20 עד 26 מעLOT, שהם הרבה יותר מאשר מ-18 מעLOT), אלא בשיעור של 72 דקות (שהוא קרוב ל-17 מעLOT, קלמן בסמור).

ומתעם זה כתוב גם בס' הזמינים בהלכה (ע' קצה) שאי אפשר לפרש כן בדעתו ריבינו. וכ"ה באור יישראל (גלוין כת ע' ס). וראה גם זמינים כהלכתם ע' ערלה. לקלמן בסוף הספר מה שביאר בזה עוד הרוב יוסף יצחק שי' פיגלשטוק (סעיפים ד-ה).

* *

והנה בזמני היום בהלכה, ביאר וחישב את זמן ULOT השחר (ויצאת הכוכבים לר"ת) של 72 דקות — שהוא כשההמש היא 16.1 מעLOT (הינו 16°) תחת האופק. והיינו אם נחשוב את 72 הדקות מעת נץ החמה הנראת (והשקיעה הנראית).

אמנם מסתבר יותר, שהוחשבים את 72 הדקות מעת נץ החמה האמתי (כמו שהוחשבים את 20 הדקות שמהשקיעה האמיתית עד צאת הכוכבים, כדי לעיל הערה 18. וראה גם לקלמן הערה 113 בסופה). ולכן נראה לאורה, שצריך להשับ את 72 הדקות האלו כשההמש היא 16.9 מעLOT (הינו 16°54') תחת האופק.

(93) עצין זה הוכיחה מהר"ל מפראג גור ארוי (שבת לה, א ד"ה תרי תילתי מיל): „דהא מן עמוד השחר עד הבץ החמה גם כן ד' מילין ... ונדיין כל הכוכבים נראים, וכן מן השקעת החמה עד הלילה שלל הכוכבים נראים“. ועד"ז כתוב בביואר הגר"א (או"ח סי' רסא ס"ק יא): „דבעלות השחר עדיין כוכבים עומדים זמן הרבה, ונעד שטגען החמה הו ד' מילין“. (ובו"ד סי' רסב ס"ק ט): „והחוש מכחיש לכל רואה שמעLOT השחר הוא שיעור גדול הרבה מעד על צאת הכוכבים אחר השקיעה ... בעמוד השחר עדיין כוכבים עומדים מן הובה“.

(94) אלא ודאי מה שאמרו בגמרה פסחים (צד, א): „עד צאת הכוכבים“ אין הפירוש „שלושה כוכבים“ (כפי שהוא בגמרה שבת לה, ב: „שלושה [כוכבים]

ומן תחלת הלילה לעניין מצות של תורה שהוא בצאת וראיית נ' כוכבים לבר, ודאי שהוא מוקדם הרבה למן צאת וראיית כל הכוכבים, כמו שנראים בעת עליית עמוד השחר.

עוד יש פליות עצומות מהחויש על דעת ז'.⁹⁵ גם ראיות רבות עצומות מסוגיות התלמוד לדעת הגאנונים. גם שאין דבריהם צריכים חיזוק בנווע שדבריהם דברי קבלה):⁹⁶

מיין הינו עד צאת כל הכוכבים הבינוניים או רובם, לפי שעדר אותה שעה מהלין בני אדם. כי הנה רשותה דבר נראה לחוש הוא שמן השקיעה עד שיראו ג' כוכבים ביןוניים יש יותר מהלך ג' רביעי מיל, שהוא פחות מרבע שעה".

אבל ראה לעיל (הערה 28) איך מיישב רבינו פליה זו. וראה עוד לעיל העורה 24. למן העורה 106. סדרו עם ציונים — וסקין (הערה 68).

(95) ראה מנתת כהן (מבוא המשמש פ"ה): "הנה הטענות וקושיות שמצאתו נגד דעת רבינו חם ופירשו חזן עשה טענות, השלש מהן נגד פירושו של הרוב על בריאותה של פרק כמה מודליקין מן הסברא, וכן אורה הסוגיא עצמה, והשבע החסנה ראיות מן הכתובים ומדברי רבותינו ז", שמיד אחר ששקעה החסנה תחת האופק הוא לילה או לפחות ספק לילה, לא יום ודאי כדעת הרוב ז".
ומסיימים: "אלו חזן הספיקות שיש נגד דעת ר"ת ונגד פירושו על בריאותה של פרק כמה מודליקין, ובאמת שצרכיך נגר ובר נגד דיפרקיון". אלא שאחר כך (פרק ט ואילך) מיישב בארכונה הקושיות של שיטת רבינו חם.
וראה ארץ צבי ח"א סי' קה וסי' קכא. שווית בני ציון סי' טז. הזמנים בהלכה פרק מב.

(96) תוספות חולין מד, א ד"ה כד): "ודבריהם דברי קבלה". וכן כתוב רבינו בשו"ע (יו"ד סי' כד ס"ק ז): "מחמירות כבה"ג של דבריו דברי קבלה". ובקונטרס אחרון (או"ח סי' רעא ס"ג ג): "הר"ח והганונים של דבריהם דברי קבלה". וראה כלל הפסוקים וההוראה ט' קפה.

ללילה"), אלא פירושו הוא "ההركיע הוא מלא כוכבים".

סבירה זו כבר הביא ב"מנחת כהן" (מאמר ראשון סוף פ"ז): "אין לומר שמה שאמר רבינו יהודה בשבת ששיעור זמן בין השימוש בלבד ג' רביעי מיל, הינו מן השקיעה עד שיראו ג' כוכבים ביןוניים, וזה הוא תחילת הלילה, אבל מה שאמר בפסחים שמן שקיים החמה עד צאת הכוכבים יש מהלך ארבע

מיין הינו עד צאת כל הכוכבים הבינוניים או רובם, לפי שעדר אותה שעה מהלין בני אדם. כי הנה רשותה דבר נראה לחוש הוא שמן השקיעה עד שיראו ג' כוכבים ביןוניים יש יותר מהלך ג' רביעי מיל, שהוא פחות מרבע שעה".

סדר הכנסת שבת

מאת

ב"ץ אדרמור'ר הוזג

מהדורה קמא

מהדורה קמא

- שלהן עורך רבינו ס"י רמא ⁹⁷ ד יש אומרים ⁹⁷ שמצוות עשה מן התורה ⁹⁸ להוסיף מהול על הקדרש ⁹⁹ באיסור עשיית מלאכה ¹⁰⁰ ס"א (בסתם) : "ואין לי אלא יום הכיפורים, שבת מנין תלמוד לומר תשכתו". ומה שכתב כאן "יש אומרים", הוא מחמת דעת הרמב"ם (הלוות שביתת עשור פ"א ה"ז) : "וציריך להוסיף מהול על הקדרש בכנסתו וביציאתו שנאמר ועניתם את נפשותיכם בתשעה בחודש בערב, כלומר התחל לصوم ולהתענות מערב התשעה הסמוך לעשרי, וכן ביציאה שואה בעיניוו מעת מליל אחד עשר סמוך לעשרי, שנאמר מערב ועד ערב תשכחו שבתכם".⁵⁴ ובמגיד משנה (שם) : "מדברי רבינו נראה שאין תוספת דבר תורה אלא בעינויו, אבל לא בעשיית מלאכה לא ביום הכיפורים ולא בשבתו ... ושם אמרו דאייא מאן דמוקים לה להאי קרא לדרשה אחריות". וראה לעיל העירה מפסק זה הוא רק אסמכתא).
- (98) תוס' ברכות כז, א ד"ה דבר צלי (תוספת שבת ויום הכיפורים דק"י) שהוא מן התורה. משמעות מ"מ שם. ב"י ד"ה והרמב"ם. דעת הב' בלבוש ס"ד. מ"א סק"ח. אליה רביה ס"ק יב. וראה גם שוע"ר שם : "מצוות עשה מן התורה להוסיף מן החול על הקודש". ובמוסגר שם (שהלימוד השני שלומדים מפסיק זה הוא רק אסמכתא).
- (99) שיעור התוספת שבת בכנסתו יתבאר לקמן ס"ה. ושיעורו ביציאתו — בשוע"ר ס"י רצג ס"א. ונתבאר לעיל (הערה 48).
- (100) דוקא לענין "אייסור עשיית מלאכה". ויש מחלוקת הפסוקים אם תוספת זו מועלת אף לענין סעודת שבת, מבואר בשוע"ר (ס"י רס"ג) : "בשם שאמרו לענין תפלה כך אמרו לענין קידוש היום שיכול לקדש ולאכול מפלג המנחה ולמעלה, אפילו אם לא התפלל ערבית עדיין, ובاقילה זו שumbed ויום יוצא ידי חובת סעודה אחת מג' סעודות שחייב לאכול בשבת (כיוון שכבר קיבל עליו תוספת שבת נעשה אצלו כשבת עצמה לכל דבר). ויש מהמירים שימשיך

סדר הכנסת שבת

סעודתו בלילה עצמו שיאכל כזית לפחות אחר צאת הכוכבים כדי שיקיים ג' סעודות בשבת עצמה, דהיינו שג' סעודות אלו למדום חכמים ממה שנאמר ג' פעמיים היום אצל אכילת המן בשבת לפיקח צריך לאכלן בעיצומה של יום ולא בתוספתו, וטוב לחוש לדבריהם".

שתי הדעות האלו נרמזו גם בשועער (ס"י קפח סי"ז) : "היה אוכל בשבת ונמשכה סעודתו עד שחשיכה אפילו כמה שעוט בלילה מזcid של שבת בברכת המזון ... והוא הדין לראש חודש הנוכה ופורים. ויש אמרים שבראש חדש הנוכה ופורים הויאל ואין בהם תוספת מחול על הקדש אין מזcid מעין המאורע אחר שיצא היום". הרי שלדעיה הב', גם סעודת שבת נכללת בתוספת שבת.

וכן נרמזה הלכה זו בשועער (ס"י תצא ס"ג) : "להוסיף מחול על הקדש אין צורך כי אם לעניין שביתת יום טוב מלמאתה, זהה לנולד מה שכתוב תשבתו שבתכם ... אבל לעניין שאור דברים התלויים בקדושת היום, כגון מצות מקרא קדוש עיין סימן תקכ"ט, אין צורך להוסיף מחול על הקדש". והרי סעודת שבת ויום טוב היא חלק מצוות מקרא קודש, מבואר בשועער (ס"י תקכט ס"ג-ה) : "איזה עונגה זה שאמרו חכמים שהחייב אדם לאכול בכל יומ"ט ב' סעודות ... שהרי נאמר בו מקרא קדש". וכ"ה בשועער (ס"י רמב"ס"א) : "ומקרא קדש פירשו חכמים לקדרשו ולכבדו בכוסות נקייה ולענגו בעונג אכילה ושתיה".

ואף שנח באර ליעיל (הערה 67) שיש הפרש בין קבלת תוספת שבת לבין קבלת עיצומו של יום, נראה שגם שג' זה אינו מועיל (לדעת הסוברים שקבלת תוספת שבת אינה מועילה לעניין סעודת שבת, כמו בא לעיל (מס"י רס"ג ס"ג) : "לקדש ולאכול מפלג המנהה ולמעלה ... יכול כזית לפחות אחר צאת הכוכבים כדי שיקיים ג' סעודות ... בעיצומה של יום ולא בתוספתו". והיינו אף שהקידוש הוא קבלת עיצומו של יום.

מחליקת זו היא לעניין סעודת שבת, אבל לעניין אכילת מצה בלילה פסח, לדברי הכל לא מועלת תוספת يوم טוב, מבואר בשועער (ס"י תעב ס"ב) : "אף על פי שבשאר ימים טובים יכול האדם להוסיף מחול על הקדש ולאכול מבוגר יום, מכל מקום בפסח אינו יכול לעשות כן, לפי שאכילת מצה הוקשה לאכילת פסח שנאמר על מצות ומרורים יאלחו, ובפסח נאמר ואכלו את הבשר בלילה הזה, בלילה ממש. וכיון שאכילת מצה שהיא מן התורה אינו אלא בלילה הזה, لكن גם כל הארבע כוסות שתקנו חכמים אינו אלא בלילה בזמן הראי לאכילת מצה, שככל מה שתקנו חכמים כעין של תורה תקנו, וכוס של קידוש הוא אחד מן הארבע כוסות, לפיקח צריך בלילה ממש ולא במא שהוסיף מחול על הקדש".

וכן לעניין סעודתليل חג הסוכות, מבואר בשועער (ס"י תרלט ס"כ) : "וכיוון שאכילתليل הראשונה נלמד בגזירה שוה מאכילת מצה, צריך להיות דומה

סדר הכנסת שבת

נ

לה בכל דבר, דהינו שלא
יאכל... בסוכה עד לאחר
צאת הכוכבים... כמו
באכילת מצה כמ"ש
בhalbכות פסח".

[אלא שיש חילוק בין
ליל פסח – שגם הקידוש
צריך להיות בלילה נ"ל,
לבין ליל סוכות –
שהקידוש יכול להיות
מבعد יום, רק שיأكل
הסעודה בלילה].

וכן הוא גם לעניין ליל
חג השבעות (אלא שם
הוא מטעם אחר), מבואר
בשו"ר (ס"י תצד ס"ב):
„ע"פ שבכל ערב י"ט
ונוהגן להקדים חפתת
ערבית של יום טוב מבعد

יום מטעם שנקבע בס"י רס"ז, מכל מקום בלילה שבובות מאחרין להתפלל
לאחר צאת הכוכבים, שאם יקדים ויקבלו קדושת יום טוב בתפלה מבعد יום
הרי זה כמו שהсрנו מעט מ"ט ימי הספירה שלפני חג הוה, וההוראה אמרה
שבע שבתות תמיינות תהינה. ומהזה העט אין לקדש גם כן קידוש היום מבعد
יום, אף קודם תפלה ערבית".

(101) הינו לעיקר קדושה ואיסור מלאכה שבימים טובים, משא"כ לשאר
המצוות הקשורות לחג נתבאר בשו"ר (ס"י תצא ס"ג): „מי שנמשכה שעודתו
במוצאי יום טוב האחרון של פסח עד לאחר צאת הכוכבים מותר לאכול חמץ
בסעודה, אף שעדיין לא התפלל ערבית ולא הבדיל כלל... להוסיף מחול על
הקדוש אין צורך כי אם לעניין שביתת יום טוב ממלאכה, שזה נלמד ממה
שכתב שבתתו שבתכם... אבל לעניין שאור דברים התלויים בקדושת היום...
אין צורך להוסיף מחול על הקדוש".

ומכל שכן לשאר המצוות שאינן קשורות לשבת ויום טוב, מבואר בשו"ר
(ס"י תפט סט"ז): „מותר לספור קודם תפלה ערבית, אפילו במויצאי שבת
שמוטיפין מחול על הקדוש, שמלכ' מקוםليل הוה ואין נחשב ליום העבר
אלא ליום המחרת".

(102) ויקרא כג, לב.

בכנית שבתות יו"ט¹⁰¹ וביציאתם,
שנאמר¹⁰² ועניתם את נפשותיכם
בתשעה לחיש בערב (מערב עד
ערב שבתו שבתכם), יכול יתחיל
ויתענה בתשעה תלמוד לומר בערב,
אי בערב יכול משתחשך תלמוד
לומר בתשעה, הא כיצד מתחילה
ומתענה מבعد יום, מכאן שמוסיפים
מחל על הקדש. אין לי אלא
בכניתו ביציאתו מנין תלמוד לומר
מערב עד ערב. אין לי אלא יום
הכיפורים ימים טובים מנין תלמוד
לומר תשבעתו. שבתות מנין תלמוד

סדר הכנסת שבת

לומר שבתכם. הא כיצד כל מקום שנאמר שבות¹⁰³ מוסיפים מחול על (103) משא"כ ראש חודש חנוכה ופורים, שלא נאמר בהם שבות. וכਮבוואר בשיע"ר (ס"י קפח ס"ז):

„שבראש החדש חנוכה ופורים ... אין בהם תוספת מחול על הקדש“. ומכל מקום מבואר בשו"ע (ס"י תרצב ס"א): „מדליקין נר חנוכה ... סוף השקיעה ... ויש מי שאומר שאם הוא טרוד יכול להדליק מפלג המנחה ולמעלה“. וכן לעניין קריית המגילה נhabאר בשו"ע (ס"י תרצב ס"ד): „מי שהוא אנוס קצח ואינו יכול לילך לבית הכנסת, וצריך להמתין עד אחר שיראו הקהלה, ורקשה עליו לישב בתעניינה כל כך, יכול לשמשו קרייה מאבעוד יום מפלג המנחה ולמעלה“. ומהו באמת הטעם בזה, והרי נתבאר לעיל ש„אין בהם תוספת מחול על הקדש“, ואם כן איך אפשר להדליק נרות חנוכה ולקראת המגילה לפני החג — מפלג המנחה ולמעלה ?

והנה מ庫ור הלכה זו לעניין קריית המגילה הוא בתרומות הדשן, שכותב הטעם לוזה (ס"י קט): „דפסק ורבינו הם בריש ברכות דקי"ל דזמן ההוא ואילך חשיבא לילה לעניין קריאת שםע“. אמרם כבר הובא לעיל (הערה 46), שלא קיימל בזה כר"ת (לעניין קריית שםע וספרת העומר), כמבואר בשוע"ר (ס"י תפט סי"ב): „העיקר מהאומרים שמפלג המנחה אינו חשוב כליל אפילו לובי יהודה אלא לעניין תפלה בלבד, אבל לא לעניין שאר דברים שמצוותם בלילה“.

וכן הקשה על הלכה זו בפרי חדש (ס"י תרצב ס"ק ד): „שלמד כן מההיא שכתבו התוס' בריש ברכות בשם ר"ת לדרכו יהודה דסבירא ליה דזמן תפלה ערבית מפלג המנחה ולמעלה הוא הדין לקריית שםע, ודבריו דחוויים מצד רוב הפוסקים שחולקים עליו, והפסיק האמתי שזמן קריית שםע הוא משעת צאת הכוכבים וכמ"ש בטימן וליה בס"ד, וכל שכן במגילה“ [את זה כתוב לעניין מגילה]. וממילא מובן שלענין הדלקת נר חנוכה הוא לדעתו משקיעת המחה, כדלעיל הערה 80].

ואפשר שמלל מקום סמכו בזה על שיטת ר"ת במקומות שאי אפשר, כמבואר בב"ח (ס"י תערב): „וכן הש"ץ מדליק בבית הכנסת בעוד היום גדול, דכינן דאי אפשר כדיעד דמי. וכן בערב שבת לכל אדם“. והיינו כדלעיל (הערה 46), שבלית ברורה סמכין על דעת ר"ת בזה.

אמנם אולי אפשר לומר הטעם בזה, שאף שלא קיימל בזה כר"ת לעניין פлаг מנחאה בשאר מצוות, ואף שהחנוכה ופורים „אין בהם תוספת מחול על הקדש“, מכל מקום יש בהם „渴נות עיצומו של יום“ מפלג המנחה ולמעלה, וכן מזו שמצוינו גם לעניין תענית, כמבואר בקונטראס אחרון (ס"י רסג סוף ס"ק ג): „קייבל עליו עיצומו של יום ... אפילו בט' באב שאין בו תוספת, אם קיבל עליו אפילו העניינו בלבד, נאסר בכל חומרותיו“.

סדר הכנסת שבת

נת

הקדש מלפניה ולאחריה¹⁰⁴.

ואם נכוונים הדרבים, שהוא מטעם קבלת עיזומו של יום, הרי נתבאר לעיל (הערה 67), שבמוקם שמקבלים עיזומו של יום יש להקדים לזה חפתה המשמשות¹⁰⁵, והוא כדי ג' מילין ורביע, שנתבאר בשוע"ר (ס"י רסג

ס"ז): "שכיוון שהדליך נר שבת ... התפלל מנוחה תחללה." ואף שנתבאר לעיל (שם) שהזו דוקא בקבלת עיזומו של يوم, ולא בקבלת תוספת השבת. ולכן נאמרה הילכה זו רק באשה המدلיקת, משא"כ הבעל יכול להתפלל מנוחה גם אחורי הדלקת נרות שבת.

מכל מקום בחנוכה ופורים "שאן בהם תוספת מהול על הקדש", רק בקבלת עיזומו של יום על ידי הדלקת נרות חנוכה או קוריאת המגילה מפלג המנוחה ולמעלה, אם כן צריך לדיקק להתפלל מנוחה לפני הדלקת הנרות — אף בערב שבת שמידליקין נרות חנוכה מפלג מנוחה ולמעלה.

ובאמת כן נתבאר ברמ"א (ס"י טרעה ס"ז): "ונוהгин להדליק בבית הכנסת בין מנוחה למעריב". וגם כשמידליקין נרות חנוכה בבית נתבאר בס' המנוגדים — חב"ד (ע' 70): "מדליקים בין מנוחה למעריב".

ויתירה מזו נתפרש שם (ע' 71): "בערב שבת הסדר הוא: מנוחה, נר חנוכה, נר שבת". (ובהערה 26): "מנוחה ואחר כך נר חנוכה כמו שתמיד קדם להדלקת המנורה (שערי תשובה ופרי מגדים סימן תרע"ט). ועוד שלא יהי" תורתי DSTURI כו". והיינו כמובן, שאם יקבל עיזומו של يوم על ידי הדלקת נרות חנוכה, ואחר כך יתפלל מנוחה, יהי" זה "תורתי DSTURI".

הרי שדיק הקדמת תפלת מנוחה לפני הדלקת נרות חנוכה, היא יותר מאשר הקדמת תפלת מנוחה לפני הדלקת נרות שבת, מטעם האמור לעיל.

וכל זה לכתחילה, אבל בדיעבד ובשעת הדחק נתבאר ברמ"א (ס"י טרעה ס"ז): "ויש נוהгин להדליק בערב שבת קודם מנוחה" (וראה מא"א שם ס'ק י). (104) ברייתא יומא פא, ב. ר"ה ט, א. הובא בריב"ף ורא"ש שם. וראה גם שוע"ר שם (בשינוי גירסא). ושם: יכול היה ענווש כרת כו'. וראה לקו"ש חט"ז ע' 232 הערה 32.

(105) ר"ן סוף במא מדליקין וביוםא שם, ומ"מ פ"ה ה"ז, בשם הרמב"ן (בתורת האדם שער אבלות ישנה. כתבי הרמב"ן מהדורות שעועעל ח"ב ע' יnb). שו"ע ס"ב.

וסבירו זו למד הרמב"ן (שם) מהמשנה (שבת יז, סע"ב): "ובכלן בית היל מתרין עם המשמש", רואים מכאן "דמשעה שהחילה המשמש להשתקע עד זמן [בין] המשמשות הוא הזמן ... בכלל תוספת מהול על הקודש מולך שלשת מיליון

שפתחת השקיעה עד צאת ג' כוכבים הוא מהלך ד' מילין¹⁰⁶, ובין השימושות הוא קודם צאת הכוכבים מהלך ג' רבייעי מיל', נשארו ג' מילין ורבע מתחלת השקיעה עד בין השימושות.¹⁰⁷

ורבע מיל', רצה להוסיף כל הזמן זהה מחול על הקדרש מוסף, ואם רצה לעשות מקצתו חול אלא שהרמב"ן מבאר זאת לשיטת ר'ת המבוארת כאן, שבין המשימות מתחיל בסוף השקעה (ג') מיל' ורבע אחר תחילת השקעה), ולכן כתוב שזמן ההוספה מחול על הקדרש הוא משך ג' מיל' ורבע אלו שבין תחילת השקעה לבין סוף השקעה.

ואילו בסדר הכנסת מבאר לשיטת הגאנונים, שבין השימושות מתחילה מיד אחרי השקעה האמיתית, יצא אם כן שזמן תוספת מחול על הקדרש הוא בזמן שבין השקעה הנראית לשתקעה האמיתית, כדלעיל הערכה 7 (ראה העורות ובאורות גליין תחלא ע' 90).

(106) פסחים צד, א: "רבבי יהודה אומר ... כמה מהלך אדם ביןוני ביום עשר פרסאות, ומעלה השחר עד הנץ החמה ארבעת מילין משקיעת החמה ועד צאת הכוכבים ארבעת מילין". והינו שהאדם מהלך 10 פרסאות ביום (40 מיל', במשך 12 שעות, שהם 18 דקות כל מיל'), ו-4 מילין משקיעת החמה ועד צאת הכוכבים (72 דקות).

ופסק ובניו כאן בשלחן עורך — כשיטת רבני تم (שבהערה הבאה), שפירוש הדברים הוא, אשר 72 דקות אחורי תחילת השקעה הוא זמן "צאת שלושה כוכבים" — שנתבאר בבריתא ובגמרא (שבת לה, ב): "כוכב אחד יום, שנים בין המשימות, שלשה ליל'".

אמנם בסדר הכנסת שבת ביאר דקי"יל כשיטת הגאנונים וסיעתם, וכפי שאנו רואים במציאות, שהיא שմבוואר בגמרא פסחים שם, צאת הכוכבים היא 72 אחורי תחילת השקעה — היינו צאת כל הכוכבים, ומה שאמרו בשבת שם, שליליה מתחילה בזאת שלושה כוכבים — היינו 20 דקות אחורי השקעה (dalulim הערכה 94).

(107) שלפי שיטתו של רבני תם, ופירשו בגמרא פסחים (צד, א), צאת ג' כוכבים הוא 72 דקות אחורי תחילת השקעה, לפי זה כתבו התוספות (שם): "רבבי יהודה אומר משקיעת החמה עד צאת הכוכבים ארבע מילין, קשה לר'ת דבסוף במא מדליקין (שבת לד, ב) ... מסקין התם דברין השימושות דרבבי יהודה תלאה ורבעי מיל', והכא אמר רבבי יהודה גופיה ארבעה מילין. ויל' והכא אמר מתחלת השקעה, והינו משעה שפתחת החמה ליכנס בעובי הרקיע עד הלילה הוי ד' מילין, והחטם קאמר מסוף השקעה".

סדר הכנסת שבת

סא

והזמן הזה אם רצה לעשותו כולם תוספת עשויה, רצה לעשות ממנה מקצת עשויה, ובלבך שוסף איזה ומין¹⁰⁸ שהוא ודאי יום מחול על הקדרש. אבל בין השימושות אינו נחשב לתוספת, שהרי הוא ספק לילה ואסור בו במלואה מן התורה בלבד מצות תוספת¹⁰⁹.

כוכבים הוא מהלך ג' ורבעי מיל, שהם 13 וחצי דקות (שבוזה מיריע הגמרא שבת). וכן כתבו בתוס' שבת לה, א ד"ה תרי תלתין. הובא בר"ן ומגיד משנה שם. שו"ע ס"ב. וכן פסק רביינו בשו"ע שלו סי' שלא ס"ה (והתחלת בין השימושות הוא אחר הילוך ג' מיליון ורביעי לאחר התחלת השקיעה, כמו שנותבאר בס"י רס"א, והוא לערך רביעית שעה קודם צאת הכוכבים), ובסי' תרח ס"ג (מתחלת השקיעה שאין השימוש נראה על הארץ, עד בין השימושות, שהוא ג' ורביעי מיליון קודם הלילה ... הוא מהלך ג' מיליון ורביעי).

אמנם בסדר הכנסת שבת הוכיחה בדברי הפוסקים ומהחוש הנראה במציאות, כשית הגאנונים (כדლעיל הערה 70 ואילך), שבין השימושות מתחיל מיד אחר השקעת החמה (שקיעה האמיתית), וכעבור 20 דקות (בימי השווים בארץ ישראל) הוא צאת שלושה כוכבים. ומה שאמרו בפסחים (צד, א) שימושה שמיינט החמה עד צאת הכוכבים הוא מהלך ד' מיל — הכוונה היא לצאת כל הכוכבים. ואם אין כל סתירה בין הבורייתא והגמרה בשבת לבין הבורייתא והגמרה בפסחים (כדლceil הערה הקורמת, והערה 94).

(108) ראה לעיל (הערה 48).

(109) רא"ש (יומא פ"ח סי' ח): „ותוספת זה צריך שייהא קודם בין השימושות, דאילו בין השימושות ספק יום ספק לילה הוא, ואם עשה מלאכה שנייה בין השימושות בשוגג חייב חטא, ואני נקראת תוספת, דבלאו ריבוי דקראי צריך לפירוש מספק, וגם ספק כרת יש ביו.“

וכן הוא בשועער סי' תrho (ס"ב-ג): „ותוספת זה צריך שייהא קודם בין השימושות דאילו בין השימושות עצמו (ספק יום) ספק לילה הוא ואינו נקרא תוספת ואך אם לא היה הכתוב מזהיר עליו היה צויר לפירוש מספק עבירה. ותוספת זה אין לו שיעור אלא שמתחלת השקיעה שאין השימוש נראה על הארץ עד בין השימושות שהוא ג' ורביעי מיליון קודם הלילה והזמן הזה שהוא מהלך ג' מיליון

סדר הכנסת שבת

ורביע רצה לעשותו כלו
תוספת עשה רצה לעשותה
מקצתה עשוה ובכך
שיסוף איזה זמן שייה
ודאי מהול על הקורדש".
וראה קונטרס אחרון
(ס"י רסג ס"ק ג) : "שגם

הבין המשות הוא בכלל התוספת בעל כrhoחו, אף אם הוא יומם, כיון שהוא
סמוּך לחשכה ממש, ואף שלא קיבל הרי מקובל ועומד הוא מהר סיני".
(110) סברא זו למדרו תוט' (ברכות כז, א ד"ה דבר צלי') מהגמרה (שם) :

"דבר צלי של שבת בערב שבת". ומפרשים התוט' (שם) : "מיידי שמקבל עליו
שבת מיד ... דסבירא להי קרבי יהודה ... לענין חפלת הערב, שהיא שעה
ורביע קודם הלילה". הרי שאפשר לקבל השבת מפלג המנהה ולמעלה.
וכ"ה ברא"ש (ברכות פ"ד ס"ו) : "שהיה מקבל עליו שבת באותו שעה, כי
יכול לקבל עליו שבת מבعد יומם, ובבלבד מפלג המנהה ולמעלה". טור רס"י
רסן. אגור ס"י ששא, בשם שות' מהרייל החדשות ס"י מה אות ד. רמ"א ס"ב.
וכ"ה בשוע"ר ס"י רסג ס"ו. ס"י רס"ב. ס"י תrhoח ס"ז.

(111) בגمرا (ברכות כו, ב) : "מנהה קטנה מתשע שעות ומחזה ולמעלה
... פלא מנהה ... י"א שעות חסר ובעיע". וברשי"י (שם) : "זמן תמיד של בין
הערבים בכל יום מתשע שעות ומחזה ... חלק את ב' שעות ומחזה שעות
הנותרים ביום, ותמצא פלא אחרון של מנהה מי"א שעות חסר רביע ולמעלה".
(112) פירוש המשניות להרמב"ם (ברכות פ"א מ"ב) : "ודע, כי כל השעות
הנזכרות בכל המשנה, הם השעות הזמניות, וענין הזמניות הם השעות שיש
מהם י"ב שעות ביום וו"ב שעות בלילה".

וכן כתוב בפרי חדש (ס"י נח ס"א) : "ודע שכל שעות המוזכורות בכל מקום
הם שעות זמניות בין בקיין בין בחורף מתחלתה הלילה לי"ב שעות וכן בין
מתחלק לי"ב שעות אחרות".

וכ"ה בשוע"ר (ס"י נח ס"ג) : "ושעות אלו הם זמניות, שכל יום בין ארוך
בין קצר לי"ב שעות". וכן הוא בשוע"ר (ס"י פט ס"א. ס"י תmag ס"ד).
ורק לענין תקופות החישוב הוא לפי שעות השוואת, כמפורט בשוע"ר (להלן
נדה ס"י קפד קו"א ס"ק ג) : "אלא דלענין חישוב תקופות אינו כן, כמו שכח
לבוש באו"ח ס"י תכ"ח ... שהיום הוא משש שעות לפני חצות היום עד שש
שעות אחר חצות, וכן בלילה".

(113) באופן חישוב השעות הזמניות יש ב' שיטות, כאמור במ"א (ס"י ולג
ס"ק ג) : "בתורתם החדשן משמע משערין מעלות השחר עד צאת הכוכבים ...
אבל בלבוש ובלחם חמודות כתבו دمشערין מהן חכמה עד שקיעתה".

סדר הכנסת שבת

סג

ולענין קריית שמע כתוב המ"א (ס"י נח ס"ק א) : „נראה לי דהכא לכלוי' עלמא מנין מעלות השחר“. ולמד זאת ממשמעות הגمرا (ברכות ג, א) והתוס' שם (ד"ה למאן דגני). ונתחבورو הוכחותיו בדגול מרובה ובלבושים שרד וביד אפרים על המ"א שם (על הסתיוות במ"ש בזה המ"א בכמה מקומות, ראה זמנים כה�כתם ע' עד-ז').

ולפי זה נפסק בשוע"ר (ס"י נח ס"ג) : „ונמשך זמנה עד סוף ג' שעוט מעלות השחר ... ושבועות אלו הם זמניות“, שהשליש שניות זמניות הן מעלות השחר. וכן לענין זמן תפלת נפסק בשוע"ר (ס"י פט ס"א) : „אם היום ארוך י"ח שעוט מעלות השחר עד צאת הכוכבים שלישי היום הוא ר' שעוט משעה עמוד השחר“.

וגם לענין פלג מנוחה, שבזה הובאו כנ"ל ב' דעתו, נפסק כאן בשוע"ר כדעתה תרומת הדשן הנ"ל : „דיהינו שעה ורביע זמניות קודם הלילה“ (ולא קודם שקיעת החמה). וכן הוא בשוע"ר (ס"י רגס ס"ז) : „שהוא שעה ורביע זמניות קודם הלילה“.

אמנם לענין סוף זמן חמץ בערב פסח נפסק בשוע"ר (ס"י תmag ס"ד) : „שבועות הללו משערין אותן לפי ענין היום ... לפי שהיום דהינו מנץ החמה עד שקיעת החמה הוא נחشب לעולם ל"ב שעוט בין שהוא ארוך בין שהוא קצר“. ואין לומר שרק לענין קריית שמע פסק ורבינו שמחשבון מעלות השחר עד צאת הכוכבים (כדברי המ"א שבזה יש הוכחה מהגמרה והתוס'), שהרי גם לענין פלג המנוחה פסק כאן שמח мобильнין מעלות השחר עד צאת הכוכבים (ראה העורota ובאורות תשפט ע' 79. תשצ ע' 70).

וכתב על זה באבני שם (ס"י ט ס"ז). הובא בהערות בשוע"ר אדרמור' הרוקן ס"י נח ס"ג) : „ኖכל לתרך גם כן, שמן זמני קריית שמע הוא מדאורייתא החמיר כדעת התורומת הדשן, כפי הכלל אשר בידינו דכל ספק בשל תורה להומרה כנ"ל. והזמן של אכילת חמץ בערב פסח הוא רק שעוט דרבנן, הקיל בהן לחשוב מהນץ החמה עד השקיעה, כמו כל ספק דרבנן דלקולא“.

והנה כל זה הוא בשוע"ר, אבל אחר כך חזר בו ורבינו אף לענין קריית שמע (פסק הסדרו, הלכות קריית שמע) : „זמן קריית שמע של שחיתת שהוא ורביע הימים ... שבמידנות אלו נץ החמה בקץ הום בערך ג' שעוטות ומוחצת אחר החזות ליליה, ורביע היום ארבע שעוטות ורביע, נמצא כליה הזמן בג' ורביעי שעוט שמנונית“. הרוי שגם לענין קריית שמע מהסביר את השיעות זמניות מנץ החמה עד שקיעת החמה. ומהזה מובן שכן לענין פלג המנוחה, שמח мобильнין את השיעות הזמניות מנץ החמה עד שקיעת החמה.

ולכן העיר ב„פסק הסדרו“ (סעיף קכו) : „זהו [האמור כאן שפלג מנוחה הוא שעוט ורביע זמניות קודם הלילה] לפי פסק אדרמור' בשוע"ר ס"י נ"ח דחסבירין הימים מעלות השחר עד צאת הכוכבים, אבל לפי מ"ש בסידור דחסבירין הימים

מגנץ החמה עד השקיעה, בידו ונאסר בעשיית מלאכה¹¹⁴. אבל ממילא הוא פלג המנחה שעיה ורבע זמניות קודם השקיעה".

וטעם חזורתו מובן, על פי מה שנותבאר ב"שיעוריו ציון" (ס"י לח) : "דשיטה זו לחשוב היום מעלות השחר עד צאת הכוכבים, אפשר רק לשיטת ר"ת דג' מילין ורבע ערך שקיעת החמה הו עדיין יום גמור, וליליה הו א' מילין אחר שקיעת החמה, כשיעורו שישנו מעלות השחר עד הגנץ החמה. אבל לשיטת הגאנונים דבין המשמשות מתחילה תיכף ומיד אחר השקיעה ונמשך זמן מועט, ואחר שליש שעיה בערך הו לילה גמור, אי אפשר לאחסן היום מעלות השחר עד צאת כל הכוכבים, שאז כבר כשעה שלימה מן הלילה".

והיינו שגם נחשוב לשיטת הגאנונים השעות הזמניות מעלות השחר עד צאת שלושה ככוכבים, לא יהי "חצotta" בחצי היום, וזה אי אפשר, שהרי "חצotta" הווא כאשר החמה היא בראש האדם, כמבואר בפסחים (יב, ב) : "שית יומא בי קרנתא קאי", וכ"ה בכ"מ בש"ס ופוסקים. ואין לחשוב את השעות הזמניות מעלות השחר עד צאת כל הכוכבים, שהרי לשיטת הגאנונים זמן זה הוא כשעה שלימה מן הלילה (וכען זה נתבאר בכמה ספרים, נלקטו ב-הזמן בהלכה" ע' קיד"ט. וב"זמןם ההלכתם" ע' עח-פ).

ולכן כתוב בשו"ת ארץ צבי (ס"י קיג) : "לפמ"ש הרוב ז"ל בסידור, דעתיקר הלכה הווא כהגאנונים ז"ל ... לפי זה על כרחך צריך לומר כרעת הלבוש דזמנן פלג המנחה הווא שעיה ורבע ערך קודם השקיעת החמה".

יוצא אם כן לפי מסקנת ר宾נו בסדורו, שאפשר לקבל תוספת שבת משעה ורבע זמניות קודם תחילת השקיעה (כמו לדעת הרואים דלקמן).

אלא שלפומ ריהטה נראה, לפי מסקנת ר宾נו בסדר הכנסת שבת, מחשבים את 12 השעות זמניות של היום מעט נץ החמה האמוי (כשהמשמש מתחלה לזרוח בראשי ההרים) עד השקיעת האמויית (בעת סילוק זווית השמש מראשי ההרים,笪לעיל הערה⁹). וראה لكمן בסוף הספר בהערותיו של הרוב יוסף יצחק שי פיגאלשטיין (סעיף יו"ד). לעיל העירה 92 בסופה.

(114) כי יש לנו שני זמינים לתחילה קבלת תוספת שבת:

(א) מתחילה השקיעה, כפי שלמד הרמב"ן ממושמעות המשנה (שבת יז, טע"ב) : "מתירים עם המשמש".

(ב) מפלג המנחה, כפי שלמדו הטעוי' ממושמעות הגמara (ברכות כז, א) : "דרב צלי של שבת בערב שבת".

לכן כותב ר宾נו, שיעיר זמן קבלת תוספת שבת הווא מתחילה השקיעת (כבדי הרמב"ן), ואם וזכה להקדמים מזמן פלג המנחה (כבדי הטעוי'), הרשות בידי ונאסר בעשיית מלאכה.

וההפרש ביןיהם הוא כמה דקוט, שהרי תחילת השקיעת היא 72 דקות לפני

סדר הכנסת שבת

סה

צאת הכוכבים, ואילו פלג המנחה הוא שעה ורבע (75 דקוטה) לפני צאת הכוכבים, הרי שהפרש ביןיהם הוא 3 דקות (ראה מנחת כהן מאמר בפ"א. מ"א סי' רסא ס"ק י. אלא שהפרש זה משתנה בין הקיז' לבין החורף, ובין מקום למקומו). וכל זה הוא לשיטת ר"ת שנתבראה כאן, אבל בסדור של רבינו ובסדר הכנסת שבת פסק:

(א) כהగונים שבין המשמות מתחילה מיד אחריו השקיעה האמיתית, ועיקר זמן קבלת תוספת שבת הוא משקיעת הנראית עד

אם קיבל קודם פלג המנחה אין לקבלו כלום ומותר בעשיית מלאכה.¹¹⁵

ומכל מקום לכתבה יש להחמיר שלא לעשות מלאכה אם קיבל שעה ורביע זמניות קודם תחלת השקעה¹¹⁶, לפי שיש אומרים שמתחלת השקעה ואילך הוא לילה גמור מן התורה (שאו הוא זמן ראיית ג' כוכבים בינוים לפי דבריהם), ובין המשמות שהוא כדי הילוק ג' רביעי מיל קודם תחלת השקעה, ופלג

שקיעת האמיתית (בדלעיל הערכה 105).

(ב) שהשעות זמניות הן מזמן החמה, ופלג המנחה הוא שעה ורבע זminutes לפני השקיעת האמיתית (בדלועל הערכה הקודמת), ואם רוצה להקדים מזמן פלג המנחה (דברי התוס'), הרשות בידו ונארס בעשיית מלאכה. וההפרש ביןיהם הוא יותר משעה, שהרי השקיעת הנראית היא כמה דקות לפני השקיעת האמיתית, ואילו פלג המנחה הוא שעה ורבע לפני השקיעת האמיתית.

(115) רבינו ירוחם נתיב ז סוף ח"א. מ"א סק"י. וכמבוואר בברייתא שבת (כג, ב): "ובלבך שלא יקרים ושלא יאוחר". ובשועער (ס"י רסג ס"ז): "לא יקרים לאחר להדרlico בעוד היום גדול, לפי שאין ניכר שמדרlikו לכבוד שבת, וגם לא אחר. ואם רוצה להדרlik הנר בעוד היום גדול ולאחריו שבת באותו שעה סמוך להדלקה ראשית, כי כיוון שמקבל עליו שבת לאalter אין זו הקדמה. ובלבך שהוא מפלג המנחה ולמעלה, שהוא שעה ורביע זminutes קודם הלילה".

(116) מ"א (סק"י): "כיוון שיש אומרים דוחשין מתחלת השקעה לכתבה יש להחמיר שלא לעשות מלאכה".

(117) ר"א"ם יואים השלם סי' רע. הובא בהגחות מרדכי סו"פ במא מדליקין. אגדודה סי' מט. ב"ח ס"ב. ובשו"ת שלו סי' קכו וסי' קנד, ובחדשות סי' נא. מ"א ס"ק ט. וראה מ"מ וצינונים (אשכנז).

**המנחה הוא שעה ורביע ומניות קודם
תחלת השקידעה.**

**ויש אנשי מעשה שעשין
לכתחלה כסברא זו¹¹⁸, שפורים
ممלאכה שעה ורביע ומניות קודם
תחלת השקידעה.¹¹⁹.**

**אבל אין למהר להדליק הנר¹²⁰
ולחתפל ערבית¹²¹ של שבת עד**

מעשה שהם עצם אינם
מדליקים הנרות, רק נשיהם מדליקות הנרות, והם פורשים ממלאכה קודם. וראה
משמרת שלום סי' כו סי'. העורות בשעו"ע אדרמור הרוזן.

(120) כמבואר בשועער סי' רסג סי', שלא להדליק קודם פלג מנהה
(וכדעליל הערה 115).

(121) כמבואר בשועער סי' רסז סי': "נווגין להקדים תפלה ערבית יותר
מכימות החול, ונכוון הוא, כדי להקדים קבלת שבת מכל מה שאפשר, ורק שיהא
脉lag המנחה ולמעלה".

וכל זה מעיקר הדין, אבל למעשה כבר הובא לעיל (הערה 46) מנהגינו שלא
להתפלל ערבית לפני צאת הכוכבים.

ולכן במדינות הצפוניות, שקשה לאחר את כניסה השבת עד צאת הכוכבים
שהיא שם בשעה מאוחרת מאד. ובפרט בבתי ח"ד, שאם תהיי סעודת שבת
אחרי תפלה שהיא אחורי צאת הכוכבים המאוחרת, יהיה קשה לצפות
шибואו קhalb המתקרבים לתפלה ולסעודת שבת.

הדרך cocci נוחה ונכוונה היא להדליק נרות שבת, ולקדש, ולהתחליל סעודת
שבת, מיד אחורי פלג המנחה, ולהמשיך בסעודה ודבורי תורה עד אחורי צאת
הכוכבים, ואז להתפלל ביחד, ואחרי התפלה להמשיך הסעודה, או יאכלו עוד
צדית, וירכו ברכת המזון.

וכמבואר כל זאת בשועער סי' רסז סי'): "כשם שאמרו לענין תפלה כך
אמרו לענין קידוש היום שיכול לקדש ולאכול פלג המנחה ולמעלה, אפילו
אם לא התפלל ערבית עדיין, ובاقילה זו שມבעוד יום יוצא ידי חובת סעודה
אחד מג' סעוזות שחייב לאכול בשבת (כיוון שכבר קיבל עליו תוספת שבת
נעשה אצלו בשבת עצמה לכל דבר). ויש מחמירין שימשיך סעודה בלילה
עצמו שיأكل כזית לפחות אחר צאת הכוכבים, כדי שיקיים ג' סעודות בשבת

118) ב"ח שם. מ"א
סק"ט. וראה דברי נחמייה
או"ח סי' טו. אור ישראל

גליון כת ע' סדרה.

וראה גם שועער סי'
רסז סי'ב): "脉lag מנהה
ולמעלה ... שיש מצוה
כשמתפלל אותה מבוד
יום שמוסיף מחול על
הקדוש ... יכול לקבל
תוספת שבת קודם תפלה".
(119) היינו لأنשי

מעשה שהם עצם אינם
מדליקים הנרות, רק נשיהם
מדליקות הנרות, והם פורשים
ממלאכה קודם. וראה
משמרת שלום סי' כו סי'. העורות בשעו"ע אדרמור הרוזן.

(120) כדעליל הערה 115).

(121) כמבואר בשועער סי' רסז סי': "נווגין להקדים תפלה ערבית יותר
מכימות החול, ונכוון הוא, כדי להקדים קבלת שבת מכל מה שאפשר, ורק שיהא
脉lag המנחה ולמעלה".

וכל זה מעיקר הדין, אבל למעשה כבר הובא לעיל (הערה 46) מנהגינו שלא
להתפלל ערבית לפני צאת הכוכבים.

ולכן במדינות הצפוניות, שקשה לאחר את כניסה השבת עד צאת הכוכבים
שהיא שם בשעה מאוחרת מאד. ובפרט בבתי ח"ד, שאם תהיי סעודת שבת
אחרי תפלה שהיא אחורי צאת הכוכבים המאוחרת, יהיה קשה לצפות
шибואו קhalb המתקרבים לתפלה ולסעודת שבת.

הדרך cocci נוחה ונכוונה היא להדליק נרות שבת, ולקדש, ולהתחליל סעודת
שבת, מיד אחורי פלג המנחה, ולהמשיך בסעודה ודבורי תורה עד אחורי צאת
הכוכבים, ואז להתפלל ביחד, ואחרי התפלה להמשיך הסעודה, או יאכלו עוד
צדית, וירכו ברכת המזון.

וכמבואר כל זאת בשועער סי' רסז סי'): "כשם שאמרו לענין תפלה וכך
אמרו לענין קידוש היום שיכול לקדש ולאכול פלג המנחה ולמעלה, אפילו
אם לא התפלל ערבית עדיין, ובاقילה זו שມבעוד יום יוצא ידי חובת סעודה
אחד מג' סעוזות שחיבב לאכול בשבת (כיוון שכבר קיבל עליו תוספת שבת
נעשה אצלו בשבת עצמה לכל דבר). ויש מחמירין שימשיך סעודה בלילה
עצמו שיأكل כזית לפחות אחר צאת הכוכבים, כדי שיקיים ג' סעודות בשבת

סדר הכנסת שבת

עצמה,-Deciון שג' סעודות אלו למדום חכמים ממה שנאמר ג' בעמם היום אצל אכילת המן בשבת לפיכך צריך לאכלן בעיזומה של יום ולא בתוספתו, וטוב לחוש לדבריהם".

ואף שיש איסור לאכולanzi שעה קודם שהגע זמן קריית שמע והפלת ערבית, כմבוואר בשוע"ר (שם ס"ד): "אסור לו להתחילה לאכול בחזי שעה סמוך לצאת הכוכבים".

מל מקום הרי בעניינו כבר התחילה הסעודה בהיתר — קודם חזי שעה זו, שאז אין צורך להפסיק, כמוoba בשוע"ר (ס"י ע ס"ה): "במה דברים אמרוים כשהתחילה באיסור, דהיינו שהתחילה לאכול תוך חזי שעה ... אבל אם התחילה בהיתר, אין צורך להפסיק אפילו לקורות קריית שמע".

ואפילו אם התחילו את הסעודה תוך חזי שעה לצאת הכוכבים, שאז כשmagיע צאת הכוכבים צרכיהם להפסיק לקריית שמע, הרי כבר כתבנו לעיל, שמיד שmagיע זמן צאת הכוכבים יתפללו כולם ערבית, ואחר כך ימשיכו הסעודה, או יאכלו עוד קצת ויברכו ברכת המזון.

(122) [ר]מ"א סי' רסג ס"ד. ראה משמרת שלום סי' כו סע"י ו. הערות בשוע"ע אדרמה"ז ע' 117.

(123) סעיף ו: "ואם הדליק הנר בעוד הימים גדול ולא קיבל עליו שבת מיד צורך לכבודו ולהזור ולהדליקו לצורך שבת, כדי שתהיה ההדלקה עצמה ניכרת שהיא לכבוד השבת".

(124) כמבוואר בשוע"ר סי' רסג ס"כ"ב וש"ג. וראה גם מ"א סי' רלה ס"ק ג. דברי נהמי סוס"י טו.

(125) ראה גם שוע"ר (ס"י שלא ס"ה): "ואף שיש אמרים שמתחלת השקעה היא לילה ... מכל מקום הרי במדינות אלו אין אנו חושין כלל לדבריהם, שלפעמים אין מקבלים שבת ועושים כל המלאכות עד רביעית שעה קודם צאת הכוכבים".

וכל זה הוא לפי מה שפסק כאן ששעות ומניות נחשבים מעלות החור עד צאת הכוכבים — לשיטת ר"ת.

אמנם לפי מה שפסק בסדור ובסדר הכנסת שבת, ששעות ומניות נחשבים

שעה ורביע ומניות שקדם צאת הכוכבים, ולא שקדם תחילת השקעה. ואפילו בדייעבר אם הדליק או הנר צריך לכבותו ולהזור ולהדליקו לצורך שבת¹²² כמו שיתבהיר בס"י רס"ג¹²³, וכן אם התפלל או צורך להזור ולהתפלל אחר קר¹²⁴, לפי שהעיקר כمبرא הראשונה¹²⁵.

וְמֵ שָׁאַנּוּ בְּקִי בְשִׁיעֹור בֵּין
השְׁמָשׁוֹת¹²⁶, וְאַנּוּ יֹדַע מַאֲמָתִי
יֹסִיף עַלְיוֹן (צָרִיךְ לְהַסְתַּלְקֵךְ מִכֶּל סְפָק
וְלִקְבָּל שְׁבַת הַרְבָּה קָדוֹם תְּחִלַּת
הַשְׁקִיעָה¹²⁷, וְלֹכֶן) יַדְלֵיק הַנְּרוֹת בָּעוֹד
שְׁהַשְׁמֵשׁ בְּרָאֵשִׁי הַאִילָנוֹת. וְאֵם הַוָּא
יּוֹם הַמְעֻונָן יַדְלֵיק כַּשְׁהַתְּרִגְנוֹלִין
יֹשְׁבִים עַל הַקּוֹרָה מִבָּעוֹד יוֹם. וְאֵם
הַוָּא בְּשְׁדָה שָׁאַנְיָן שֵׁם תְּרִגְנוֹלִין יַדְלֵיק
כַּשְׁהַעֲוֹרְבִים יֹשְׁבִים שֵׁם מִבָּעוֹד
יוֹם¹²⁸.

שו"ת רבינו ס"י מה להודיע¹²⁹ ולהזuir לא יודעים
הכלכה פסוקה בשלחן ערוץ¹³⁰, והוא
تلמוד ערוץ בשבת¹³¹, דאמר רבא
אתון דלא קים לכוי בשיעורא דרבנן
אדישימשא בריש דיקלא אדריכו

מןץ החמה עד שקיעה
החמה (כدلעיל הערא
(114), אם כן אפשר גם
להדריך הנר ולהתפלל
ערבית של שבת עד שעה
ורבייע זמניות שקדום
תחלית השקיעה).

(126) רשי' לה, ב ד"ה
בשיעוריו דרבנן. טור ושו"ע
ס"ג.

(127) כאן מפרש
כנראה, שההמש בראשי
הailנות היינו שהאדם
העומד בمزוחה וראה את
ההמש בגובה ailנות,
לפני שיורדת מתחת האופק,
אשר זמן זה הוא „הרבה
קדום תחלית השקיעה“.
אמנם בסדר הכנסתת
שבת (ראה לעיל הערא (3)
מבהיר „זהיינו בעוד
ההמש זורה בראשי
ailנות“, שהוא קצת
אחרי סילוק המשם מעני
האדם העומד בארץ. וראה
מ"מ וצינונים.

(128) רב[א] לה, ב. טור ושו"ע שם. וראה שו"ת רבינו דלקמן.

(129) נדפסה לראשונה בהוצאת זיטאмир תר"ז ח"ב, על גליון ס"י רסא ס"ז.
במהדורה החדש של שו"ת רבינו — ס"י מה. אגרות-קדושים שלו (אגרת נא).
ונראה מהתווכן שנכתבה לפני כתיבת המהדורה קמא של סדר הכנסת שבת
(דלקמן בסמוך). לווננה וראה קובץ גיגיל תורה (גני) חל"ז ע' שנה ואילך.
חל"ט ע' צט ואילך. סדר עם ציוניים — רסקין (ע' תרצג). אוור ישראלי גליון
כט ע' סט-עב.

(130) ס"י רסא ס"ג (ומי שאינו בקי בשיעור זה ידליק בעוד ששהמש בראש
ailנות). שוע"ר שם ס"ו.

(131) לה, ב.

סדר הכנסת שבת

סט

(132) ראה רשי' שם ד"ה אתלו: "הدلיקו את הנר מבועד יומם" (אם כן מيري בנר של שבת שיזהר שלא ידליקו אחר השקיעה). שם ע"א ד"ה כרמל: "וחמה סמוך לשקיעתה נראית על ראשי ההרים" (ואם כן מובן ש"ש אריש דילא פירושו שהשמש זורחה בראשי הדקלים). וראה משמרות שלום (ס"י מב ס"ג ד"ה ועתה). סדר עם ציונים — רסקין שם.

(133) וכ"ה בסדר הכנסת שבת, וש"ג (ראה לעיל הערא) (5).

(134) בסדר הכנסת שבת: "כ"י אחר סילוק וביאת האור מרائي השאלנות וגיגים הגבוהים ... או כי היא שקיעה האמיתית

שרגא, פירוש¹³² להدلיק נר של שבת בעוד שהשמש זורח בראשי הדקלים שהם אילנות גבויים, וכן בראשי ננים גבויים¹³³, דהיינו זמן מועט קודם שתתקע החמה תחת הארץ¹³⁴.

וביום המउון¹³⁵ צריך גם כן לשער לפי ערך שיעור זה, דהיינו קרוב לשיעור שעיה אחת קודם שיעור זמן צאת הכוכבים באמצעות החורף, ובאמצע הקיץ הוא קרוב לשיעור שני שיעות קודם קיום שיעור צאת הכוכבים¹³⁶, ובסוף הקיץ ותחלה החורף וסוף החורף ותחלה הקיץ הוא שעיה ומהצאה¹³⁷ קודם שיעור זמן צאת הכוכבים, כדיוע לבל.

שהוא סילוק וביאת האור מראי הרים".

(135) בגמר ובשוע"ר שם נתנו סימנים ליום המउון. וכך מדבר כשהם סימנים אלו אינם קיימים.

(136) כך נתבאר במנחת כהן (מאמר ב פ"ד), ובכמה ספרים מאותה תקופה, שאורך הנשף שבין שקיעת החמה לצאת הכוכבים תלוי בשעות זמניות (בדלעיל הערא 17). אבל בסדר הכנסת שבת הביא מס' "אלים" (ראה לעיל הערא 41), כי המזיאות והחשבונות מורדים, אשר אורך הנשף אינו קשור לשעות זמניות, אלא לחשבון אורך הנשף (היאנו הזמן שבו מתרחחת השמש מספר מסוים של מעלות מאופק האדם). וראה זכרון יוסף סי' מט. מנחת אלעזר ח"א סי' כג. ברכת הבית שער מה שער בינה אותן. הערות בשוע"ר עדה"ז ע' 119. סדר עם ציונים — רסקין (ע' רכו וע' תרצד).

(137) לכארה היינו כו"ת שצאת הכוכבים היא 4 מיל אחרי התחלה השקיעה, והיינו שבארץ ישראל (בימים השווים) הם 72 דקות, ובאיוזר לאוניאר לאיוזר הם לערך 90 דקות — שעיה ומהצאה.

זהו ומן קיבלת שבת, ולפירוש מכל מלאכה על פי גمرا ושלחן ערוץ, לדין דלא קים לו בשיעורא דרבנן בעוננותינו הרבים אין אנחנו יודע עד מה¹³⁸ במקומותינו לומר קים לי בשיעורא דרבנן. ובפרט דשבת לכל מסורה¹³⁹, לידועים ולשאים יודעים, ולמדים זה מזה להקל שלא כדת¹⁴⁰.

על בן מי בכם ירא ה' שומע בקול עבדיו¹⁴¹ ידידי חוץ, יהיה נזהר בנפשו ולהזהיר לבני ביתו¹⁴² זו אשתו¹⁴³ בדברים האלה.

ואם יהיה איזו אונס ח"ו שלא תוכל למהר להדליק עד שקיעת החמה, איז תצוה לנכרי להדליק נרות של שבת¹⁴⁴ והיא תברך עליהם הברכה¹⁴⁵, וה' יסלח לה¹⁴⁶ ותבא

בין המשמות ונזכרה בין המשמות, יש להתייר לה לצווות לנכרי להדליק ושתברך היא קודם שתהנה לארון (כיוון שעיקר מצות הדלקת נר שבת אינה ההדלקה בלבד, אלא ההנאה והתשמש לאורה היא עיקר המצויה, אלא שההדלקה היא התחלת המצויה זו ולכן מברכים עליה, וזה שכחה ולא בירכה בתחלת המצויה יכולה לבורך קודם עיקר המצויה דהיינו קודם שתהנה לארון). ומכל מקום לא תצוה להדלקין אלא נר אחד על השלחן שהוא עיקר המצויה (אבל נר אחד אפשר להתייר לה אף אם יש שם כבר נר דלוק, שמאחר שהנשים נזהרות מעד בברכה זו הרי זהऋיך גדול שהתיירו בו שבות בגין המשמות כמו שנתבאר בס"י רס"א)".

ונתבאר בקונטראס אחרון שם ס"ק ג. וראה קובץ יגדיל תורה (ירות"ז) ח"ו ע' 50 ואילך.

אלא שכן חושש לשיטת הגאננים, שמיד בעת שקיעת החמה מתחילה בין המשמות, ולכן הצורך להדליק נרות שבת 90 דקות (בימים השווים) לפני צאת הכוכבים דר"ת. וראה קובץ יגדיל תורה חל"ז ע' שסא הערכה 60. חל"ט ע' צט ואילך. (138) תהילים עד, ט.

(139) ראה ביצה ה, ב.
(140) ע"פ אסתר ד, טז.
(141) ע"פ ישעיה נ, ג.
(142) כמבואר בשועער סי' רס סוף ס"ה, וש"ג.
(143) ע"פ יומא ב, א.
(144) כמבואר בשועער (ס"י רסא ס"ב): "...ומותר לומר לנכרי להדליק נר לצורך שבת בין המשמות שהו לצורך מצווה".

(145) כמבואר בשועער סי' רסג סי"א): "בדיעבד שכחה ולא הדלקה קודם

בין המשמות ונזכרה בין המשמות, יש להתייר לה לצווות לנכרי להדלק ושתברך היא קודם שתהנה לארון (כיוון שעיקר מצות הדלקת נר שבת אינה ההדלקה בלבד, אלא ההנאה והתשמש לאורה היא עיקר המצויה, אלא שההדלקה היא התחלת המצויה זו ולכן מברכים עליה, וזה שכחה ולא בירכה בתחלת המצויה יכולה לבורך קודם עיקר המצויה דהיינו קודם שתהנה לארון). ומכל מקום לא תצוה להדלקין אלא נר אחד על השלחן שהוא עיקר המצויה (אבל נר אחד אפשר להתייר לה אף אם יש שם כבר נר דלוק, שמאחר שהנשים נזהרות מעד בברכה זו הרי זהऋיך גדול שהתיירו בו שבות בגין המשמות כמו שנתבאר בס"י רס"א)".

סדר הכנסת שבת

עא

אמנם כל זה הוא רק בדיעבד, ובכeterו לעיל: „ואם יהיה איזו אונס ח”ו שלא יוכל למהר להדליק עד שקיעת החמה“, וכמבוואר בשועער (שם): „אנן לה לסמוק על זה שלא להדליק קודם ... ושתצווה לנכרי להדליק כשבוא בין המשמות, ושתברוך היא על ידי פרישת ידיה מיד אחר הדלקת הנכרי, שלא תנהנה לאוון עד אחר ברכתה, לפי שהאיך תברך יצונו להדלק והן דולקות כבר מוקדם לנו, או על ידי הנכרי“. וрок בדיעדת התירו זאת, מטעם האמור לעיל. (146) ע”פ בדבר ל. ו. (147) ע”פ משליכי כד, מה. (148) ע”פ פסחים כב, ב.

(149) נדפס מכתבי

בקובץ יגדיל תורה (ג.י.) חל”ז ע' שכז. ונתבאר שם ע' שנח ואילך. חל”ט ע' צט ואילך. חמ”ה ע' קיז ואילך. וראה גם סדרו עם ציונים — רסקין (ע' תרצה). (150) ובסדר הכנסת שבת (מהדורא בתרא): בעוד המשמש זורח בראשי האילנות (ראה לעיל העורה 3).

(151) במדורא”ב: אבל לענין תפלה המנחה שהיא מד”ס אין למחות ביד המקילין (ראה לעיל העורה 67).

(152) שבת לד, ב (ויאיזהו בין המשמות משתמש החמה). וכ”ה במדורא”ב; אבל שם כותב שהוא משקיעה האמיתית שהוא סילוק אור המשמש מראשי הרים (ראה לעיל העורה 9).

(153) במדורא”ב: ובמדינות אלו כו’ בימים השווים הוא בכמו חצי שעה בקירוב כו’ ובतבタ עודף מעט על תשרי כו’ בקיז כו’ עד שעה שלימה אחר

עליה ברכת טוב¹⁴⁷ ותקבל שבר על הפרישה¹⁴⁸ מה' הטוב שנייאור ולמן

מהדורה קמא לסדר הכנסת שבת ליוהר¹⁴⁹ מאיד להדלק נרות שבת קודם תחלת שקיעה, דהינו בעוד שהשמש זורח על הארץ¹⁵⁰, ולא להדלק אחר כך בשום אופן, ולא לעשות שום מלאכה בעולם מיד שאין המשמש נראית על הארץ, אף אם עידיין לא התפללו מנהה¹⁵¹, כי מיד בשקיעת החמה מתחילה תחלת בין המשמות שהוא ספק לילה¹⁵², אף שיש עידיין שהות הרבה עד צאת הכוכבים בשלשה רביעי שעה בחורף, יותר משעה בקיז במדינות אלו¹⁵³,

סדר הכנסת שבת

יש בו ספק סקללה וברות ח"ז¹⁵⁴ וחיזוב השكיעה (ראה לעיל העורה — 47). סדור עם ציונים — רסקין ע' מרצו).¹⁵⁵

אשם תלוי¹⁵⁵ לכשיבנה בית המקדש (154) וכ"ה במהדור"ב (14).

במהרה בימינו אמן¹⁵⁶. ראה לעיל (155) וכ"ה בשוע"ר סי' רשא ס"א וש"ג.

(156) ראה לקו"ש הי"ח ע' 416 העורה 50-51.



מכתבי רבני חב"ד

הרב יהורם אולמן
סידני אוסטרליה

כ"ב סלול תשע"ד

כבוד הגה"ח המפורסם לשם ולתתלה בקי בחזרי
התורה ובמיוחד בתורת רבותינו נשיאנו מחבר
ספרים רבים מהר"ר שלום דובער לוין שליט"א
אחדשה"ט כראוי וכמשמעות,

עד המומ' בעניין הזמנים לפי שיטת אדרמה"ז נראה לענ"ד:

א) אין ספק שהחשבון של עלות השחר לשיטת אדרמה"ז הוא בדיק
כמו שכותב כת"ר (בהערה 92), וגם הרב יי"צ פיגעלשטיין, שהוא חשבון
של 76 דקות לפחות (בערך 16.9 מעלות).

ב) בדיק הלשון של אדרמו"ר הוזן בסדר הכנסת שבת „בכמו ד'
(...מינוטין) או זי היא שקיים אמתית שהוא סילוק וביאת האור מראשי
ההרים הגבוהים שבא"י הרבה יותר מסתבר (לענ"ד) שהחשבון של ד'
מינוטין הוא בא"י (כי ההרים הם הא"י), ושלא מדובר בהר הכרמל, גם
כי כתוב בלשון רבים (הרמים), וגם אם הי' מתכוון להר הכרמל הי' כותב
במפורש. גם הזמן של 4 דקות מתאים יותר להרים מסביב ירושלים ולא
להר הכרמל.

ג) בוגע למומ' באם ציריכים להתחשב עם צאת ג' כוכבים קטנים
(בහערה 47). אדרמה"ז כותב „ולפי שאין אנו בקיאים בהם לכך ציריך
להחמיר בקיין לעניין ק"ש של ערבית עד שעיה שלימה אחר השקיעה“. שעה שלימה בקיין עירית ליידי (שם הי' אדרמה"ז מתגורר לסוף ימיו
כאשר כתוב את האיגרת הנ"ל) מטות יותר לחשבון המעלות של צאת ג'
כוכבים ביןונים שהוא בערך 56 דקות אחרי שקיים הנראית, כי הזמן של
כוכבים קטנים לפי חשבון של 6.9 מעלות הוא יותר מאוחר ויוצא
החשבון 67 דקות. וכל זה ביום תקופת תמוז שהחמה נמצאת היכי צפונית,
ובמקום אדרמו"ר הוזן בלאיידי (שהוא $54^{\circ}45'$).

ד) בוגע לכלולות העניין — איןני רואה שלדעת אדרמה"ז יש להחמיר
להתחשב לג' כוכבים קטנים אף לעניין דאוריתא כמו ק"ש של מערב

או לקביעה זמן ברית מילה. ורק לעשייה מלאכה במוץ"ש כבר נהוג בהרבה קהילות חב"ד להchner עד הזמן של הרב טוקצ'ינסקי, כדי לא להקל יותר מכולם. ובכל זאת רבני חב"ד הסוברים שדעת אדמה"ז היא שאחרי צאת ג' כוכבים בינוונים (מעלות) זהليلת לכל דבר, ורק צורכים להוסיף כ-4 דקות של תוספת שבת, ולהchner לזמן של הרב טוקצ'ינסקי יכbrid על הציבור (כגון במקומות שבצפון או בדרום), הרשות בידם להקדים וככפי ראות ענייני הדין (כמו שכבר העירו הרבנים פיגגעלשטאך וראסקין שליט"א)

ובאמת לא מצאת הרבה יסודות חז"ן מרבניו יונה להחמיר ולהchner עד ג' כוכבים קטנים אפילו בענייני דאוריתא אלה, רק בינוונים. (ואפילו רבינו יונה הוא מהחר מפני שאין אנו בקיין, ושיצא הספק מלבו, וגם אדמה"ז שרצו להוציא הספק לכך הוא מעגל עד שעה שלמה ולא מדבר עד כוכבים קטנים, משא"כ כאשר יש כלים לחשב בדיקות). כך מפורש בהרמב"ם בהל' תרומות פ' ז' הלכה ב', וכמובא ש"ת יביע"א חלק ה' האו"ח סי' כ"א, שכדרכו מביא רבוי עצום של מקורות וראשונים ואחרוניים ומוכיח שלפי אלו הולכים לפי שיטת הגאנונים אחרי 13.5 מינוט לשיטתו, ו-181 מינוט להסוברים שהAMIL הוא כ"ד דקות (כמוון כ"ז בלי להתחשב ב-4 דקות נוספת משקיעת הנראית), ועוד ב' דקות לרבי יוסי כMOVAR בסדר הכנבת שבת), הואليلת ודאי לכל דבר אפילו לענייני דאוריתא (ולענין מלאכה ממליין להחמיר כר"ת וזה לא נוגע לנו). וכל שאר הוספות הם או מצד תוספת שבת או מצד מנהגים.

לכן לפי ענ"ד יש להכנס בלוחות של חב"ד זמן של כ-6 מעלות לכל עניינים והלכות התלויים ביצאת הכוכבים, ולמורצאי שבת — זמן של הרב י"מ טוקצ'ינסקי, ולפי ראות ענייני כל דין ודין היושב על מדין במקומו להחליט, אם לפסוק לקהילתו להבדיל במוץ"ש על פי הזמן של הר' טוקצ'ינסקי, מכך המנהג ומה יאמרו וכו', או להקל לפי שיטת אדמה"ז בסידורו ו„להוסיף אחר כך מעט מחול על הקדש.“

המכבדו כערכו הרם

יהורם אולמאן



הרבי שלום דובער הרצל

ראש פינה, ארחה"ק

ב"ה, ימי החנוכה ה'תשע"ד

כבוד דודי איש האשכולות מחב"ס ורבים

עובד בבירור דעת רבותינו

הריה"ג שלום דובער לויין שליט"א

בעברי על הספר החשוב, המבהיר את אחד מהນושאים הסובלים
bijouter להבנה בשיטת אדרמור'ר הזקן, שרבנים ורבים עוד בדורות הקודמים
התחבטו בו, הגדרות מדויקות בבירור שיטת רביינו בסדר חישוב זמני
היום, החל מנג' החמה דרך הגדרת השקיעה הנראית והאמתית, צאת
הכוכבים וסדר הדרגות שבזה. היישובים אלו מהווים יסוד גדול להלכה
ולמעשה הנוגעים לחיים מעשיים רבים, גם להלכות השיעיכים לעניין חילול
שבת DAORIYAT HAZ"O. והדוגמאות רבות: חישוב היום השמיני לברית מילה
כשהתינוק נולד בערב שבת, סיום צום הכהפורים, קריית שם של מריב,
יציאת השבת, תפלה ערבית למנהגו, ועוד עניינים רבים.

ובאמת איןנו מוכן כל כך, היכיזד עניין סבוך זה הנוגע להלכה ולמעשה
לתחומים רבים, לא התבהר כל צרכו עד עתה. ואפריוון נמתיה על
התעסקות במשך שנים ובות בבירור סוגיה זו, ועל הפרטים הננספים
עתה אל הגורן ונערכו מחדש, כך שהרבנים היישובים על מדין וכל אלו
אשר חפציהם לזרת לעומק סוגיה זו, בבחינת ננס בשולם ויצא בשולם
עם הבנה מסודרת בכל הפרטים, יוכל להבין כל זאת באמצעות ספר זה.

כל דבר שבתורה גם בזה ישנו דעתות שונות, שבסוף הספר הובאו
מכתבי הרובנים החולקים על פרטם מסוימים, או על פרטיים יסודיים,
בבנתם את שיטת רביינו בחישוב והגדרת הזמן.

הנקודות העיקריות שבהם חלוקים הדעות הם:

א. איזה הם 'ההרים הגבוהים' עליהם מתיחס רביינו כנקודת יסוד
(שמהם לומד וביבנו את זמן השקיעה האמתית). ובמילא תלוי בזה באיזה
אייזור בעולם כתוב רביינו שאורך הזמן שמשקיעה הנראית עד השקעה
האמתית הוא ארבע דקות, בארץ ישראל או ברוסיה הלבנה.

ב. ובזה תליי גם אם צאת הכוכבים הבינו שմבואר רבינו, הוא זמן צאת הכוכבים להלכה למעשה. או שהצריך להמתין עד לראיית כוכבים קטנים.

ולהברות הדברים:

א. בספר ביאר שהגדרת 'ההרים הגבוהים' היא ראש פסגת הר הכרמל 546 מטר גובה מעל פני הים. ושהישוב זה לדעת אדרמור'ר הזקן מהויה היסוד והעוגן לחישוב השקיעה האמיתית, אשר בארץ ישראל מתהcorrת בזה השקיעה האמיתית קרוב ל-3 דקוט, וממנו נלקחים המשך שאר החישובים. ואילו לדעת הרבניים (הררי' פיגלשטוק והררי' אלמן) 'ההרים הגבוהים' מתייחסים להרי ירושלים וכיו'ב, לערך 800 מטר או יותר, אשר בארץ ישראל זה מאחר את השקיעה האמיתית 4 דקוט. וממנו נלקחים המשך שאר החישובים.

ב. בספר ביאר שהישוב זמני צאת ג' כוכבים ביןונים שבסדר הכנסת שבת הם רק מעיקר הדין, ולמעשה מציריך רבינו להמתין לקריאת שמע ערבית — עד לזמן ראיית כוכבים קטנים. ואילו לדעת הרבניים הנ"ל, מסתפק רבינו בראיית כוכבים ביןונים, ולא הצריך להמתין לראיית כוכבים קטנים.

ולאחר העיון ודקדוק בלשונו הזהב של רבינו, ולאחר התבוננותם בסיסור ההגיון שקבע וחידש אדרמור'ר הזקן, ברור הדבר לכואורה, שהצדק בשני פרטיהם יסודים אלו, הוא באופן שנכתב בפנים הספר, ומהם מסתעפים פרטיהם נוספים, וכפי שיתבאר لكمן:

א. ארבע הדקות הן ברוסיא הלבנה
מעיון בלשונו של רבינו בסדר הכנסת שבת ברור שמדובר בשני זמנים
מקבילים העוסקים בהגדרת דבר אחד: (א) ארץ ישראל. (ב) מדינת ואיזור
רבינו (אייזור עירית לאדי שברוסיא הלבנה).

כלומר כשהבא רבינו להגדיר את השקיעה הנראית והשקיעה האמיתית
ובין השימוש וצאת הכוכבים האמיתיים, הוא מדובר, ולעתים אף מזכיר
בכירור, שמדובר על שני זמנים מקבילים במערכות הייחסי בערך
מייקום השמש בגלגול המזלות: (א) ארץ ישראל שהיא נקודת המוצא,
היסוד והבסיס לחשבונות הזמן. (ב) מקום הנוכחות של אדרמור'ר הזקן
באייזור לאדי שברוסיא הלבנה.

מכתבי רבני חב"ד

עט

כמשמעותם בלשונו הזהב של רביינו מתבהר, ששיעור הזמן של ה-4 דקוט אינו נקודת המוצא של החישובים שזה בארץ ישראל, אלא התוצאה והחישוב בלבדי — הנובע מהחישוב של ארץ ישראל.

הנה לפנינו לשונו הזהב של רביינו: „מאד מאד צריך ליזהר בהדלקת נרות להדליק קודם שקיים החמה שקיים הנראית, דהינו בעוד המשמש זורה בראשי האילנות בשדה בארץ המשור שאין שם הור במערב או בראשי גברים הגבויים בעיר, ולא לעשות אחר כך שם מלאכה כלל, כדי להוסיף מחול על הקדש מעט, כי אחר סילוק וביאת האור מראשי האילנות וגביהם הגבויים בכמו ד' חלקי שישים משעה (שקורין מינוטין) אזי היא שקיים האמתית, שהוא סילוק וביאת האור מראשי ההרים הגבויים בארץ ישראל.“.

הגע עצמן:

רביינו מדבר כאן אל יהודי רוסיה הלבנה וכותב להם איך לנוהג למעשה בפועל 'מאד מאד צריך ליזהר ... כי ... בכמו ד' חלקו שישים משעה (שקורין מינוטין) אזי היא שקיים האמתית', הרי מובן שמדובר על מקום בו כותב הדברים (ולא על מקום רחוק — ארץ ישראל). ובזה מורה כאן דוגמה של הפרש הדקota שבין השקיעה הנראית להאמתית, וشرطן ליזהר להדליק נרות לפני השקיעה הנראית.

בוזדי לא מסתבר כלל שכאשר מחשב את הזמן בפועל של תוספת השבת ד' חלקו שישים משעה מתכוון לתוספת שבת שבארץ ישראל, ומתקוין רביינו שככל אנ"ש הדרים ברוסיה ידעו מעצם לחשב את קווי האורך והרוחב ואת הפרש הדקota שבין השקיעה הנראית לשקיים האמתית ביחס להפרש כפי שהוא בארץ ישראל.

וכפי שנראה ברור מדבריו لكمן שבכל מקום שכותב הזמן של ארץ ישראל מדקך לפרט את הזמן במדינות שם נמצא:

כדוגמת: זמן בין השימוש המשולב של ר' יהודה ור' יוסי. שבתיחילה דבריו כותב כי בשליש שעה משועות השווות אחר השקיעה האמתית הוא ודאי ליליה גם לר' יוסי בארץ ישראל בימי השווים (כמ"ש בסמ"ג בהלכות תרומה) שאז הוא זמן צאת ג' כוכבים ביןונים בארץ ישראל (20 דקות) ומיד לאחר מכן טורה רביינו לבאר ולתרגם את הזמן למדינות אלו (ולא סומך על כך שאנ"ש יעשו חישובים מסוימים מאוד אלו בעצם): יובידינות אלו זמן צאת ג' כוכבים ביןונים ביום השווים הוא בכמו חזי

שעה בקרוב אחר שקיעה האמיתית'; הרי ברור שלא הונח רכינו חישובים מסוימים אלו لأن"ש ולדרים בסביבה, אלא תרגם מיד את ערך הזמן היחסי של 'שליש שעה' בארץ ישראל שהוא 'חצי שעה בקרוב' במדינות אלו (איוזר ליאדי).

וכן הוא לעניין ד' הדקota שבין השקיעה הנראית לשקיעה האמיתית, שלא מסתבר שחשיבות ד' דקota אלו הוא בארץ ישראל, מלבד לתרגום ולהבהיר מהו החישוב לפי זה במדינות אלו (6 דקota); שהרי חישוב זה הינו מסויך, ורוב האנשים ואפילו הלומדים אינם בקשרים בחישובים אלו. ועוד והוא עיקר: כשהמעינים בלשונו הזהב של אדרמו"ר הזקן כשביאר זמן בין השימושות (ויציאת הכוכבים בינוונים) במדינות אלו, ברור מילו שחשיבות ה-4 דקota (שהביא כהפרש שבין השקיעה הנראית לשקיעה האמיתית בתחילת דבריו) הוא דווקא בחו"ל ולא בארץ ישראל, כמפורט בהמשך בדבריו: יבמدينות אלו זמן צאת ג' ככוכבים בינוונים ... הוא כמו מהתבקש וכמה זמן לאחר השקיעה האמיתית [שמיד מעלה את השאלה חצי שעה בקרוב אחר שקיעה האמיתית] ועל כך כותב ומבהיר רכינו מיד], שהן ל"ד חלקו ששיים בקרוב אחר שקיעה הנראית. ובورو כמשמעותו שבמדינות אלו ברוסיה הלבנה באזרע ליאדי, ההבדל שבין השקיעה הנראית לשקיעה האמיתית הוא ההבדל שבין 'חצי שעה' לבין 'ל"ד חלקו ששיים'. ומכורח שה-4 דקota שתכתב רכינו בתחילת דבריו 'אחר סילוק וביאת האור מינוטין' אויה היא שקיעה האמיתית' — מדובר במדינות אלו ולא בארץ ישראל.

ומה שמשמש רכינו בתחילת דבריו שם: 'אחר סילוק וביאת האור מראשי האילנות וגיגים הגבוהים בכמו ד' חלקו ששיים משעה (שקורין מינוטין) אויה היא שקיעה האמיתית שהוא סילוק וביאת האור מראשי הרים הגבוהים שארץ ישראל'; אין הכוונה שארץ ישראל החשוב הוא ד' דקota, אלא שכאן בא לקבוע ולהניח בזה יסוד ובסיס אובייקטיבי להגדרת חישוב ה'סקיעה האמיתית', שהבסיס לחישוב השקיעה האמיתית בכל מקום בעולם מatabase על ההפרש שבין '比亚ת וסילוק האור מראשי האילנות וגיגים הגבוהים' שארץ מישור לבין 'סילוק וביאת האור מראשי הרים הגבוהים שארץ ישראל'.

שהחידוש שבחישוב זה שהוא מבוסס על מיקום המשמש באופן קבוע ובלתי משתנה בכל מקום בעולם, והוא גובה המשמש בגלגל המועלות.

מכתבי רבני חב"ד

פא

שכאשר יודעים שהוא בסיס החישוב, ניתן לה חשב ולחרגם את זה ל„דוקות“ בכל מקום בעולם (לאלו הבקאים בדבר).

ולא בא כאן ורינו לומר שבארץ ישראל החישוב והתרגום לדקות הוא ד' דוקות, אלא שיש להנify פסיק ביןיהם, לאחר סילוק וביתאת האור מראשי האילנות וגיגים הגבוהים בכמו ד' חלקו ששווים משעה (שקורין מינוטין) אווי השקיעה האמיתית' [שהשקיעה מתוגמת לדקות ומינוטין הוא הלכה למעשה לדרים ברוסיה, ואח"כ מגיע ההסביר והבסיס לחישוב בכל מקום בעולם], שהוא [כלומר: הגדרת השקיעה האמיתית] סילוק וביתאת האור מראשי ההרים הגבוהים שבארץ ישראל.

ב. ההרים הגבוהים שבארץ ישראל

עתה נעבור לפרט הבא:

מהי כוונתו של רビינו בהתבססו על סילוק וביתאת האור 'מראשי ההרים הגבוהים שבארץ ישראל', לאיזה הרים מתיכוין ורינו?

הרבניים הנ"ל ביארו שהכוונה בהרים הגבוהים בארץ ישראל היא להרי ירושלים או לכל הר אחר שבגובה 800 מטר ויותר. ואחת הסיבות שבייארו כן היא, מושם שלhalbנותם ההפרש שבין 'השקיעה הנראית' ו'השקיעה האמיתית' בארץ ישראל הוא 4 דקות. וב כדי להגיע לחישוב זה מהויב המציאות שהרים שעלייהם כתוב ריבינו הם בגובה 800 מטר ומעלה, שבגובה זה עדין נראה בראשי ההרים ממש 4 דקות לאחר השקיעת ההנדסית (ירידת מרכז המשט מתחת לאופק).

אולם בספר נתבאר, וכפי שהוכח לעיל, שהפרש 4 דקות שבין השקיעת הנראית לאמיתת אינו לארץ ישראל אלא לאיזור ליידי (שהרי כתב: יובמידינות אלו זמן צאת הכוכבים ... חצי שעה ...) אחר השקיעת האמיתית שהן ל"ד ... אחר השקיעת הנראית' והינו שחישוב ד' דקות הוא במדינות אלו). ובארץ ישראל לפי חישוב יחסיו זה ההפרש יהיה רק קרוב ל-3 דקות. ואם כן מובן מעצמו שכותב 'ראשי ההרים הגבוהים שבארץ ישראל' לא מדובר בהרי ירושלים והפסגות של 800 מטר ואילך.

אדרכה, אם ההפרש של 4 דקות הוא רק באיזור ליידי, כפי שהוכח לעיל, הרי שבבודאי שבארץ ישראל מדובר על הפרש קצר בזמן, ואם כן מובן שחישוב של גובה ההרים שבארץ ישראל כפסגות של 800 מטר

יפוריע לחישוב, משום שם כן ברוסיה הלבנה צריך להיות ההפרש שבין השקיעות 6 דקוט (כפי שיטת הרובנים הנ"ל) וזה הוכח כבר שאדמו"ר הוזן אינו סובר כך, שהרי כותב הלכה למעשה, ולפי הנ"ל היה צריך לכנות בפירוש 6 דקוט. אלא שדעתו שברוסיה הלבנה הלכה למעשה ההפרש הוא רק 4 דקוט. ואם כן מוכרכה שרביבינו לא התכוון להרי ירושלים (800 מטר) להיות הבסיס לחישוב.

ויתירה מזו, לשון רבינו הוא: 'סילוק וביאת האור מראשי ההרים הגבוהים שבארץ ישראל'. ונשאלת מיד השאלה לאיזה הרים גבוהים הכוונה כאן, ומדוע לא הזכיר רבינו פרט חשוב כל כך ? והלא בארץ ישראל ישנם הרים רבים בעלי גובה שונה ? ומדוע בכלל שרראשי ההרים הגבוהים שבארץ ישראל יהיו הבסיס לחישוב היחסי בכל העולם ?

אלא מוכרכה הדבר שרביבינו מtabס על מה שמתבادر בגמרה (שבת ל"ה ע"א) מדברי רבי חנינא שנקט הלשון 'ኒיח חמה בראש הכרמל', וירד ויטבול בים ויעלה". וברש"י שם (ד"ה כרמל): "הר שעל שפת הים, וחמה סמוך לשקייתה נראית על ראשיה". קלומר: שרש"י מבאר דברי רבי חנינא שנקט 'ראש הכרמל' כדוגמה, משום שהחמה סמוך לשקייתה נראית על ראשיה. והגמ' שהרים רבים בארץ ישראל אעפ"כ נקטה הגדירה הדוגמא דהה הכרמל דוקא כהגדרה שקיעה שהחמה סמוך לשקייתה נראית על ראשיה. והסביר היא משום שהגדירה 'הרים גבוהים' מתחילה מפסגת הכרמל ומעלה. וכן כאן היא הכוונה בלשון רבינו 'מראשי ההרים', שנקט בלשונו של רש"י על רเอเชי ההרים".

כלומר: יש לבאר בכוונת לשונו של אדמו"ר הוזן 'הרים גבוהים' (למרות שבגמרה לא מוזכר 'גובהים'), שהגדירה 'גובהים' לא בא להגדיר את הגובה היותר גדול (מקסימום), אלא להיפך מהי ההגדירה המועיטה ביותר (מינימלית) ל'הרים גבוהים' שבສילוק וביאת האור החל מגובה זה ואילך נחשב את השקיעה האמיתית. וזה מוכיח מדברי רבינו חנינא שרראש הכרמל נחשב להרים שעל פסגתם — גובהם 'חמה סמוך לשקייתה נראית'. שאלויל' הגדרה מדוייקת זו של ראש הכרמל הלא כל ראש של גבעה קטנה יתכן שהוא 'ראש הר' ומайдך אולי רק הפסגה הגבוהה ביותר שבארץ ישראל תהسب ל'ראש הר' ומהי אם כן ההגדירה הבסיסית של 'רเอเชי ההרים' ואת זה נלמד מרבי חנינא, שהכוונה היא לראש הכרמל ואילך. וייל' שמשם הוא מקורו של אדמו"ר הוזן שהגדרת 'רเอเชי ההרים' היא 'ראש הכרמל' כפי שרש"י הבין ברבי חנינא.

אמנם נכון שעיקר ראייתו, בספר, שאדמו"ר הוזן מתחווין 'בראשי הרים' על הר הכרמל היא ראייה על דרך השיללה (שבלי הסבר זה לא יסתדר החשבון שבליידי ההפרש היחסי בין השקיעה הנראית לשקיעת האמיתית היא 4 דקות, כפי שמוסח בbijouter מלשונו של רבינו). אך מכל מקום אי אפשר ללא הסבר זה, שהרי כמבעור לעיל, אם כוונת אדמו"ר הוזן ב-4 דקות היא לארץ ישראל אם כן בליאידי החישוב יהיה 6 דקות, וזה היפך ממש מהשכתב רבינו ש'במדינות אלו זמן צאת הכוכבים ... חצי שעה שחן לד'. וכפי שהוכחה לעיל.

ג. זמן צאת הכוכבים הבינוניים
ועתה נעבור לפרט הבא:

מהו זמן צאת הכוכבים הבינוניים ברוסיה הלבנה? ולפי זה יהיה נפקא מינה מדוע הצריך רבינו להמתין באמצע הקיץ עד שעה שלימה לאחר השקיעה ברוסיה הלבנה, משום יציאת הכוכבים הבינוניים? או משום יציאת הכוכבים הקטנים?

דנהה לדעת הרובנים הנ"ל ההפרש של 4 הדקות בין השקיעת הנראית לאמיתית ביום השווים, הוא בארץ ישראל דווקא, ולפי זה ה"י ההפרש באיזור לאדי ביום השווים — לערך 6 דקות. ולפי חשבון זה יהיה זמן צאת הכוכבים הבינוניים באיזור לאדי ביום השווים — לערך 36 דקות אחרי השקיעת הנראית, ובימי הקיץ הארוכים "יהי" זמן צאת הכוכבים הבינוניים כמעט שעה שלימה אחרי השקיעת הנראית.

אך במחילה מכת"ר בעזון בלשונו הזוחב של רבינו נראה ברור שאין הדברים כן, שהרי ברור מילולו, ש„לפי שאין אנו בקיאים בהם [בכוכבים ביןוניים], לכך צריך להחמיר בקי"ז ... עד שעה שלימה אחר השקיעת". הרי מוכח שראיתית כוכבים ביןוניים הוא פחות משעה אחרי השקיעת.

אלא ודאי מוכח מדברי רבינו, שבימים השווים ברוסיה הלבנה זמן צאת הכוכבים הבינוניים הוא 34 דקות לאחר השקיעת הנראית, וכשנחשב הפרש יחסית זה שבין השקיעת לצאת הכוכבים הבינוניים ביום הקיץ הרי שאורך הזמן יהיה פחות משעה אחר השקיעת הנראית. וכיוון שאין אנו בקיאים בהם, לכך צריך להחמיר עד שעה שלימה אחרי השקיעת.

ואם כן מוכחה הדבר בהבנת דברי רבינו שהסיבה שהצריך להמתין (לקראת שמע) כשעה לאחר השקיעת הנראית הוא לא משום צאת

הכוכבים הבינוונים, שכאמור זמן יציאתם ברוסיה הלבנה הינו פחותה משעה, אלא הסיבה היחידית והמסתברת להמתנת שעה שלימה היא מושם החומרא שאין אלו בקיין בכוכבים ביןוניים (שבקיאות זו היא רק בהצטבר כו"כ תנאים: טהרת הרקע, האויר זך, וכי הראות, מומחים — איצטגין הקיימים בגודל גופ הכוכבים, ובקיים בגודל אורם. שתנאים אלו הנם כמעט בלתי אפשריים לאדם הרגיל), ולכך צריך להמתין עד ליציאת הכוכבים הקטנים, שזמן יציאתם ברוסיה הלבנה ביום הקיץ הוא שעה שלימה.

המורם מהאמור לעיל בכיוור דברי ורבינו הוא ב' פרטימ: א. זמן יציאת כוכבים ביןוניים ברוסיה הלבנה ביום הקיץ הארכיים הוא פחותה משעה לאחר השקיעה הנראית (וזהו דוקא כשבסיס החישוב הוא 4 דקות הפרש בין השקיעות) ב. הסיבה והסבירה שמצוין ורבינו להמתין לשעה שלימה לאחר השקיעה הנראית לקריאת שמע הוא משום זמן יציאת הכוכבים הקטנים, שלפי בסיס חישוב זה, הוא כשעה לאחר השקיעה הנראית.

ד. להחמיר לכוכבים קטנים ועתה נעבור לפרט הבא:

האם חוזר בו ורבינו בסדר הכנסת שבת ממה שפסק בשו"ע שימוש אין בקיין בצתת הכוכבים הבינוונים צוריך להמתין ליציאת הכוכבים הקטנים, או שלא חוזר בו ועדין סבירה ליה שצוריך להמתין לצתת הכוכבים הקטנים לקריאת שמע ערבית.

שלדעת הרבנים הנ"ל חוזר בו בסדר הכנסת שבת, ואינו מצריך להמתין עד יציאת הכוכבים הקטנים משום החומרא דין אלו בקיין.

אך בספר ביאר שרביבנו בסדר הכנסת שבת לא חוזר בו ממה שפסק בשו"ע, וגם כאן מצריך להמתין עד ליציאת הכוכבים הקטנים, למרות שבסדר הכנסת שבת לא הזכיר ורבינו בפירוש את המילים 'כוכבים קטנים'.

והנה זהו לשונו של רבינו בשו"ע (רצג, א) "נווהגים שמאחרים תפלת ערבית במקומות שבת כדי להוציא מחול על הקודש, אבל עיקר יציאת השבת הוא משעת צאת ג' כוכבים קטנים, שאין אלו בקיאים בביוניות, ומיד שיצאו ג' כוכבים קטנים היה מותר בעשיית מלאכה, אלא שצוריך

מכתבי ربנוי חב"ד

פה

להמתין עד שייהו ג' כוכבים עומדים רצופים במקומות אחד ולא מפוזרים שזהו השיעור שציריך להוסיף מחול על הקודש ביציאת השבת".

כלומר שרביבנו הגדיר כאן ג' זמנים: א. מעיקר הדין הלילה מתחילה ביציאת כוכבים בינוונם. ב. ולפי שאין בקיין בינוונם لكن עיקר יציאת השבת' היא ביצאת כוכבים קטנים. ג. בכדי להוסיף מחול על הקודש ציריך להמתין לאי' כוכבים עומדים רצופים במקומות אחד.

ומכאן שזמןليلה, להלכות שאין בהן צורך להוספה מחול על הקודש, הוא ביציאת הכוכבים הקטנים, וזה משומש שאין אנו בקיין ביציאת הכוכבים הבינוונם. כל זה כתוב בשו"ע שלון.

ולאחר העיון בסדר הכנסת שבת מוכrho הדבר, שגם כאן מציריך רבינו להמתין לקריאת שם של ערבית לכוכבים קטנים דוקא, דנה:

א. בסדר הכנסת שבת כתוב רבינו יולפי שאין אנו בקיאים בהם לכך צריך להחמיר בקיין קריית שמע של ערבית עד שעה שלימה אחר השkıעה'. כלומר: שימוש שאין אנו בקיין בינוונם لكن אנחנו מושיפים זמן מסוימים (עד שעה שלימה), שהוא בוודאות מעבר לזמן המדויק של יציאת הבינוונם. ובפשתות ברגע שאחננו קופצים מדרגת זמן 'כוכבים בינוונם' נכנסנו לדרגת הזמן הבא 'כוכבים קטנים', שההפרש בין הבינוונם לקטנים אינו גדול כל כך (הרי לא מדובר בהמתנה לרצופים').

ובמלים אחרות, הראה היא לכל בראש מעם ההגיוון שרביבנו כתוב שלפי שאין אנו בקיין ציריך להוסיף זמן, וכל זמן שנוסיף הוא יוצא מיד מעבר לזמן הבינוונם, וברגע שיוצאה מנקודת דרגה א' (בינוונם) נכנסנו כבר לנקודת דרגה ב' (קטנים), שrok נקודת ציון השניה מוציאה בוודאות מידי ספק נקודת הזמן הראשונה (בינוונם) שאין אנו בקיין בה.

ב. ועוד: הרי כבר ביאר רבינו בסדר הכנסת שבת את כל הנסיבות מדוע אי אפשר לסמן על יציאת הכוכבים הבינוונם, משום שהיכולה לוואתם היא רק בהטרף כמה וכמה תנאים: א. הרקיע בטהרתו. ב. האויר זך. ג. זכי הראות. ד. אצטגנין הבקיין. ה. בגודל גוף הכוכבים כולם ברקיע. ו. ובגודלו אורם.

והסבירה שהביאו רבינו את כל האמור הוא בכדי ללמדנו שאין אנו בקיין בינוונם, כלומר שרוב העם אינם בקיין בזוה, ולכן אין אפשר

לקבוע מסמורות להלכה למעשה לקריאה שמע על סמך דבר המסורה לאיצטגנון בלבד, וגם להם רק בנסיבות ותנאים מסוימים.

ואשר לכן הקדמים וכותב רבינו שהכוכבים הקטנים הם נראים (בא"י) זמן מה יותר משלייש שעיה אחר השקיעה האמיתית. והסיבה שכותב כן רבינו הוא למדנו שעל הכוכבים הקטנים אפשר לסמן להלכה ולמעשה לרוב העם לקרוא את שמע, משום שבצאת הכוכבים הקטנים אין חוששים לטעות כל כך ביןם לבין הכוכבים הגדולים, שביציאתם עדיין נחשב יומם.

ובהמשך זה כתוב רבינו שלפי שאין אנו בקיין בהם [ביביגונים], כפי שביאר בארכיות לעיל] לכן צריך להחמיר בקיין לעניין קריאת שמע של ערבית עד שעיה שלימה אחר השקיעה, שאזוי זה זמן יציאת הכוכבים הקטנים, עליהם יוכלים רוב העם לסמן הלכה ולמעשה, ולא רק הבקאים.

והגמ שיכום ישנים לוחות שנה העשויים בידי בקיאים, ואולי הרי זה כאילו כולם כבר הפכו לגדר של 'בקאים' בימינו? אך כבר ביאר בספר: 'שנתהאר בשווית רבינו (ס"י מה): "לידין שלא קים לנ' בשיעורא דרבנן בעור", אין אנחנו יודע עד מה במקומתוינו לומר קים לי בשיעורא דרבנן. ובפרט דשבת לכל מסורה, לירודים ולשאנם יודעים, ולמדים זה מזה להקל שלא כדת". דמהה מוכח בבירור שגם בימיינו לא ניתן לסמן על 'בקאיותינו', ובפרט בהלכה למעשה הנוגעת לרוב העם. ואשר לכן, הדבר שנייתן לסמן עלייו הלכה ולמעשה, הוא מה שנקבע בהלכה שניתן לסמן עלייו, והם הכוכבים הקטנים.

ג. ועוד והוא העיקר: הרי נתבאר לעיל שההפרש של 4 הדקות בין השקיעה הנראית לאמיתת הוא דווקא ברוסיה הלבנה באיזור ליאדי (כפי שהוכח בהרחבה לעיל מלשונו של רבינו), אך בא"י ההפרש הוא פחות מ-3 דקות;

וכבר נתבאר בספר (בסוף העירה 28), שם נאמר שההפרש של 4 הדקות בין השקיעה הנראית לאמיתת הוא בא"י, אם כן באיזור ליאדי יהיה צאת הכוכבים הביביגוניים כשהeshem היא⁶ מתחת לאופק ההנדסי, דהיינו בימים השווים 36 דקות אחרי השקיעה הנראית, ובאמצע הקץ כמעט שעיה אחרי השקיעה הנראית, ואם כן לא יוכן (לשיטת הרכנים הנ"ל) מדוע כותב כאן ורבינו, שרק משום שאין אנו בקיאים בכוכבים קטנים לנו

מכתבי ربנוי חב"ד

צורך להחמיר עד שעה שלימה, ומזה מובן שם הינו בקאים בכוכבים בינוונים לא הינו צריכים לחכות שעה שלימה? והרי לפי החשבון של הרובנים הנ"ל בכל מקרה היה מן הצורך להמתין שעה שלימה לאחר השקיעה הנראית, משום שלפי חשבונם בימי הקץ זמן יציאת הכוכבים הבינוונים הוא מלכתחילה כשעה שלימה לאחר השקיעה.

משא"כ אם נצא מתוק נקודת הנחה, שבטיס החישוב של הפרש 4 הדקות בין השקיעה הנראית לאמתית הוא באיזור ל'яд' דוקא, אם כן בכוונו לחשב את זמן יצאת הכוכבים הבינוונים היחסי (כפי שהמשש נמצא בגלגל המזלות) יהיה החישוב בימי הקץ הארכיים באיזור ל'яд' על בסיס 50° של ירידת השימוש תחת האופק ההנדסי, שהשקיעה הנראית (מעלה אחת מתחת לאופק) היא בשעה 8:46 ויצאת הכוכבים (50°) בשעה 9:37, וביניהם 51 דקות.

שלפי זה יובן היטב מה הש策יך ובינו להחמיר בקי"ץ ... עד שעה שלימה אחר השקיעה. משום שלפי החישוב הנ"ל מובן שמדובר מושם החומרה של כוכבים קטנים צורך להמתין עד שעה שלימה, כדי שלא יטעו בכוכבים הבינוונים שהוא חישוב המסור לבקאיין בלבד.

ולמרות שרביינו לא הוציא בקטע זה של 'להחמיר בשעה' את הסיבה שה策יך להמתין הוא מושם 'כוכבים קטנים', אלא את אי הבקיאות בכוכבים בינוונים, וכותב: 'ובמדינות אלו זמן יצאת ג' כוכבים בינוונים ... ופסקו בגמר הלכה כר' יוסי לחומרה כמו ביציאת שבת וקריאת שמע של ערבית ... שאינו ודאיليل עד יצאת הכוכבים הבינוונים ... ולפי שאין אנו בקאיין בהם לכך צורך להחמיר ... עד שעה שלימה.'

אף על פי כן מובן, כיון שכבר הוכח לעיל, שלדעת רבינו חומרה המתנה השעה לкриאה שמע הוא להמתין ליציאת הכוכבים קטנים, ולא הבינוונים, כפי שפסק בש"ע שלו.

והסיבה שרביינו לא הוציא כאן בפירוש 'קטנים' הוא בפשטות משום שבקטע הקודם, כשהרביינו הביא את הקדמה והרךע לצורך להמתין, כבר הביא את תשובה מהר"ם בן ברוך בשם ר"י, שבתשובה היה מבורא שהגמ שיתכן לטעות בין כוכבים בינוונים לגודלים אך לא טועים בין כוכבים קטנים לגודלים, וכך ביציאת הכוכבים הקטנים הרי זה ודאיليل.

ומשם כך לא הוצרך רבינו להזכיר ולכתוב שזמן המתינה הוא לכוכבים קטנים, לאחר שכבר ביאר זאת מתשובה מהר"ם בן ברוך. וכן בקטע הנוכחי די לרובינו לכתוב הסיבה שצרכן להחמיר ולהמתין שעיה שלימה ולא לסמן על הכוכבים הבינוניים שאין אלו בקיין בהם, ומילא מובן שהחומרה היא להמתין לכוכבים קטנים שביהם לא ניתן לטעות.

ולפי זה אתני שפיר בפשטות וסבירה ישירה מה שביאר בספר, שרבניו לא חוזר בו ממה שכתב בשו"ע שלו, וגם בסדר הכנסת שבת מהחמיר ליציאת הכוכבים הקטנים.

המורם מכל הנ"ל:

א. רבינו קבע יסוד ובסיס לחישוב השקיעה האמיתית את 'סילוק וביאת האויר' מראש הר הכרמל, שבין ירידת השמש בגלגול המזלות מאופק האדם עד לסילוק האוור מגובה 546 מטר, שבחשbon המעלות הוא מינוס לערך 35° מהאופק ההנדסי. ושירידה זו מהוות את היסוד לחישובי השקיעה בכל מקום לפי עניינו.

ב. ולפי זה: החישוב של 4 דקות הפרש בין השקיעה האמיתית לשקיעת הנראית, כשבסיס החישוב הוא ירידת השמש מהאופק 35° , הוא דוקא באיזור ידי, אך בארץ ישראל ההפרש יהיה פחות מ-3 דקות. ורבינו כתוב 4 הנקודות רק 'למדינות אלו (רוסיה הלבנה) ... ל"ד חלקי שנים משעה'.

ג. ולפי זה, מה שכתב רבינו 'לפי שאין אלו בקיין בהם לך צורך להחמיר בקיין ... עד שעיה שלימה', החומרה היא להמתין עד ליציאת הכוכבים הקטנים דוקא (שהרי לשיטת הרבנים הנ"ל אין זו חומרה אלא מעיקר הדין, כנ"ל).

ד. ולפי זה נראה, שכדי לקבוע יסוד ועוגן נכוון הדבר לקבוע 50° כיציאת כוכבים הקטנים, וכפי שנתבאר בספר, ולהמתין לזמן יחסית זה לקריאת שםעו.

ואשרינו שבדורינו זה נתעورو הרבניים לבור ולברר שיטת רבינו בהגדות הזמנים, ואשרי מחב"ס זה שזכה להעמיד דבר על תילו בבירור דעתו ורבינו מכל הנ"ל.

שלום דובער הרצל



**הרבי אליהו לנדרא
מראשי הישיבה בכפר חב"ד**

ב"ה,

א. בדבר מש"כ שזמן השקיעה האמתית בא"י אינה ארבע מינוטין אחר השקיעה הנראית אלא כמו 3 דקות, ומש"כ אדה"ז הוא לפי חישוב איזור לאדי:

הנה עם היה שモובנת המתמטיקה שארבע דקות אלו הן לפי חישוב זווית השקיעה בכל מקום, זהה משנה משך הזמן עד שהגיעה המשמש לעומק מעלות שאין נראה עלה ראשי הרים, ולפי זה ודאי משתנה מא"י לרוסי". אבל מה לעשות שלשון ריבינו שכידוע כל כך דיק בילשוני, איינו מורה כן.adam כן נתת דבריך לשיעורין, بلا לומר שרק במדינות אלו קאמר. אלא ממה שכתב רבייה"ג בפשיות שארבע מינוטין אחרי השקיעה הנראית היא השקיעה האמתית, "שהוא סילוק וביאת האור הראשי הרים הגבוהים שבארץ ישראל". ולא הזכיר כלל שחשבון זה הוא, "ובמדינות אלו" דוקא. ולא כמו שלענין צאת הכוכבים כתוב אח"כ בפיירוש, "ובמדינות אלו וכו'", וכן "ובקץ השיעור משתנה לפני החדשים מנתיית המדינה לצפון העולם וכו'". מסתימת לשונו המדוקפת כל כך של רבייה"ג ודאי משמע שע-4 מינוטין אחרי השקיעה הנראית, הוא זמן השקיעה האמתית גם בא"י. וכבר כתוב כן הגרא"ח נאה בבדי השלחן (קונט' זמן צאת הכוכבים באה"ק), שרבייה"ג מוסף ד' מינוטין בא"י גופא.

ב. אולם מהו הביאור בזה, דלאוורה הוא נגד ההגיוון. שהרי זווית השקיעה בא"י שונה ממדינות הצפון וכו'. אמן הנה עצם חישוב זמן השקיעה בארץ המשורר לפני הרים, כאילו hei שם, הלא הוא גופא חידוש המצריך ביאור. כי בפשיותה hei לכואורה מקום לומר שאפילו בטברי ובציפורו אכן שונה זמן כניסה השבת מדינה, כשם שבכל מקום מחשייבים לפי האופק שלו, כמו כן לפי השקיעה שלו מחתמת הירוח בעומק. שהרי ויקרא אלקים לאור יום ולחושך קרי לילה". ואם כן בשעה שבטרייה כבר החשיך יחשב לילה. ומה לי להתחשב בענין השקעה דהכא עם מה שבצפורי עדרין יום וכו' (וכידוע שיש שורצים לומר לך רשיי

דטרברי" מפני שהוא עמוקה, ומהשכת מבעוד יום, וסבירין שהשכה" — סבירין דיקא. וכל' שבמג"א על זה, "אעפ' שנראה בעיר לילה, מכל מקום עדין יומ הוא". ולשון רבינו נסים גאון שם. והרי ידוע כמה קולמוסין נשתבשו בשאלתך וזה אם מחשבין השקיעה לפי ארץ המישור או שמתחשבים בהרים. הנה לעניין זמן השקיעה על ההרים (וכן בעמק), הנה לגבי ההרים שמסתיירים ממערב (כמו הר הקסטל בנוגע לירושלים למשל). כמו מחלוקת הגרא"ז מLocator והר"ם טיקוצ'ינסקי ועוד בכל זה, וגם בנוגע להכנת שבת בטבריה" וישetat השקעת בציפורי. ונתקבצו הדברים בארכוה גם בקובץ 'בית אהרן וישראל' סוף, קב, קד, קמז, קנב. ולפלא שאף אחד מהמחותבים שם לא הביא כלל דברי אה"ז).

אבל באמת הלא פ"י רשי" ורבינו נסים גאון (שבת קיח ב) מורים להדייא דלאו הци. אלא שם מדבריהם לא מוכח למורי בדברי אה"ז, דאכתי היי אפ"ל שהשquia נחשבת הן בטבריה והן בציפורי עפ"י ארץ המישור (כמו שיש שאומרים כן כנודע וכמצוין לעיל). וגם לפי זה מובנת החומרא דאנשי טבריה בהקדמת קבלת השבת, והחומרא דאנשי ציפוריה באיחור יציאתה.

אבל מה שאומר אדרמו"ר הוזקן בפסקות שבכ"מ נחשבת השקיעה לפי ההרים הגבוהים שבא"י, וכל' הגמ' שהbabתם, הוא חידוש המציריך ביאור. יתר על כן, לכאו' מה עניין הרים הגבוהים שבא"י בזמן השקיעה ברוסיה. בשלמא אילו כתוב רבינו שזו דוקא במקום שיש הרים בזורהו ורואה ניצוצי חמלה עליהם — ניחא. זה הו דומיא דא"י וכו'. אבל רבינו הרי לא כתוב דהינו דוקא במציאות כזו. אלא שככל מקום יש להתחשב בזמן דהרים הגבוהים שבא"י. ולא נתבארמאי טעםם דין הци.

ג. אלא ע"כ דעתם החשובן של השקיעה לפי ההרים הגבוהים שבא"י, הוא ביאור בעצם ההגדורה ד"שקיעת החמה". כאמור, השקיעה האמיתית אינה לפי ראיית המשמש עצמה, אלא לפי האור שבאה ממנה (ואפי' השקיעה הנוראית היא עפ"י האור שבראשי אילנות). ואילו שהוא בגורר "אור חזור". דהיינו, שהאור הנוראה הוא מלחמת התכוונה הרפלקטורית של האoir שמעביר את תשבורת קרני אור המשמש, הגם שבאמת היא כבר למטה מקו האופק. כדי שחייב תשבורת קרני האור איינו לפי גובה המשמש האמתי, אלא לפי תוכנות האoir בהקרנת תשבורת אורה). ואילו השקיעה האמיתית הייתה נחשבת לפי המציגות האמיתית, הייתה השקיעה בעוד המשמש נראית לעין. כדי שזו היא כבר מתחת לאופק, ורקיתה

מכתבי ربנוי חב"ד

צא

רק מהמת השבורהת קרני האור. וממילא מכיוון שהאור ישנו באוויר העולם, אע"פ שבפועל — מפני שאין הרים — איןנו רואה נצוצי החמה מפני זווית ראייתו, מכל מקום עדין אין זו שקיעה האמתית.

אמנם לפי מה יקבע זמן השקיעה האמתית, קבעו רבנן שהמדידה היא לפי הקרןת האור על „ההרים הגובים שבאיי“, וכתב ורבינו שהוא 4 רגעים. אמן על כרחך שקיעה זו אינה אבסולוטית בדיקאה. שהלא הרים אין שווים בגבהם ולפי איזה הדר דוקא, ולמה דוקא זה. ועוד, הלא ידוע שהבירת האור באטמוספירה משתנית באופן ניכר בהתאם לתנאים מטאורולוגיים. ואם כן אי אפשר שתמיד ובכל מקום יהיה באותו רגע ממש. אלא משמע מלשון אדרמור' הזקן שהחכמים קבעו זמן קבוע לשער בין ראיית החמה בראשי אילנות עד השקיעה האמתית, והוא 4 דקות. דקדים להו לחכמים שבמשך זמן זה (כולל כל השינויים האפשריים), לעולם לא יתחל להאדים פניו המזרחה, שאז כבר ביה"ש. ומכיון שהחכמים קבעו שיעור זמן (ולא רק גובה), זהו שיעור הזמן בכל מקום. רק לפיה זוה מובן ששתת השקיעה האמתית מתחשבת תמיד בכל איי' לפי הרים הגבוהים בכלל, בלי לפרט איזה מהם. ומוצא דבר — גם בכל מקום בעולם וממילא אי אפשר שנחשב זמן השקיעה האמתית בכל מקום רק לפי המתמטיקה של זווית השקיעה. אלא שככל מקום מחשבין 4 דקות. וזה שאדמור' הזקן לא הזכיר כלל שחשבון הזמן ד-4 מינוטין הוא במדינה זו או אחרת. ולפי זה צאת הכוכבים בא"י 24 דקות אחר השקיעה. וכבר כתבתי שכ"כ הגר"ח נאה! גם מאמור' הרב זלה"ה ידוע לי שכחישבו, ואשר כך נהגו מיימים ימימה באה"ק ההלכה לאור תורה ופסקין אדרמה"ז.

ואגב אורחא, בהא ד"ר יוסי יהא חלקי עם מכניסי שבת בטבריא ועם מוציאי שבתות בציפורי. צ"ע, הניחא טבריא שיציאת השבת שלهم בראית ג' כוכבים שהוא מוקדמת. אבל צפורי, מכיוון שכליון רשי"י ובעווד כשהחמה שוקעת נראה שם אור גדול, ומאחרין לצאת". מכיוון „שעדין היה נראה להם עדין „אור גדול“, הרי ברור שלא ראו עדין ג' כוכבים. ואם כן מדינה הי' להם להמתין, ומאי רבותא דאנשי ציפורי שהיו ממתינים „עד שמכסיפין פניו המזרחה התחתון והעלין“ שכחוב על זה רבינו נסים גאון „ולפיכך הן משובחים בזה העניין יותר מאנשי טבריא“. וראיתי שבאגרות משה (או"ח סי' צ"ז) עמד על זה וכותב דהכסיף העליון אינו ממש חוםן דג' כוכבים, אלא שלעולם אינו לפני פניו הזמן דג' כוכבים. וdock

שם שאנשי ציפוריו היו בקיאים בכוכבים, וראו הכוכבים קודם שהCALEיף העליון. וממילא מדינה היה מותר להם. אלא שהחמיירו עד שהCALEיף העליון. אך עדיין צ"ע. ואני יודע למה לא דיבר מש"כ בטדור (ס"י רצ"ג): צפורי „שהיה יושבת בהר והיה נראה להם יום גдол עד צאת הכוכבים, ולכך היו אחראין במוצאי שבת. ומכל מקום זמן יציאת השבת להיות מותר במלאה הוא מושלים בין המשמות דרכי יוסי והוא אחר בין המשמות דר' יהודה שהוא ג' חלקי מיל אחר שקיעת החמה. נמצא אחר שקיעת החמה כדי להלך אלף ות"ק אמרה מותר בעשיות מלאכה“. עכ"ל. כלומר, אף שלא ראיתי צפורי הכוכבים, אחר ג' חלקי מיל של שקיעת החמה האמתית, יצא השבת אע"פ שעדיין אין נראה שם צאת הכוכבים. אלא דעתך יש לדון ג' חלקי מיל אחר שקיעת החמה של איזה מקום. ולפי דברי אדרה"ז, נמצא שיעור זמן זה מהקיעה של ההרים הגבוהים שבוגהיהם מצפורי (גובה פסגת העיר ציפוריה הוא 300 מטר מעל פני הים. וגובה המרבי של הר הכרמל ע"י עספיה 546 מטר מעל פני הים). וצ"ע.

ואגב דאגב, מה שambilא בברכי יוסף (או"ח סימן רמב) „שכ' הרוב מהר"י רוזאניס בספר פרשת דרכים דף נ"ד: ומ"ש פרק כל כתבי שבת קיח ע"ב) יהא חלקי עם מכניסי שבת בטבריא ומוציאי שבת בצפורי, ראויתי בתשובות כ"י מרבניו מהר"ז ז' מגאנש סי' ח' שפירש דעתבריא וצפורי בתחום תחום שבת, ובאחד גברא קאמר, דאלו בתורי כל חד יצא שכרו בהפסדו". וכן מצוין בגלאון הש"ס להגרע"א על אחר. איך ניתן להבין זה. כי במציאות הידועה היום, המרחק מטבריא לצפורי יותר מ-29 ק"מ (!) והחיד"א הלא هي' גר באה"ק. וצ"ע.



**הרבי יוסף יצחק פייגעלשטיין
בונאנס אירעס, ארגונוטיניא**

ב"ה יי' כסלו חג הגאולה תשע"ד

לכבוד ידי הרה"ג הרה"ח הרה"ת מה"ס תיקוני
מקוואות ועוד ספרים בביור שיטות רבותינו
מוח"ר שלום דובער שליט"א לויין

שלום וברכה.

אחרי שראיתי הקונטרס הזה שכחוב כת"ר עם הוספות על קונטרס
נש"ק שכחוב בשנת תשלה", מצאתי בו כמה מרגליות טובות.

האחד הוא המקור לשיטת אדמו"ר הוזקן שבין המשמות לרבי יוסף
הוא שיעור של שני דקוט, שאדמו"ר הוזקן הביא מקור זה מסמ"ג,
והקשוו על זה שהרי הסמ"ג סובר כד"ת, ותירצו שמכל מקום לומדים
שיעורו של רבי יוסף. ומצאת שיטת הרמב"ם שסובר כהగอนים, ואומר
מפוש שיעור של עשרים דקות בהלכות תרומות פרק ז' הלכה ב' אין
הטמאים אוכליין בתמורה עד שיעריב שימושו ויצאו שלשה כוכבים
בינוניים וזה העת כמו שליש שעיה אחר שקיעת החמה שנאמר ובא
המשם וטהר עד שיטה רתקיע מן האור ואחר יאלל מן הקדשים, עכ"ל.
וכמו שביאר בהערה 23. והרמב"ם פוסק קרבי יוסף כմבוואר בהלכות
קידוש החודש פרק ב' הלכה ט', אם עדין לא יצא כוכב בלילה שלשים
בית דין אומרים מקודש מקודש שעדרין יום הווא, ואם רואהו בלילה
שלשים אחר שיצאו שני כוכבים, עכ"ל, שאז זה כבר בין המשמות.
וההבדל בלשון הרמב"ם בהלכות שבת ותרומה להלכה זו מובן, שבשבת
وترומה לכל מסור, אבל קידוש החדש מסור לבית דין והם בקיאים
וזהירין, لكن מעמיד על עיקר הדין.

(ב) גם דבר חשוב עשה, להסביר גודל החידוש של אדמו"ר הוזקן
שכתב, שאחרי עשרים דקות משקיעה האמיתី או הוא צאת הכוכבים. כי
כל הפסוקים שהלכו בשיטת הגאנונים הלכו אחרי פסק של הרא"ש
במסכת שבת פרק ב' סי' כ"ג וז"ל נמצא משתמש החמה מהלך אלף
וחמש מאות ומ"ט אמות מותר לעשות מלאכה במוצ"ש, עכ"ל, שהוא

13 דקota 57 שנים לשיטת 18 דkota מהלך Mil. ולהשbon 24 דkota מהלך Mil הוא 18 דkota 36 שנים. כמו שבארת בהערה 22. ובזמן זה השם עדין מאירם, ואין נראה שם כוכבים בשם.

ונמצא לפנינו שני שיטות בצתה הכוכבים שהם נגד החוש והמציאות, שיטה ר"ת מאר מאוחר בזמן תחילת שקיעה כבר נראה מאות כוכבים בשם, ושיטה הגאנים מאר מוקדם שאין שם כוכב נראה.

על זה בא חידוש הגדול של אדרמו"ר הוזן בכמה פרטיהם: א) שיעור הילוק Mil מחושב לשיטת 24 דkota לMil, ב) שיעור בין השימושות של רבינו יוסי שני דkota, ג) שיעור השקעה נמדד מראש הרים בארץ ישראל שעל ידי זה נוסף עוד ארבע דkota, סך הכל 24 דkota אחורי השקעה הנראית הוא צאת הכוכבים לבקרים וזכה הראות. דהינו שהתורה לא ניתנה למלאכי השורט ורק לבני אדם, דהינו שככל שיעורי תורה נמדדיהם על ידי בני אדם בעלי כלים מיוחדים כמו זוכיות מגדלה וכדומה, כי אם מה שבן אדם יכול למדוד בחושים שנבראו בהם, אלא שאדמו"ר הוזן מוסיף לזה, שלא מדובר בכל אדם, אלא במומחה וחכמי הראות (שעדין לא התקלקל ראיית עינו) הוא יראה הכוכבים בזמן זה. ובאמת כשההמשש שוקע 6 מעלות מתחת לאופק מתחילה להופיע כוכבים זה אחר זה, ובן אדם מומחה עם ראייה טובה יכול לראות שלוש כוכבים בשעה זו, כיוון שיודע מקום ברקיע השמיים. יוצא מזה שיטה הגאנים מתאים למציאות.

ולכן ראויים שאפלו הליטאים שהולכים אחורי פסקי הגר"א, שמובא בספר זמני היום בהלכה זמן צאת הכוכבים לשיטת הגר"א, 18.6 דkota לאחר השקעה, שהוא 4.81 מעלות מתחת האופק, מכל מקום אין מי שעושה מלאכה בשעה כזו, רק מחמירים כשיתר ר"ת, או 8.5 מעלות, כמו שכותב הר"ם טוקצינסקי ז"ל בספר בין השימושות. וכן כתוב הגאון הר' מאיר שליט"א פוזנא אור מאיר עמוד רכ"ג, כי זה נגד המציאותות. וכדי לישב המציאותות עם מה שכותוב בספרי הגאנים תירצו שבין השימושות של רבינו יוסי רחוק מבין השימושות של רבינו יהודה, נגד דעת הרא"ש ועוד הרבה גאנונים. אמן לפה ביאור אדרמו"ר הוזן שצאת הכוכבים הוא אחורי 24 דkota, שהוא 6 מעלות מתחת האופק, מתאמת שיטה הרמב"ם והגאנים עם המציאותות.

וממצתי שגם חכמי האומות אומרים כן, לאחר השקעה המשמש 6 מעלות מתחת האופק נראים כוכבים,

מכתבי רבני חב"ד

כח

http://www.sunearthtools.com/dp/tools/pos_sun.php

Sunrise and sunset are defined as the instant when the upper limb of the Sun's disk is just touching the horizon, this corresponds to an altitude of -0.833° degrees

Civil twilight lapse of time between sunset and when the sun reaches the elevation height of -6° , in the sky are visible only a few stars and planets particularly bright.

Nautical twilight represents the time the Sun takes a pass from -6° to -12° below the horizon, in this period are distinguished horizon line and the main stars.

Astronomical twilight is the time interval between sunset and when the sun reaches 18° below the horizon, the sky is dark, is possible to distinguish the stars up to the sixth magnitude.

תירוגם מקוצר: נץ החמה ושקיעת החמה שנראית החלק הכי קטן של עגולה השמש הוא כשנמצא 0.833° מעלות מתחת לאופק.

דמדומי חמה אוזרחת, הוא כشعגולה השמש נמצא 6° מעלות מתחת לאופק, בשמיים נראה רק קצת כוכבים וכוכבי לכת [הנקראים כוכבים גדולים]

דמדומי חמה ימית זה הזמן שהשמש עוברת בין 6° עד 12° מעלות מתחת לאופק ואו נראה הכוכבים העיקריים.

דמדומי חמה האסטרונומיים זה הזמן שהשמש התרחקה אחרי או לפני נץ או שקיעת החמה 18° מעלות מתחת לאופק, השמיים חושך לगמרי ואפשר לראות כוכבים קטנים עד גודל 6° .

גם לפי החישוב של חכמים האלו 6 מעלות מתחת לאופק בירושלים ביום התקופה ניסן הוא 24 דקות אחרי השקיעה הנזכרת. ובrosis ברוחב $54^{\circ}45'$ הוא 35 דקות אחרי השקיעה הנזכרת (כונתי ליוםים וחצי לפני התקופה, כי ביום התקופה היום יותר ארוך מהלילה, ולשון אדרמור' הוקן,, אחר השקיעה האמתית ביום השווים שהם ימי ניסן ותשרי בארץ ישראל", היום הזה נקרא יום שווה, כי זמן היום והלילה שווה באותו יום, וזה יומיים לפני התקופה), שהוא מתאים לבדוק כמה שכחט אדרמור'

הזקן כאן: „ובמדינות אלו זמן צאת ג' כוכבים בינוונם בימים השווים הוא כמו חצי שעה בקרוב אחר שקיעה האמיתית שהן ל"ד חלקי ששים בקרוב אחר שקיעה הנראית בליל צח שהօיר זך" עכ"ל.

ומה שיצא אצל החשbon של 35 דקות (ולא 34 דקות), יכול להיות שיטת אדרמור'ר הזקן הוא קצת פחות מ-6 מעלות מתחת לאופק, או יכול להיות שמקום מושבו ליאזנה הוא קצת יותר לדורום, שם הזמן הוא דקה אחת פחות.

וביום תקופת תמוז יצא לי 58 דקות אחרי השקיעה הנזכרת, מתאים למה שכטב אדרמור'ר הזקן „ולפי שאין אנו בקיאים בהם לכך צריך להחמיר בקיין לעניין קריאת שמע של ערבית עד שעה שלימה אחר השקיעה ובמוצאי שבת להוסיף אח"כ מעט מהול על הקדש" עכ"ל.

החשbon שיצא לי הוא: ביום התקופה עצה הכוכבים הבינוונים הוא 58 דקות אחרי השקיעה, ו-45 יומם לפני או אחרי התקופה עצה הכוכבים הבינוונים הוא 45 דקות אחרי השקיעה. ובזה מובן לשון רביינו שאחר שעה שלימה עדין חסר השיעור של זמן שץין להוסיף מהחול על הקודש (שהוא 4 דקות), لكن במוצאי שבת אחרי השעה שלימה צריך עוד להוסיף מהול על הקודש.

ובא אדרמור'ר הזקן לבאר, שכואורה יש מקום לשאול: נכוון ששבעו לפני ואחרי התקופה החשbon הוא קרוב לשעה (56 דקות), אבל רוב הקייז הזמן בין השקיעה לצאת הכוכבים הוא פחות משעה? ועל זה Bair אדרמור'ר הזקן כיון שלא כתוב לוח זמנים לכל יום, ורק כתוב הזמן הכוי מאוחר בשנה שהוא שעה, ואז כדי לדעת מתי מגיע זמן של עצה הכוכבים בכל יום ויום, אפשרי רק על ידי ראיית כוכבים בשםים, והיתרי חושב שחוץ מהיום הכוי ארוך כל אחד יסתכם כל יום בשמיים כדי לדעת מתי יצאו הכוכבים, لكن כתוב אדרמור'ר הזקן „ופסקו בגמרה הלכה כר' יוסי לחומרה כמו ביציאת שבת וקריאת שמע של ערבית וכיווץ בהן שאינו ודאי ליליה עד עצה הכוכבים הבינוונים בגודל גופם ברקיע ובאורות. ולפי שאין אנו בקיאים בהם לכך להחמיר בקיין לעניין קריאת שמע של ערבית עד שעה שלימה אחרי השקיעה ובמוצאי שבת להוסיף אח"כ מעט מהול על הקדש" עכ"ל, כי רק הבקאים יכולם לדעת הזמן הנכוון על ידי ראיית הכוכבים בשםים, ואנחנו לא בקיאין לדעת איזה כוכבים הם בינוונים, ויש חשש שנראה כוכבים גדולים ונחשوب שהם

מכתבי ربנוי חב"ד

צז

בינויים, ונחפלו מעריב בזמן זהה, לכן כhab של אחד צריך להחמיר כל הקיז בשעה שלימה, ואז לא נגיע לחשש שקראנו שמע או עשינו מלאכה בשבת לפני צאת הכוכבים.

וכל אחד יכול לראות שזה באמת מתאים עם המציאות, שילך חוץ לעיר רוחק מהיישוב במקום שאין אורות אחרים המפריעים, ואחרי הזמן של 6 מעלות (ביום שאין בכלל עננים והօיר זך ונקי) יראה כוכבים בשםים, ודקה לפני הזמן הזה יראה רק כוכבי לכת. וכדי להבדיל ביניהם צריך שיהיה לו מפה מהכוכבים הנראים באזרע שלו.

(ג) ובעניין שכותב כת"ר בהערה 45, הנני מסכימים לדעת מ"ש כת"ר בكونטנס נש"ק ח"ב תשל"ה, אשר בזמנינו שיש לוחות מודפסות זמן של צאת הכוכבים של 24 דקות, שהוא 6 מעלות מתחת לאופק, לכל יום ולכל מקום כפי הנтиיה שלו מקו המשווה, שוב אין צורך להוסיף שעה שלימה אחרי השקיעה בקייז, כי מה שכותב אדרמור'ר הוזן ז"ל, ולפי שאין אנו בקיאים בהם לכך צריך להחמיר בקייז לעניין קראית שמע של ערבית עד שעה שלימה אחר השקיעה עכ"ל, מדובר במצב שאין לוח לכל יום, ועל זה כתב אדרמור'ר הוזן שבתקופת ניסן ותשורי במדינתינו צריך לחכות 34 דקות ובתבת כתה יותר ובקיים שעה שלימה, ולא חילוק בין תחילת הקיז או אמצע הקיז. ובא לומר לנו שאין לסמן שבתחלת הקיז או בסופה ישחלם בשםים לראות הכוכבים, ועל זה אמר אין אנו בקיאים ולכן צריך להחמיר עד שעה שלימה. אבל כותבי הלוח שעושים החשבון מדויק בכך בקיאים הם.

רקuai אפשר לדיק על 2 דקות, כמו שכותב שם (בעיקר בימי קיז), אשר החשבון נעשה לפי מגז אויר שאין הרבה רטיבות ולפחות באוויר והחומר הוא 15 מעלות, אבל בקייז שיש לחות של 90% ויכול להיות לחץ חזק, ו42 מעלות חום, מתארת יותר השקיעה — חצי דקה או דקה בערך). וכן הזרמים הם רק לפי דיק של דקות, ולא כותבים השניות (ואפילו החברות של הטלפון והרדיו אומרים שהבדיקה לזמן שהם מפרסמים אינם בדיק רק עד דקה, וכך יכול להיות טעות על כמה שניות, ומהמצוות מראה שבין החברות השונות יש הבדל בינם בכמה שניות).

לכן אני רואה מקור בדברי אדרמור'ר הוזן לזמן חדש של צאת הכוכבים הקטנים. וגם לא ביאר כמה דקות אחרי השקיעה בארץ ישראל בימי ניסן ותשורי הוא צאת הכוכבים הקטנים, רק אמר אין אנו בקיאים

בימי הקיץ לראות מתי יצאו הכוכבים ולכנן במדינותו צריך להכחות עד שעה שלימה. וכן כתוב הדיןן הרוב התמים לוי יצחק שליט"א וrasekin בספר סידור אדמור"ר הוזקן הוזקן עם ציונים והערות עמוד ר"ל העלה, 34. וכן צורכים להווטיף דקה לכל צד להחמיר — על הזמנים של שקיעה, ושני דקות לכל צד להחמיר — על הזמנים של צאת הכוכבים. כי לפי אורך האלכסון נעשה אפשרות שיגדל הטעות.

(ד) ובמה שכותב כת"ר שלפי שיטת אדמור"ר הוזקן עלות השחר הווא 76 דקות לפני נץ החמה והוא 16.9 מעלות מתחת לאופק, זאת היא סוגיא שכבר למדנו ביחד לפני 40 שנה, וראיתי שיש חולקין על כת"ר בזה שכותב בהערה 92. לכן חשוב לחזור בקיצור מהאריכות שכותבתו באותו זמן בפילפול התלמידים מונטראיל ח"ד:

בשולחןן עורך אדמור"ר הוזקן אורח חיים הלכות תפלה סימן פ"ט סע' א' כתוב וזה זמנו מתחילה עמוד השחר שהוא אור הנוצץ מהחמה במזורה מהלך ד' מילין קודם נץ החמה עכ"ל.

ובשיעור מהלך ד' מילין מצינו בדברי אדמור"ר הוזקן שני שיטות בסימן תנ"ט סע' י' וז"ל, שיעור מיל הוא רביעית שעה וחולק עשרים [18 דקות] שהרי אמרו חכמים מהלך אדם ביןוני ביום ביןוני בימי ניסן ותשורי שהיום והليلة שונים הוא ארבעים מיל והיום י"ב שעوت תחלק י"ב שעות לארבעים מיל יגיע לכל חלק רביעית שעה וחולק עשרים משעה שהרי עשר שעות שכשתחלקם למ' חלקים יגיע לכל חלק רביעית שעה והב' שעות שכשתחלקם לארבעים חלקים יגיע לכל חלק עשרים משעה. ויש חולקין על זה ואומרים שישיעור מיל הוא שני חמומי שעה [24 דקות] לפי שיש אומרים שימי ניסן ותשורי שאדם יכול להלוך בהם ארבעים מיל מעמוד השחר עד צאת הכוכבים יש בהם יותר מ"ב שעות ביןונית (פירוש אותן שעות שיש מהן כ"ד במעט לעת נקראין שעות ביןונית לפי שיש שעות זמניות שנתבאר בס"י נ"ח) ואין נקראין ימים ביןונים אלא לפי שהנץ החמה עד שקיעתה הוא כמו משקיעתה עד הנצה ולפי זה על כrhoך כי אם שלשים מיל אם כן מגיע לכל מיל שני חמומי שעה שהרי ב"ב שעות יש בהם ס' חממשין תחלקם לששים חלקים יגיע לכל חלק שני חמומי. ולענין הלכה העיקר כסברא האחcontra ומכל מקום יש להחמיר כסברא הראשונה אם אין שם הפסד מרובה, עכ"ל.

מכתבי ربנוי חב"ד

צט

ונראה שלענין זמינים הכריע אדרמור'ר הזקן כדעה השניה 24 דקוטה, כמובואר בפסקיו הסידור סדר הכנסת שבת ווז"ל, בין השימושות דרי' יהודה [שסביר שבדין השימושות הוא שלש רבעי מיל] שהוא בכדי חומש שעה וחצי חומש משעות השוואת (שהן כ"ד במעטה לעת והן י"ח מינוטין) אחר השקיעה האמתית ביום השווים שהם ימי ניסן ותשירי בארץ ישראל עכ"ל, אם כן הילוק מיל הוי 24 דקוטה.

יצא לפיה זה ששיעור זמן של עלות השחר הוא לשיטה ראשונה [18 דקוטה] 72 דקוטה לפני נץ החמה, ולשיטה الأخيرة [24 דקוטה] 96 דקוטה לפני נץ החמה.

אבל מקור השיעור של הילוק מיל 24 דקוטה הוא שיטת הרמב"ם בהלכות קרבן פסח פרק ה' הלכה ט' ווז"ל, מי שהיה ביןו ובין ירושלים يوم ארבעה עשר עם עליית המשמש חמשה עשר מיל או יתר הרי זה דרך רחוקה, היה ביןו ובינה פחות מזה אינו בדרך רחוקה מפני שהוא יכול להגיע לירושלים אחר חצות כשייהלך ברגליו בנחת עכ"ל, הרי שבחצי יום הולך 15 מיל, וביום שלם 30 מיל כדעה השנייה. וכן הוא מפורש בפירוש המשנה לרמב"ם מסכת פסחים פרק ג' משנה ב' ווז"ל ושיעורו כדי שייהלך אדם ברגליו הולך ביגוני מיל אחד, והוא כדי שני חומשי שעה מן השעות השוואת. עכ"ל.

והוא עצמו פוסק שזמן עלות השחר הוא 72 דקוטה לפני נץ החמה, כמובואר בתוספת יו"ט (ברכות פ"א מ"א) ווז"ל, הרמב"ם (בפירוש על המשנה שם) הוא האור הנוצץ בפתח מזרחה קודם עלות המשמש בכדי שעה וחומש שעה מן השעות הזמניות, וטעם זה קרכבת שטה אוור המשמש מן הקיטורים העבים העולים מן הארץ תמיד אשר די עלותה מן הארץ אחד וחמשים מיל עכ"ל.

ולפי שקשה להבין דעת רבותינו כתוב הורב אברהם חיים נהה זצ"ל בספרו שיעורי ציון (ע' ע"ד) ג' שיטות בזה, א) 72 דקוטה. ב) 90 דקוטה. ג) 120 דקוט. ולא הכריע בזה וכותב להחמיר ככל הדיעות.

והנה כבר כתבתי על זה בכמה פעמים בארכיות בקובץ ובספר אהלי שם ח"ז עמוד רצ"ז, ושם הבאת הוכחות שדעת אדרמור'ר הזקן שהוא 76 דקוטה לפני נץ החמה. ויסדתי על סתייריה שנמצא בדברי אדרמור'ר הזקן, וכל המعيין טוב לאורכו ימצא שהוא מלא בסתיירות מכל צד בשיעור הילוק מיל, ונעבור ע"ז בקייזר.

בסי' חנ"ט מחלוקת, א) 18 דקotas, ב) 24 דקotas, ועיקר מהאומרים 24 דקotas. בס"י רמ"ט סעיף ג' 24 דקotas, בס"י קפ"ד סעיף ג' 18 דקotas, בס"י רס"א סעיף ה' 18 דקotas, לשיטת ר"ת בצתת הכהנים, שלפי חשבון 18 דקotas הווי פלג המנחה 18 דקotas לפניו שקיעת החמה, ועל זה נאמר, ואם רוצה להקדים ולקיים עליו תוספת שבת מפלג המנחה וכור' עכ"ל, אבל לפי חשבון 24 דקotas יוצא פלג המנחה דקה אחת אחר השקיעה, ואין אמר ואם רוצה להקדים. בסידור בסדר הכנסת שבת כדעת 24 דקotas, אבל גם שם נמצא דעת האומרים שהוא 18 דקotas, וזה, כדי הילוק ג' מילין ורביע שהוא קרוב לשעה בינוונית עכ"ל.

אלא הביאור בזה כמו שתירץ מוה"ר אברהם חיים ז"ל הנה הובא בשו"ע אדרמו"ר הוזקן (בஹוספות בהוצאות קה"ת ח"ב ע' 880), וכמו שביאר הר' יוסף יצחק שי' קעלער, וכן כתוב בمعدני יום טוב במס' ברוכות פ"א אות י" סק"ט, שהרי אותו סתיירה נמצא גם בסדר הכנסת שבת לאדרמו"ר הוזקן שבתחלתו 24 דקotas, ובסיומו לענין עלות השחר וצתת הכהנים לשיטת ר"ת 18 דקotas.

והביאור בזה שהילוק מיל הוא רק סימן לזמן ידוע, ולכןן מה שרבי יהודה ורבי עקיבא חולקים בשיעור הילוק מיל, ורבי עקיבא סובר 24 דקotas, ורבי יהודה סובר 18 דקotas, ואדרמו"ר הוזקן פוסק כרבי עקיבא 24 דקotas (פסחים צ"ג ע"ב, רמב"ם הל' קרבן פסח פ"ה ה"ט), מכל מקום אין כל זה משנה את הזמן של עלות השחר, כיון שבזמן עלות השחר לא חולק ורבי עקיבא על רבי יהודה. ולכןן הלכה כרבי יהודה שזה אחד מעשרה ביום, שלפי שיטת רבי יהודה הרי זה כדי הילוק ד' מילין. ואין הכי נמי, שלפי שיטת רבי עקיבא הרי אותו זמן הוא כדי הילוק ג' מילין.

ובברור שאי אפשר לומר שזמן עלות השחר הוא כדי הילוק ד' מילין ושיעור מיל כשית רבי עקיבא שמהלך מיל הוא 24 דקotas) שהרי זה לאeman (ובזה מתרץ גם הרמב"ם שכותב בפי' המשניות ברוכות פ"א מ"א שזמן עלות השחר הוא 24 דקotas לפני נין החמה).

ובזה מתרצות כל הסתיירות שבשו"ע אדרמו"ר הוזקן: בס"א הרי זה לפי שיטת רבי יהודה שמהלך מיל הוא 18 דקotas, וכן בס"י קפ"ד מר"י דשמעתא רבי יוחנן וריש לקיש שהולכים בשיטת רבי יהודה, עיין שם בגמ' פסחים. ועל הנושאים האלה רבי עקיבא אינו חולק על רבי יהודה. וכיון שהם סימנו לנו את הזמן הזה בשיעור מילך 18 דקotas למיל, חייבים

מכתבי ربנוי חב"ד

קא

אנחנו להבינו לפיה שיטת החכם שאומר הילכה בהילוך מיל. משא"כ בס"י רמ"ט וס"י תקנ"ט. לכן ברור לי שישית אדרמו"ר הזקן הוא 72 דקות. (ה) והנה מה שכחוב אדרמו"ר הזקן בסידור בסדר ספירת העומר, ברור שעדתו כחובון 72 דקות, שהוא למשך 76 דקות. וזה: וממן התחלת עמוד השחר מה"י אייר ואילך במדיניות אלו הצפוניות היא בחוץ הלילה שכן אין לספור אחר חצות אלא בלבד ברכה וזמן זה נמשך עד י"ז בתמוז ועד בכלל וכן כשמגיע חצות ליל י"ז בתמוז אסור לאכול עכ"ל. (ו) אך בזה כת"ר בקובץ יגדיל תורה שנה עשרית חוברת ג' (ע) עמוד קפ"ב באריכות החשbonות הש"יכים לה). ונקל להוכיח עפ"י החשבון דזה יתאים רק באם נאמר דהילוך מיל הוイ ח"י דקות.

דנה מה"י אייר עד י"ז תמוז (ועוד בכלל) ישנו נ"ט יום, וכשהאתה אומר שעולות השחר מגיע לחצות לילה רק עלמשך נ"ט יום צריך אתה לומר, שיום תקופת תמוז (האמתית) הוא באמצעות הימים האלה בדיקוק, דהיינו שח"י אייר הוא כ"ט יום ומהצאה לפני תקופת תמוז, ויב"ז תמוז (ועוד בכלל) הוא כ"ט יום ומהצאה אחר תקופת תמוז (זה חל בח"י אייר ויב"ז תמוז בהקביעות הכוי מוקדמת [בחשבון התקופה דרב אדא] בשנת ח' למחרזר קטן. ע"י בשביili הרקיע מעב"ל המחבר תפארת ישראל — מועד — אותן כ"ב. אוור מאיר דף רלאג — רלאג, ואכ"מ, ועוד צ"ע), ומצב המשמש בכ"ט יום ומהצאה לפני התקופה, וכן בכ"ט יום ומהצאה אחר התקופה, הוא '30° 20' לרוחב צפון מקו המשווה.

הנה מה שכחוב אדרמו"ר הזקן "במדיניות אלו הצפוניות" הכוונה לרוחב '45° 54' מקו המשווה, או לכל היוטר ° 53 רוחב, כמו שביאר כת"ר בקונטרא נש"ק תשלה ח"ב שכחוב כת"ר שם בהערה 7, שם היה מושבו של אדרמו"ר הזקן. ואם כן יהי בח"י אייר (וכן בסוף י"ז תמוז) המשמש מרוחק מהאדם — בעת החצות לילה — ° 104° 45', או לכל היוטר ° 106° 30' (שהרי קשת הכוי קצרה בין האדם ומקום המשמש, הוא קשת עיגול הגדול העוברת בעת החצות לילה על גבי קו טב הצפוני (דהיינו קו החצות לילה וחצות יומם); ומאחר שאורך קשת זו מקו המשווה עד קו המשווה שבצד אחר (דהיינו קו החצות לילה וקו החצות יומם שבחלק הצפוני שבצד ההפוך) הוא ° 180, אם כן כשנוריד מזה ° 54° 45' של רוחב האדם, ו- ° 20° 30' של רוחב המשמש, ישאר לנו ° 104° 45' בין האדם לשמש). ובאם נאמר ששעת החצות לילה או הוא גם זמן עלות השחר, צריך לומר שגם בעת עלות השחר המשמש מרוחק מהאדם ° 104° 45' (דהיינו שהמשמש הוא

' 45° 14' תחת האופק האמתי) ולכל היותר ' 30° 16' (דהיינו שהשמש הורא '30' 16' תחת האופק האמתי) — וזהו באמ נאמר דכונת אדמו"ר הוזן כאשרם במדינות אלו היינו 53° לרוחב צפון מקו המשווה.

אחר שהוכחנו שהמשה נמצא בערך עלות השחר (לדעתי כ"ק אדמו"ר הוזן) לכל היותר ' 30° 16' תחת האופק (הרוי זה לא עלה על 72 דקות בקו המשווה (בימים השווים), כי כל מעלה היא ד' דקות, ולכן) בארץ ישראל (שהוא מעט יותר) עלה על 72 דקות (בערך), דהיינו ד' מיליון. רק אם נאמר שמהלך מיל הוא ח"י דקות (ודרך החישוב לו), נתבאר בפתיחה לקונטרס נש"ק הניל'אות ה' — ו').

ולפי זה אפשר לומר (על פי מה שכותב בكونטרס הניל' הע' 3) דחשבון הד' מיליון (72 דקות), הוא לפני עלות الشمس על אופק האמתי, Dao י"ה' עלות השחר כשהשמש הוא ' $15^{\circ} 12' 13''$ תחת האופק, ולפי זה המיקום שכיוון אדמו"ר הוזן כשהוא מדבר מדינות אלו, היינו ' $54^{\circ} 48' 48''$ לרוחב צפון מקו המשווה, ועייג"כ בספר הרב מלידי — טיטעלבים, שימוש עין אותן ג'.

אבל דבר אחד שכח הניל', שלפי שיטת אדמו"ר הוזן נז' החמה האמיתית מתקדם מזמן החמה הנראית (שהזו הנדפס בלוח) באربع דקות בימים השווים ניסן ותשירי באופק ארץ ישראל, כמו שכותב אדמו"ר הוזן בסדר הנסת שבשקיעת החמה האמיתית מתاخرת משקיעת הנראית ארבע דקות בימים השווים בארץ ישראל. וכמוובן לכל המבין בחשבון משולש כדורי (ראה שו"ע אד莫"ז סי' צ"ד סע"ב') שלעומד על הרימ הגבוהים בארץ ישראל מתחזר לו השקיעת שוראה המשמש ארבע דקות יותר מהעומד במישור, וכך מתקדם לו נז' החמה באربع דקות מהעומד במישור, ולכן מוכרכחים לומר שהשיעור של 72 דקות מתחילה מזמן החמה האמיתית, ולכן זמן עלות השחר הוא 76 דקות לפני נז' החמה הנראית (שהזו זמן הנז' שנדפס בלוח).

והחשבון יוצא $= 16.8854319^{\circ} = 16^{\circ} 53' 7.55''$ והחשבון הזה נעשה לפי יום תקופה ניסן שהמשמש בתחילת מול טלה $0^{\circ}, 31^{\circ} 47'$.

מעלות באופק ירושלים העתיקה $N' 7^{\circ} .31$.

זהיינו ששיעור אדמו"ר הוזן הוא כמו שיטת הרמב"ם בפירוש המשניות, אלא שלשיות אדמו"ר הוזן מנוסף עוד ארבע דקות בבוקר וארבע דקות בערב.

והעיקר הוא הקבלה בדברי הלכה שכן כח בארכיות הרב הגאון הרה"ח שלום ז"ל מארוזאו בספר קובץ רוז"ש ע' 173 בארכיות, ובע' 191 הביא בשם הגאון הרה"ח הרה"ת הר"ר זלמן שמעון ז"ל דואראקין, שגם הוא פסק כן. וידעו שכל דבריהם קבלה שלמדו מהרבניים לפני המלחמה וידעו שכך נהוגים. ולכן להלכה למשה גם להקל וגם להחמיר יש רק זמן אחד לעלות השחר שהוא 76 דקות. ולפי חשבון של ירושלים עיה^ק בימי התקופה יוצאה שהוא כאשר המשך[°] 16.9 מעלות מתחת לאופק.

(ו) בדבר אחד איני מסכימים לדברי כת"ר שכחוב בהערה 10, ש-4 דקוטה הם בלאדי, ובארץ ישראל הוא פחות מ-3 דקות, החשבון שכחוב הצל נכוון. והראיה שמדובר בהר הכרמל מיוסד על שיטת רבינו נחמייה בגمرا וחותוס', אבל פשוטות לשון אדרמור'ז הוזקן אינו כן, כי לשונו הטהור הוא: כי אחר סילוק וביאת האור מראשי האילנות וגיגים הגבוחים בכמו ד' חלקיק שישים משעה (שקורין מינוטין) אזי היא שקיעה האמיתית שהוא סילוק וביאת האור מראשי ההרים gabauyi עכ"ל. וכך מדבר רק על ארץ ישראל. מדינותו — לאדי עדין לא הזכיר. וכשהזכיר לאדי אחר האריכות כתוב ובמדינות אלו זמן צאת ג' כוכבים בינוונים בימים השווים הוא בכמו חצי שעה בקרוב אחר שקיעה האמיתית שהן לד' חלקיק שישים בקרוב אחר שקיעה הנוראית עכ"ל, לא הזכיר 4 דקות, רק שהוא 24 דקות בארץ ישראל במדינותינו הוא 34 דקות. להבנתי הד-4 דקות הם בארץ ישראל וככה מובן בפשוטות לשונו הטהור.

וכן הבין הרה"ח הרה"ג מהבר ספר קצotta השולחן מוה"ר אברהם חיים ז"ל נאה, בספרו קצotta השולחן חלק ג' בסוף סדר הכנסת שבת בבדי השולחן עמוד ס"ט וז"ל, זמן צאת הכוכבים בארץ החדש ת"ז, ובעמוד ע"א והשקיעה האמיתית היא ד' דק אחר סילוק וביאת אור המשמש מראשי האילנות וגיגים הגבוחים כמו"ש אדרמור'ס בסדר הכנסת שבת הנ"ל, וכל זה בעיר המשור בא"י עכ"ל. הנה גם הגאון הבין מדברי אדרמור'ז הוזקן שה-4 דקות הם בארץ ישראל ולא בליאדי ברוסיה. וכן כתוב בספרו שיעורי ציון אותן ל"ט זמן בין השמשות (עמוד ע"ה) הערת 17 וז"ל, ואחר סילוק וביאת האור מראשי האילנות וגיגים הגבוחים בכמו ד' מינוטין אזי היא שקיעה האמיתית (סידור רבינו התנייא ז"ל) עכ"ל. והוא בכלל לא דין על המדינות ברוסיה, כי היה בארץ ישראל, ועל מקום זה הוא דין וכותב 4 דקות בין השקיעה הנוראית לשקיעה האמיתית.

מכתבי ربנוי חב"ד

� עוד ראייה לזה שהרי ברור לשונו מראשי הרים הגבוהים שבא"י עכ"ל, והר הכרמל אינו בין הרים הגבוהים בארץ ישראל, אכתוב כאן רישימה של הרים בארץ ישראל לפי השמות הנמצאים בזמנינו.

הר בירה = 955 הר נגען — 836 הר עכברה 626 הר עקביה 637 מצפה ימים * 734 הר מסרבים 656 הר יקים 693 צפון מזרח הר דוב ^ 1531 הר אגס ^ 1352 הרי הרמן הר שלחבית 1983 מצפה שלגים 2224 מצפה חווון 1968 הר שזיף 1541 הר סנאים 1146 הר כחל 1411 הר הבתרים 1296 הר בראוּן 1056 הר אודם 1187 הר חרמוני 1211 הר בנטל 1171 הר אבטל 1204 צפון מערב הר מנור 600 הר הגלילי 551 הר עצמון 547 הר השאבי 538 ציפורי הר ידועה 292	אמצע צפון גבול לבנון הר צפיה מטולה 615 הר נוטר 578 הר טנאן = 902 הר נזר * 769 הר מלכיה * 702 הר ישע 432 הר אביבים — 872 הר דישון 667 הר יוחנן — 885 הר דוב"ב 832 הר ספרה * 743 הר אדריר ^ 1008 הר חירם = 996 הר קלען * 778 הר ספסוף — 815 הר בר יוחאי ^ 1151 הר מירון ^ 1208 הר זבול — 814 הר פקיעין — 886 הר הלל ^ 1071 הר כפיר = 982 הר צפריר ^ 1046 הר שזר — 886 הר שפנדים = 950 הר הארי ^ 1048 הר שמאן * 786 אזור צפת הר אביתר — 846
---	--

הר הגנה	815	—	חיפה הר הכרמל
הר רפיד	787	*	רומ כרמל 546
הר הרוח	771	*	הר אלון 515
הר איתן	788	*	עפולה
הר טיסים	796	*	מצפה יערות 517
הר שפי	694		גבעת המורה 500
הר פיתולים	694		הר אלכסנדר 518
הר גיורא	722	*	גליל
הר כיתרון	750	*	הר גדר 712 *
הר סנסן	735	*	הר גויזים 881 —
הר שמשון	546		עסירה אל-קיבליה 790 *
הר כרמלה	599		* ג'בל סלאמן 790 *
הר חנotta	650		ג'בל סבאח 661
אזור חברון			ג'בל אל-חררייק 660
תפוח	893	—	= ג'בל עין עינה 904
תל זיף	880	—	* ג'בל א-דבאביס 779
רמ אל-הווא	1020	^	— ג'בל בטן חולה 803
אזור מצדה ערד			* מעלה לבונה 781
מצדה	59		אזור ירושלים
הר בן יאיר	384		הר גילה = 918
הר לטאות	558		הר אורוה — 839
הר גבונונים	594		הר הצלפים * 782
הר צאים	598		הר המוריה * 733
הר חרמון	627		הר הזרים * 763
ראש זהר	552		הר חרת * 780
מצפה זהר	626		הר שלמון * 765

את הרי החרמון לא הכנסתי לחשבון, כי זה הר גבוה במיוחד, ואינו מתאים להרים הגבוהים בארץ ישראל.

הרים שמעל 1000 הם : 9 יש להם סימן ^

הרים שמעל 900 הם : 7 יש להם סימן =

הרים שמעל 800 הם : 15 יש להם סימן —

הרים שמעל 700 הם : 22 יש להם סימן *

חו"ץ מהרי הרמן שלא הנסהתי לחשבון, כי יש לדון מה הגדר של גבולות הארץ שאדמו"ר הוזן מתכוון בהרים הגבוהים בארץ ישראל, בלבנון יש הרים גבוהים, לנכון לקחתי גבולות הארץ לבית שני, ואז הר החורמן היה מחוץ לגבול, ורק עד עכו וכזיב וצפת וסביבותיה. וגם מצפה רמן וכל הרים מסביב היו מחוץ לגבול, ולכנון לא הבאתי אותם. וגם חלק מהרים שהם מעל 1000 יכול להיות שהם מחוץ לגבולות ארץ ישראל בבית שני, כמו הר דב והר אגס.

לכן לדעתי שלשון אדמו"ר הוזן „מראשי הרים הגבוהים שבאיי“ ולא כתוב מראש ההר הכוי גבוח בארץ ישראל, אלא בלשון רבים שיש הרבה הרים גבוהים במידה זו, לנכון להבנתி מדובר בהרים בגובה 700 – 800 מטר, שיש הרבה הרים בגובה זו, מה שאין כן 546 אינו בין הרים הגבוהים אלא בין הרים הבנוניים שבארץ ישראל.

ואם הכוונה להר ידוע היה אדמו"ר הוזן יכול לכתוב בגובה הר הכרמל, אלא כתוב הרים הגבוהים שבארץ ישראל, דהיינו שיש הרבה הרים כאלו, ולכן נראה לי הכוונה ל-4 דקוטה בארץ ישראל.

והנה מתווך הסוגיא שכת"ר מביא הוכחה שראשי הרים הגבוהים בארץ ישראל מדובר בהר הכרמל, הנה מתווך אותו סוגיא אפשר לפרש שהראשי הרים הגבוהים בארץ ישראל מדובר בהר הצופים או הר המוריה או הר הזתים וכדומה. נעיין בסוגיא בתלמוד בכל מסכת שבת דף ל"ה עמוד א' אמר רבינו הניינא: הרוצה לידע שיעורו של רב נחמה יניח חמה בראש הכרמל, וירד ויטבול בים ויעלה, וזה שיעורו של רב נחמה. ועל זה פירושתוספות שם ד"ה וירד ויטבול ויעלה – פ"י בקונטרס ובתווך כדי שירד ויעלה הוא לילה, וקשה שלא היל למינקת סימנא דעתבילה אי לאו אתה לאשמעין דעתבילה מעלייה היא, ובירושלמי משמע בפ' א' דברכות דמשיעלה מתחילה בין השימוש והשתא קמ"ל דשפир טבל ועלה לו הערב שימוש, עכ"ל. וכן פירוש בתוספות הרואה שם זיל, וירד ויטבול בים ויעלה, פרש"י ותווך כדי שירד ויעלה הוא לילה, וקשה דנקט לשנא דעתבילה לסימנא בעלמא אי לאו אתה לאשמעין דעתבילה מעלייה היא, ונראה לפרש הרוצה לידע תחילת בין השימוש דרב נחמה מתי יתחיל יניח חמה בראש הכרמל וכו' ואחר כל זה יתחל השיעור, וקמ"ל דשפир טבל ועלה לו הערב שימוש, וכן משמע בירושלמי התחל גלגל חמה לשקווע אדם עומד בראש הכרמל וירד בים הגדל וטובל ועולה ואוכל בתרומה דחזקה ביום טבל, עכ"ל. פירוש הדברים הוא: הרוצה

ליידע חחלת בין השימושות דרבי נחמה מתי יתחיל יניח חמה בראש הכרמל וירד ויטבול בים ויעלה ואחר כל זה יתחיל השיעור של בין השימושות, וكم"ל דשפיר טבל ועלה לו הערב שמש (דהיינו שאחרי השקעה המשמש בראש הר הכרמל עדין לא התהיל בין השימושות, ועודין יש לו זמן לודת לים ולטבול ולעלות לייבשה, אז הוא שקיעה האמיתית, ומתחילה בין השימושות, ולכן עלתה לו הטבילה, כי טבל ביום לפני שקיעה האמיתית), וכן משמע בירושלמי התהיל גלגל חמה לשקווע אדם עומד בראש הכרמל (דהיינו אדם רואה שקיעת החמה בראש הר הכרמל) וירד בים הגדול וטובל (כיוון שעדיין יום) ועולה ואוכל בתרומה (אחרי צאת הכוכבים) דחזקת ביום טבל. דהיינו שיש זמן טבילה, זמן עליה, וזמן ירידה, בין שקיעת החמה על ראש הר הכרמל עד שקיעה האמיתית.

לכן להבנתי שקיעה הנראית הוא 0.833° , ושקיעה האמיתית הוא 1.583° . וכן נז' החמה הנראית ונז' החמה האמיתית.

(ז) גם מה שכותב כת"ר שם (הערה 10), שבירושלים אין הבדל בין שקיעה הנראית לשקיעה האמיתית, המציגות הוא אחרת, כיוון שרושלים הרים סביר לה, שכן גם הנז' וגם השקיעה איננו נראית, כיוון שיש הרים במצור ובמערב המס提רים והשימוש נעלם הרבה לפני שקיעה הנראית, תלוי במקומות שעומדים קרוב או רחוק מההר המס提יר, והධוק בשקיעה נדע רק ממה שנדרפס בלוח. וכן בנז' החמה. וכן הבין הרה"ח הרה"ג מחבר ספר קצotta השולחן מוה"ר אברהם חיים ז"ל נאה, בספרו קצotta השולחן חלק ג' בסופו סדר הכנסת שבת בבדי השולחן עמוד ע"א וז"ל, והשקיעה האמיתית היא ד' דק אחר סילוק וביאת אור השמש מראשי האילנות וגיגים הגבוהים כמו "ש אדרמו"ר בסדר הכנסת שבת הנ"ל. וכל זה בעיר המישור בא"י, אבל בעה"ק ירושלים ת"ו שרים סביר לה, ובצד מערב יש הר שמסתיר על שקיעת השמש תחת האופק, צרייך להוסיף עוד לערך ד' דק כמ"ש אדרמו"ר שם תנאי "שאין שום הר במערב" ע"כ בירושלים ת"ו אחר ביאת השמש מראשי הר הזרמים או הר הצלופים כמו דק אח"כ היא השקיעה האמיתית לעניין מו"ש, ועל זה צרייך להוסיף בין השימושות דרבי יהודה ורבי יוסף ור' דק לתוספת מחול על הקדרש, עכ"ל.

וכן הביאור بما שכותוב בתלמוד בבבלי מסכת יומא דף ל"ז עמוד ב' שהילני המלכה עשתה נברשת של זהב על פתח היכל, תנאי: בשעה שהחמה זורחת ניצוצות יוצאים ממנה, והכל יודען שהגיע זמן קריאת

שמעו. וזה אחרי נז' הנוראית כי ה' הר הזיתים נמצא במזורה הר המוריה ומטהר המשמש לכמה דקות, וה' הר הזיתים יותר גבוה מהר המוריה ועלינו כתוב (דברים פרק ל"ג, י"ב) יבין בפתפיו ש'גן, דהינו בשעה ההו הכל יודען שהגיעו זמן קריית שמע, אבל באמת הגיע קצת לפני כן.

(ח) גם מה שכותב שם (הערה 10), שהרבה טוענים וכשרואים המשמש בחילון האוירון מחהפללים שחרית, וטוענים כי הם רואים המשמש מפני שנמצאים 11000 מטר מעל הים ואילו בארץ יכול להיות שעדרין לא עלה השחר ועדרין לילה. ואני בעניין את זה, ולא רצוי לשמעו ולבהיר כשאמרתי להם שצרכין להוכיח עד שנראה שהמשמש מאריך על הארץ, ואין מי שמקשיב, ולא מסוגלים להבין את זה.

(ט) מה שכותב בהערה 25, בעוניין אם אנו נוהגים להחמיר לעוניין מוצאי שבת עד 8.5 מעלות. הנה כשהתחלתי להורות וראיתי שאין לו מסודר לערים שניני המרא דאתרא בברוזיל וכן אחר כך כשבאתי לארגנטינה, שאלתי את מ"ר הרה"ח הרה"ג מוה"ר יצחק הכהן ז"ל העndl איך לכתחזק הלוח, איזה שיטות לכתוב, ובאיזה הדין היה על שקיעה האמיתית וצאת הכוכבים של 24 דקות של אדמו"ר הזקן בסידור, ואמר לי, שבשום אופין לא להדפיס שקיעה ונז' האמיתית, ועל צאת הכוכבים אמר להדפיס שנייהם 6 מעלות וכן 8.5 מעלות, לכל הדברים שצרכיך לילה כמו טבילה נשים, בדיקה שללה, סיום תענית דרבנן, תפילה מעריב (כולל קריית שמע), ספירת העומר, לעשות כפי חשבון 6 מעלות, מוצאי שבת ויום טוב ויום כיפור לעשות 8.5 מעלות, וזה כבר כולל תוספת שבת ויום טוב, ולא להקל בזה דברים שנגנו ישראל להחמיר בז'ה, יכול להיות שערים שהם מאריך בצפון ובקיז' 8.5 מעלות הוא קרוב לחצות, וזה מאריך קשה לקהיל ישראל להוכיח ולהבדלה עד אותו שעה, (ולכן יש הנוגנים להבדיל ביום ראשון בבוקר) והמרא דאתרא שם דעתו שם יפרסם מוצאי שבת 6 מעלות ועוד 4 דקות לתוספת שבת, קהיל ישראל יוכל להוכיח לוZN הזה, לדעתך זה חייב להכיעך רב מרא ואתרא של אותו מקום, ולדעתן אם יש מנהג המקום שם להחמיר עד 8.5 מעלות או לא, ולדעתן אם על ידי שמדפסים בלוח זמן יותר מוקדם הרי הוא מחזק את שמירת השבת בכל ישראל הנמצא שם, או להיפך. אבל ביתר מקומות בעולם לדעתך למוצאי שבת ויום טוב להדפיס הזמן של 8.5 מעלות.

מכתבי רבני חב"ד

קט

גם חשוב שעל הלוח יהיה מודפס שכן דיקוק בזמנים וחיבטים להחמיר 2 דקוטר לכל צד להחמיר.

(י) להבנתי העיקרי בזמני היום לדעת אדרמו"ר הוזן הוא הנז האמתי וכן השקיעה האמיתית, ומזמן זהה מחשבים העשרים דקוטר לצתת הכוכבים, וכן השעה וחומש לעלות השחר, נראה לי שכן הוא גם לזמן של סוף זמן קריאת שמע, וסוף זמן חפילה, ששבות זמניות של היום מחשבים מנץ החכמה האמיתית עד שקייעת החכמה האמיתית, ובעיקר שהזה להחמיר, דהיינו שיוצא שסוף זמן קריאת שמע הוא שני דקוטר יותר מוקדם מאשר לשיטת הגרא"א, וכן פלג המנחה הוא שלוש דקוטר יותר מאוחר מאשר שיטת הגרא"א. יוצא מזה שצרכיך לעשות החשבון של נץ החכמה האמיתית וכן שקייעת החכמה האמיתית כדי לחשב שעות הימים, אבל לא לפרסם אותו בלוח, כדי שלא נביא את בני ישראל למכשול להקל עד אותו שעה.

יוסף יצחק פייגעלשטיין



הרבי מנחם מענדל קפלן

אוק פארק, מישיגן

ב"ה, כ"ד מ"ח ה'תשע"ד

כבוד הרה"ג והרה"ח צנמ"ס וככ' ידיו ר"ב לו
בבירור שיטות רבותינו נשיאינו להלכה ולמעשה
מוחה"ר שלום דובער שי' לוין

שלום וברכה !

ענוות כת"ר תרבני לצרכ' חוות דעתינו בחיבור לטהרו לקונטראסו
החשיבות בביאור סדר הכנסת שבת לכ"ק רבנו חזקן נ"ע. ואכתוב בקצירת
האומר.

הנה כת"ר (בחערה 92) הכריע בדעת רבנו שומן עלות השחר (בימים
השווים בא"י) הוא 72 דקות קודם הנץ החמה, שהם מהלך ד' מילין לפי
חשבון 18 דקות למייל. וסמן עיקר דבריו על מ"ש רבנו ששיעור כד'
הילוך ג' מילין ורביע (שמהילת השקיעה עד סוף השקיעה לדעת ר"ת)
הוא קרוב לשעה בינוונית, ושיעור זה מתאים לפי חשבון 18 דקות למייל,
וכיוון שאח"כ כתב רבנו ששיעור ד' מילין שההriqueה עד צאת הכוכבים
הוא שיעור אחד ממש כשיעור ד' מילין שמעלות השחר עד נץ החמה,
נמצא שגם שיעור ד' מילין שמעלות השחר עד נץ החמה הוא לפי חשבון
18 דקות למייל, דהיינו 72 דקות.

ובמהכ"ת ראי זו אני מכיר כלל, שהרי שיעור זה של קרוב לשעה
בינוונית כתוב רבנו בשיטת ר"ת, לדידיה גם שיעור ג' רביע מייל של בין
השימושות הוא לפי חשבון 18 דקות למייל (דאלא"כ לא משכחת לה ג'
AMILIN ורביע מהילת השקיעה עד סוף השקיעה), ובזה דעת רבנו
מפורשת לעיל ששיעור ג' רביע מייל הוא לפי חשבון 24 דקות למייל, וכיון
שבשיעור ג' רביע מייל ס"ל לרבענו להדייא שלא כמ"ש בדעת ר"ת, מהיכא
תיתי שבשיעור ד' מילין ס"ל כוותי>.

ועוד, שכדי לישב שיטה זו עם טוגנית הש"ס בפסחים הוצרך כת"ר
להכניס עצמו בדוחקים גדולים, להרכיב שיטת רבנוatri רכשי ולומר
דס"ל בעולא בחדרא וככ' יהודה בחדרא, ולהחדש שיש שני מיני מילין,

מכתבי רבני חב"ד

קיא

וכשרבנו נוקט שיעור מיל פעמיים שכונתו לשיעור 24 דקות ופעמים שכונתו לשיעור 18 דקות. ועוד הוצרך כת"ר לפרש פירושים דחוקים (כמ"ש כת"ר בעצמו) בדברי רבנו בסדר ספירת העומר שבפסקין הסידור כדי להתאים לשיטה זו.

אמנם דעת רבים וגדולים (ובهم אמר"ר הרה"ג הרה"ח מוהר"ר אר"י ליב ז"ל, כנדפס לאחרונה בספרו "משולחן הארי" ע' 326 ואילך, וממצוין בדברי כת"ר) לפשטות שמלות דברי רבנו, שכיוון ששיעור הזמן שמלות השחר עד נץ החמה הוא מהלך ד' מילין, ובשיעור מהלך מיל נקט ובנו שהוא 24 דקות, הוי שמן עלות השחר בימים השווים בא"י הוא 96 דקות קודם הנץ החמה (הינו כשההמש שעומדת 21 מעלות תחת האופק), והוא כשית הפר"ח בקונטרס דברי ממשי ועוד.

ולפי שיטה זו עולה סוגיות הגמ' בפסחים כהוגן ללא שום דוחק, כי הא דאיתותב עליל' הוא רק בהא דס"ל שמלות השחר עד הנץ החמה הוא מהלך ה' מילין (دلלא כمفorsch בבריתא דר' יהודה שאינו אלא ד' מילין), אבל לגבי שיעור המיל אין שום ראייה מהבריתא, ושפיר איכא למיימר שמהלך מיל הוא 24 דקות, ושיעור הזמן שמלות השחר עד הנץ החמה הוא 96 דקות (ומהლך עשרה פרסאות ליום, וכן הא דעובי של רקייע אחד מעשרה ביום, הוא בצירוף קדמה וחשוכה הנזכר בגמ' שם). ומעתה אין צורך לא לחדש מחלוקת ר' יהודה ור' ע, ולא לדוחות התיבותא דעתלא, ולא להרכיב שיטת רבנו אתרי רכשי, ולא להמציא שני מני מילין, אלא הכל עולה כהוגן ובושאפי.

ומה מדוייקים לפי שיטה זו דברי רבנו בסדר ספירת העומר "זמן התחלת עמוד השחר מה"י אייר ואילך במדינות אלו הצפוניות הוא בחזות לילה", שהקשה כת"ר איך אפשר לקבוע מסמורות בזה, והרי משנתנים משתנים משנה לשנה. אבל באמת היא הנוטנת, שמאחר שהזמנים משתנים משנה לשנה הניח רבנו את הספק ותפס את הוראי, שמיום ח"י משא"כ קודם ח"י אייר יש שנים שעלות השחר הוא בחזות לילה וייש שנים שאיןו. ואכן החשבון מורה שלפי שיטה זו (שעלות השחר הוא כשהמש שעומדת 21 מעלות תחת האופק) מתחילה עלות השחר (במקום מושב רבנו הזקן) לחול בחזות לילה בשנים המוקדמות ביותר (ביחס לשנות החמה) בבדיקה נمرץ ביום ח"י אייר. וזה ראייה ברורה לשיטה זו.

ומה שהקשה כת"ר שלפי שיטה זו עולה השחר בחוץ הלילה במשך קרוב לאربعה חדשים בקיין ולא במשך חדשים חדשים בלבד, לק"מ, כי לא נמצא בדברי רבנו שהshore עולה בחוץ לילה עד י"ז בתמוז ותו לא, ולא נקט י"ז בתמוז אלא מפני התענית (בסיום דבריו „ולכן משהגיע חוץ ליל י"ז בתמוז אסור לאכול“).

ועיין מ"ש בכ"ז בארכות יותר בקובץ „מנגד ירחים“ ח"ז ע' 177 ואילך ובספר „כבוד רבנן“ ע' 203 ואילך.

ובודאי היו הדברים לתועלת עבור המבקשים לברור עמוק שיטת רבנו הזקן נ"ע בענין זמני היום, ומנאוי ומנאיכו תסתיים שמעטה.

ברכה

מנחם מענדל בלאאמו"ר אריה ליב ז"ל קפלן



הרב לוי יצחק רסקין
דומ"ע קהילת ליבאוויטש לונדון

ב"ה, יי"ד כסלו — יום גאותה כ"ק אדמו"ר האמצעי, ה'תשע"ד

לכבוד הרה"ג חור"ב צמ"ס
הר"ר שלום דובער שליט"א

אחדשה"ט

ענוותו תרבני לחותה דעה על ביאורו לסדר הכנסת שבת של רבינו הוזקן. ואף כי אכן עמלתי רבות בנושא זה, ובאתה בו באורך בסדור רבינו הוזקן עם ציונים מקורות והערות, וכת"ר נהג עין טובה לצין לדברי במקומות רבים, אך ידעת כי קטענו של כת"ר עבה ממתני בחכמה זו. ולכן אצמצם העורתי לבחינה פרואקטית בלבד.

א) כדי לספק רשימה של הספרים שמרבה כת"ר לצטט, עם שמות מחבריהם וכו': שימוש עין; בין השימוש; זמנים בהלכה; זמנים כהלכה; זמנים היום בהלכה; ישראל והזמנים; אורחות חיים, ועוד [יש מקומות שכת"ר מפרט את שם המחבר של אחדים מהנ"ל, ויש סומך על זכרון הקורא].

ב) בהערה 2 כתוב שהמנג מקבע עת הדלקת נרות — 18 דקות קודם השקיעה. לכואורה הוי"ל לצין מקור וטעם לשיעור זה, מה גם שבקהלות אחרות ממעטם בשיעור זה. ואני הבנתי דהינו על פי דעת הרא"ס ששיעור ג' ורבעי מיל היינו קודם השקיעה, כמובא בשוע"ר סי' רסא. ונקבעו כוותי' לתחילת. ושאר קהילות דנקטו שיעור מיל ב-18 דקות. הרי ג' ורבעי מיל היינו קרוב ל-14 דקות.

ג) בהערה 45 דין אם צריך להמתין לקר"ש של ערבית עד שיעור ג' וכוכבים קטנים, כאשר יש בידינו חישובים מדויקים על פי מעלות וכו'. אפרש שיחתי: בעירנו לונדון, ביוםים הכוי ארוכים, נהגו מאז להתפלל ערבית ב-10.30. דבר זה הקשה מאד על הקהל, ובפרט לנערים — שצרכיכם יותר שעות שינה. ובכלל שבת יוצא שלא יתרחלו סעודת שבת עד 11.15, ומובן הקושי בזה למשפחה וכו' [מצב דומה או חמור יותר

شورה בפריז [כי שם נהוג השעון הגרמני], וכן במאונטשעסטער — שהוא מאתרים מייל צפונה].

ומחמת זה שאלתי בשעתו את הרה"ג הרב מאRELAO ע"ה אודות זמן צאת הכוכבים לאדמו"ר הוזן שבס' זמני היום בהלכה של י. לוי, והוא אישר שיש לסמך על זה. ועל ידי כן הקדמתי זמן תפלה ערבית, והכימאה אחר הוא 10.10.

וכעת אני רואה שכת"ר נרתע מלסמן על זמן זה, וגיבב שמונה נימוקים לרטיעתו. לפיכך מיעוט ידיעתי בחכמה זו, נדמה לי שרוב הנימוקים או כולם מחייבים איחור של דקה או שתיים. אבל להחמיר באיחור של 10 או 15 דקות ועוד, הוא חומרא יתרה על הציבור.

והנני בזה לאח על כת"ר רוב ימים ומנוחת הנפש להרבות בבירור דבר ה' זו הלכה מתווך בריאות בגו"ר.

בហוקה ובהערצאה,

ליי יצחק ראסקין



מפתחות

מפתח עניינים

יום טוב
נו.

ב

- יום היכיפורים**
לו (מה"ת, בעינוי או גם במלאכה). נה (כנ"ל). נז (בכניתו וביציאתו).
- סוכות**
נויז (לענין אכילה בסוכה).
- פורים**
נה-ט.
- פסח**
נו (לענין אכילת מצה ודר' כוסות). נז (לאכילת חמץ – ביציאתו).
- קבלת עיזומו של יום**
לט. נז. נה-ט.
- ראש חודש**
נה.
- שבועות**
נז (לענין תפלה וקידוש).
- שבת, בכניתו**
14. ד-ה (מתחלת השקיעה, משקיעה הנראית). יא (כנ"ל). לוי (מה"ת). נה-ו (למלאכה. מחלוקת לענין סעודת שבת ויו"ט). נת-ס (מתחלת השקיעה עד סופה). ס (משקיעה הנראית). סא (זמן מועט קודם בין השימושות). סב (מפולג המנחה). סד (מתחלת השקיעה או מפולג המנחה). סר-ז (לא לפני פולג המנחה).

בין השימושות
7 (לשיטת הגאנונים ור"ת). 14 (לרבי יהודה ולרבי יוסי). א (לשיטת היראים). ד (לשיטת הגאנונים ור"ת). יא-ג (לרבי יהודה, 18 דקוט אחר שקיים האמיתית. ספקו מה"ת וחיבב באשם תלוי. לאיסורים מד"ס). יד (לרבי יוסי 2 דקות). כ (דרבי יוסי). לח (לחפתת המנחה). מ (לאיסורים מד"ס). מא-ב (לשיטת ר"ת). מג-ה (לשיטת הגאנונים). סה-ז (לשיטת היראים). סט (ברוסיה הלבנה במשך ימות השנה). עא (כנ"ל). עב (יש בו ספק סקילה וכרת ואשם תלוי). עז (לשיטת ר"ת). עי"ע נשף. צאת הכהנים. שקידעת החמתה.

ברית מילה

15 (לנולד בלילה שבת לפני צה"כ הקטנים). יא (לנולד לפני שקידעה האמיתית). טז (לנולד בלילה שבת לפני צה"כ הקטנים). מד-ה (לנולד אחר תחילת שקידעה).

ה

הוספה מחול על הקדש

חנוכה
נה-ט.

קין

קיה

מפתח עניינים

כללי הש"ס

מה (הלהקה כרבי עקיבא מhabירו).

ל

לוח זמנים

12-17 (תמידי לדוגמה — בירושלים

ובנ.י.). יז (בירושלים). יח (בנ.י.). יט

(במוסקבה).

שבת, ביציאתו

15 (שיעורה לפני המסקנה). טו-ז' (ג')
כוכבים רצופים). יודט (4 אם להוכיח
ל-8 וחצי מעלות). לה (רצופים או
מעט, או 4 דקוט). נה. נז (לענין
ספרה"ע במושש"ק). עז. קח (אם להוכיח
ל-8 וחצי מעלות).

עיי"ע צאת הכוכבים (רצופים).

תשעה באב
נת.

מ

מטוס

י (זמן השקיעה לנוסף בם). קח
(כנ"ל).

AMIL, מהלך

יב (24 או 18 דקוט). כ. מוחה. צח-יך
(כנ"ל). קי-קייא (כנ"ל).

ח

חנוכה

עיי"ע הוספה מחול על הקודש (חנוכה).
נרות (חנוכה).

ט

טבילה

ט (שיעור זמן ט.).
עיי"ע נדה (טבילה).

נ

נדזה

הפסיק טהרה
16 (עד צה"כ הבינונים). טז (כנ"ל).

ו

יום טוב

עיי"ע הוספה מחול על הקודש (יום טוב).

יום הcliffeורדים

עיי"ע הוספה מחול על הקודש (יום
הcliffeורדים).

נרות

מג (מתחלת או מסוף שקיעה או
מצה"כ). נח-ית (מפלג מנהה).

כ

כללי הפסקים

מכ (יריד בתרא לגביו או"ח. הפטוקים
מרפרשים דבריהם יותר). מה (קייל'
כברתאי). נב (דברי הגאוןים קבליה).

שבת

א (קדם השקיעה הנראית. י"ח דקוט
קודם). ד (קדם השקיעה הנראית). לה
(אחר השקיעה תזוּה לנכרי להדילק).

מפתח עניינים

keit

(לחשבון 72 דקוטה לפני נה"ח האמיתית). מודנה (72, או 90, או 96, או 120 דקוטה). עה (לחשבון 72 דקוטה לפני נה"ח האמיתית). צח-קג (כנ"ל). קי-קיב (96 דקוטה).

פ

פורים

נח-ט (קריאת המגילה מפלג מנהה ולמעלה). עי"ע הוספה מחול על הקודש (פורים).

פלג מנהה

לא-א (לעתפת ערבית), או גם ל'ק"ש וכיו"ב. לא לעשות ב' קולות הסותרות). נח-ט (לענין נרות חנוכה ומגילת אסתר ולק"ש). סב (שעה ורביעי זמניות קודם הליל). עי"ע שעות זמניות.

פסח

עי"ע הוספה מחול על הקודש (פסח).

צ

צאת הכוכבים

עי"ע בין השמשות.

הBINONIM

12. 14. (שיעורה לפי המסקנה). ח. יד-טו (אחרי סיום בין השימושות דרבי יוסי). טדיח (מתי סומכים על BINONIM). ביט (זמן בא"י בימים השווים). כא (ఈווארי צח, לזכי הראות). כב (ఈווארי זמנה). כב (רק האציגנינים בקיאים בהם). כרט (מעיקר הדין, ליציאת השבת וק"ש ערבית, ותרומה, אלא שאין בקיאים בהם, וצריך להחמיר). ל-לג (מתי סומכים על

לט-מ (אם נחשבת קבלת שבת, באשה ובאייש). סוו-ז (לא לפני פלוג המנחה). סח-ט (אדשיימה אריש דיקלא). ע (אחר שקה"ח ע"י נכריו). עא (קדם תחלת שקיעה). קיג (י"ח דקוטה לפני השקיעה).

נש

10-13 (דרכי היישוב הזמנים). ח (זמןנו תלוי בחישוב המועלות). יב-ג (איןנו תלוי בעלות זמניות). סט (כנ"ל).

ס

סוכות

עי"ע הוספה מחול על הקודש (סוכות).

סעודות שבת

נה-זו (בתוספת שבת). סוו-ז (כנ"ל. ולפנוי ערבית).

ספרית העומר

16 (מצח"כ הבינונים). טז (כנ"ל). לג (מה"ת או מד"ס, צח"כ BINONIM או קטנים). מה (כשלות השחר הוא בחוץ). נז (תמיינות. במוצאי שבת כמושיטין מחול על הקודש). קא (כשלות השחר בחוץ).

ספק

יא (באיסור כרת וסקילה אסור מה"ת. בין השימושות). לו (חסרון ידיעה איןנו נקרא ס.).

ספק ספיקא

יב (בין השימושות דרבי יהודה נחשב כודאי בין השימושות).

ע

עלות השחר

יג. 15 (שיעורה לפי המסקנה).

מפתח עניינים

ר

ראש חודש

עיי"ע הוספה מחול על הקודש (ראש החדש).

בינוניהם). עה"ז (חישוב זמנה). פג"ד (חישוב זמנה ואם סומכים עליהם). פורח (אין אנו בקיאים בהם). צד (bijoor רבעו בשיטת הגאנונים). צה (זמן ראייתם לחכמי האומות).

רבית

א (ליזהר מאד מאד).

הגדרלים כג (נראים לפעמים לפני שקיעה האמיתית. כוכבי שבת).

ש

שבועות

עיי"ע הוספה מחול על הקודש (שבועות).

שבת

עיי"ע הוספה מחול על הקודש. נרות (שבת). סעודת שבת.

הקטנים 12. 16-14 (שיעורה לפי המスキנה). טורייט (שיעורם, ביוםים שונים ובמקומות שונים). כג (זמן מה אחר ראיית כוכבים בינוניהם). לד"ה (חשבון הזמן אחר הבינונים). עה"ז (אם צרך להחמיר להם). עט. פג"ה. צ"ה. קיג"ד (כנ"ל).

שיעור תורה

א (כדי צלילת דג קטן). ט (זמן טבילה). עי"ע מיל.

רצופים

טרוז (למושץ'ק). פה.

שעות זמניות

יב"ג. סב (חו"ז מלענין תקופה). סג"ה (מעה"ש עד צה"כ לר"ת, או מנה"ח עד שקה"ח. מנה"ח האמיתי עד שקה"ח האמיתית). קט (מנה"ח האמיתי לשקה"ח האמיתית).

עיי"ע הוספה מחול על הקודש (שבת ביציאתו).

ציצית

מ (ברכה עליהם עד מחלת השקיעה).

קיעת החמה

עיי"ע בין המשמות.

גובה הים

13. 11. ב (מרכז השימוש. סוף עגולת השימוש. שבירת הניצוצות).

ט

קריאת שמע

ערבית

15-16 (אחר צה"כ הקטנים). טז (כנ"ל). כדט (מעיקר הדין מצה"כ בינונים, וכיון שאין בקיאים — מצה"כ הקטנים). ל (מחלג המנחה). לא"ב (אכילה לפני ק"ש).

האמתית

11. 14 (שיעורה לפי המスキנה). 16. הי (סילוק אורה מראשי ההרים

בע"ש אחד השקיעה. בדברים רכימ
לנשים וקשים לאנשים).

מוטב שיהיו שוגגין כו'
לוח (רק בתוספת שבת או גם בין
המשותה).

תוספת שבת

עיי"ע הוספה מחול על הקדש.

תענית

15 (עד צה"כ הבינונים). טז (כנ"ל).
מחט (מעלות השחר).

תפלה

מנחה
לחיט (בבין המשותה. בערב שבת
אחר הדלקת הנרות). נת (לפני הדלקת
נרות שבת וחוכחה).

ערבית

15-16 (מצה"כ הבינונים). קטילג
(כנ"ל). מפלג מנחה. נהגים מצה"כ.
זו (לא לפני פלג המנחה).

תשעה באב

עיי"ע הוספה מחול על הקודש (תשעה
באב).

הגבוהים שבארץ ישראל. ד' דקוט
אחרי ש. הנראית). יא (אינו נוגע לעניין
שבת, רק לחשבון צה"כ. לעניין ברית
밀יה). כ. עה. עוז-peg (ההרים הגבוהים
שבאיי, 4 דקוט). פח-ציא. (כנ"ל). קגיז
(כנ"ל, וחשבון ההרים הגבוהים
שבאיי).

הנראית

11. 13 (שיעורה לפי המסקנה). א-ג
(סילוק אוראה מראשי האילנות וגגות
הגובהים). ג-ד (בארכן המישור שאין
הר במערב). ו (ראשי האילנות). סח
(נראית בראשי האילנות — היא או
אוראה).

עיי"ע הוספה מחול על הקודש (שבת
בכניתו).

תחלת וסוף השקיעה (לשיטת ר"ת)
ד. מ. ס-סא.

עיי"ע הוספה מחול על הקודש (שבת
בכניתו).

ת

תוכחה
לו (למדליקות נרות ועושים מלאכה



מפתח מאמרי חז"ל

تلמוד בבלי*

ברכות	
ב, א	לה, ב
ל (וירוש"י ותוס'). לב (תוס'). נח (תוס'). סח-ט	א. ד. טר. כג. נא. סח (וירוש"י). סח-ט (וירוש"י).
ג, א	קיח, ב
סג (תוס').	ד. צ-צא (וירוש"י ור"ג גארן).
כט, א	קמלה, ב
לה. סב (וירוש"י).	לה-הו.
כז, א	עירובין
נה (תוס'). סב (תוס'). סד.	מו, ב מח.
שבת	
יב, ב	פסחים
ד. נת. סד.	ב, א טו (תוס'). מד (תוס').
כא, ב	יב, ב
מג.	סד.
כג, ב	כב, ב
סה.	עא.
لد, ב	נד, ב
ליה, א	טו (רמב"ן). לה.
ח (וירוש"י ותוס'). ג. ז (רש"י). ח	צג, ב מז. ג. ק. קי-קיא.
כו (תוס'). מא (וירוש"י). יב. יד. טו (וירוש"ח).	צד, א מא (תוס'). מב. מה. מז. נ-נא. ס-סא.
כו (תוס'). פב (וירוש"י). קו (וירוש"י ותוס'). ותוס' הרא"ש.	קיה, א ד (ר"ח. מאירין).

ראש השנה

ט, א
נת.

*) כולל גם רשי ותוס', ושאר המפרשים
על סדר התלמוד.
הר"ץ ורא"ש ונור"כ, באים בנפרד בפתח
הספרים (ערך הלכות רב אלפס, וערך ראה"ש).

מפתח מאמרי חז"ל

ל, א	יוםא
לה.	ב, א
מנחות	ע.
כ, ב	ב, ב
מא"ב (תוס').	קז.
חולין	פא, ב
מד, א	נת.
نب (תוס').	
כריות	בייצה
יז, ב	ה, ב
יא.	ע.

تلמוד ירושלמי

ברכות	פ"א ה"ב
	ה"ו.
	פ"ד ה"א
	ב. ט. טז.
	ג.

תוספתא

ברכות	א, ד
	ה.

מכילתא

שמות יט, ג
לו (ורש"י).

מדרש רבה

ויקרא	כו, ד
	ג.



מפתח ספרים

רמב"ם*

תרומות	מיליה
פ"ז ה"ב	פ"א
טו. עז. צג.	כה (הגהות מימוניות).
קרבן פסח	שבת
פ"ה ה"ט	פ"ה ה"ד
צט-ק.	מד. נת (מ"מ).
שагגות	שביתת עשור
פ"ח ה"ב	פ"א ה"ז
יא (ולח"מ).	לו (ומ"מ). נה (ומ"מ).
טומאת מות	קידוש החודש
פ"ט	פ"ב ה"ט
יא (וכ"מ).	mag (רלב"ח). צג.

שלחן ערוך**

ראש	אורח חיים
מד (ב"ח). מה (טור וב"י). נה (ב"י ומ"א ולבוש וא"ר). סה-יו (ב"ח ומ"א). סה.	נה, א סב (פר"ח). סג (מ"א ודגל מרבה ולבו"ש ייד אפרים).
רשג, ד סז (רמ"א).	רבב, א לט (רומ"א).
רש סב (טור ורמ"א).	רלג, א לא (רמ"א). סב (מ"א).
רצג צב (טור).	רלה, א כט (ומ"א). לא (מ"א). לב-ג (ט"ז). סז (מ"א).
תכח סב (לבוש).	
תקסב, א לג (ורמ"א).	*) כולל גם נו"כ הרמב"ם. **) כולל גם נו"כ השו"ע, והטור ונו"כ.

תרץב, ד	תקס"ד, ב
נה (ופר"ח).	מט.
יורה דעה	תרה, א
טט ס"ז	לח (מ"א. נתיב החיים).
א.	טרעא, ז
רשב ס"ה-ז	נט (רמ"א ומ"א).
כגיה (וב"י וש"ך). מב. מה.	תערב, א
רשו, ט	מג (ומ"א ופר"ח ופר"מ ומשנ"ב). נה
מב (וש"ך).	(וב"ח).
	תרעת
	נט (פרמ"ג ושעריו תשובה).

שולחן ערוך אדמו"ר הזקן

אוורח חיים
נה, ג
ק.
רנא, קו"א א
יב.
רס, ח
לו, ע.
רסא, א
ט. יא-ב. יד. טו. לג. עב.
רסא, ב
יב. ע.
רסא, ד
ד. לו. נה-ט.
רסא, ה
ז. מ-מ. מז. נט-ס. ק. קיג.
רסא, ו
ב. סח.
רסא, קו"א ג
לט.
רסג, א
סב.
רסג, ו
סג. סה-ז.
רסג, ז
רט. נט.

מפתח ספרים

	קכו
תרה, א	רseg, יא
נה.	ע.
תרה, ב-ג	רseg, כב
7. מ. סא.	סז.
תרה, ד	רseg, קו"א ב
לו. לח.	א.
תרה, ז	רseg, ס"ק ג
סב.	נח. סב. ע.
תקиг, קו"א ד	רseg, א-ג
מב.	לא-ב (וקו"א ס"ק א). נה-ו. סב. טו.
תרכג, ב	רseg, ד
ב.	סז.
תרcord, ב	רעה, קו"א ג
לה.	_nb.
תRELAT, C	רצג, א
נו.	טו. כו. לה. פה.
יורה דעתה	שללא, ה
ר	. מ. מב. סא. סז.
כד, ד	תmag, ד
_nb.	סב.
קפג, מהדר"ב	תמד, ד
9. יב.	סג.
קפד, קו"א ג	תנט, י
סב.	יב. מודז. צח. ק.
חוון משפט	תעב, ב
נוקי גו"ג סט"יו	נו.
לז.	תפט, ב
לג.	
פסקין הסדר	תפט, יב
מא (בתרא לגביה השרו"ע).	ל. לג. נח.
הלכות יציאת	תצא, ג
מ.	נו.
הלכות קריית שמע	תצד, ב
סג.	נו.
סדר ספירת העומר	תקכט, ג'ה
מח. קא.	נו.

ספרים

אורים מאיר אורות חיים אלים ארץ צבי ביאור הגרא"א בין השמשות בית אהרן וישראל, קובץ בית דוד בני ציון ברכי יוסף ברכת הבית גור ארוי	ס. סח (שם). א (פ"ג סי' ב ס"ה). צד. ק.א. כב. מאה. יב-ג. כו. (מעין חתום, תמר סד). סט. ד (ח"א סוט"ס). לט"ם (שם). נב (ח"א סי' קה וסי' קכא). סד (סי' קיג). יג (או"ח סי' רשא, וו"ד סי' רסב). נא (שם). ה. ייד-טו. כ. כה. לג-ד. צד. ראה גם מפתח אנשים ערך טוקצ'ינסקי. צ (גליונות סו, קב, קד, קמז, קנב). מב. נב (סי' טז). ב (סי' שלא ס"ז). ד (שם). צב (סי' רמב). סט. נא.	אבן העזר (ראב"ז) מד. אבי שחתם ס.ג. אגודה סה. אגור ס.ב. אגרות משה צא (או"ח סי' צז). אדמות קודש אדמו"ר הוקן .7. אדמו"ר זי"ע טו (ח"י"א אגרת גישפז). יה (ח"י"ז אגרת וערב). מא (ח"י"ב אגרת גתתקעו, וח"י"א אגרת גישפז). מג (ח"י"ג אגרת גיקטו). מה (חכ"ג אגרת התתקלט). מט (ח"י"ח אגרת ז'כז). אגרת התשובה מט. אהלי שם נ (ח"ד). צט (ח"ז). אהלי תורה, קובץ נ (ח"ה). אוצרות ירושלים, קובץ ח (חע"ז). אור ישראל, קובץ 10 (גליונות כוזט). מה (גליון כת). נא.
---	--	---

מפתח ספרים

קכח	זמן היום בהלכה	10. א. ז. טו. כ"ג. כה. מט"נ. צד.
גלוין הש"ס	זמן	קיד.
גנזי קדם	זמן	א (ח"ה ס"ז).
דברי חמודות	זמן	ד. ח. יג. יז. כא. לד. מגיד. נ"ב. ס"ד.
דברי נחמייה	זמן	לא (ברכות פ"ד).
מא. ס"ג.	זמן	10. טו. יז. לד. מד.
דובר שלום	זמן	כא. כה. לג. נא. סג"ב.
.9.	זמן	החנוך
הלכות רב אלפס (רי"ף)	זמן	טו (מצויה קעט).
magid. Nah.	זמן	יביע אומר
ס"ג. ס"ז. ס"ט.	זמן	עו.
הערות בשו"ע אדה"ז	זמן	יגדיל תורה, קובל
770	זמן	ירושלים
10 (גליון רמט' עדר). ו (גליון רס). ז (גליון רמט' עדר). ח (גליון רמט).	זמן	מה (ח"ב). ע (ח"ז).
כא (גליון רס). לה (גליון ער. ערב. עדר). נ (גליון רסח).	זמן	ניירוק
ס"ג (גליונות תשפט. תשצ').	זמן	8 (חל"ז). 9 (ח"ז). ג (חכ"ח). ט (שם).
הערות ובארים	זמן	לט (ח"ז). נ (חע"א). סח (חל"ז). ע"עא
10 (גליונות תשפט. תשצ').	זמן	חול"י וחול"ט וחמ"ה).
זכרון יוסף	זמן	יד הקטנה
.8.	זמן	כה.
א. ס"הו.	זמן	ים של שלמה
ם (גליון תשפט. תשצ').	זמן	לח (ביבה פ"ד ס"ב).
ישראל והזמנים	זמן	יראים
מא. מה.	זמן	כללי הפסיקים וההוראה
.9.	זמן	מב. מה. נב.
כבוד רבנן	זמן	כפר חב"ד
.9.	זמן	מו (גליון 242).
ישראל והזמנים	זמן	לקוטי שיחות
.9.	זמן	נת (חט"ז). עב (ח"י"ח).

עבודות הקודש	מ מגד ירחים, קובלץ נ (ח'ז). קיב.
מז.	
יעיטור	המנגנים — חב"ד נט.
מד"ה.	
פירוש המשניות להרמב"ם	מנחת אלעזר סט.
כג (שבת ס"ב). מז (פסחים פ"ג וברכות פ"א). סב (ברכות פ"א). צט (פסחים פ"ג). ק (ברכות פ"א).	
פלפול התלמידים (מוונטריאול)	מנחת כהן (מבוא השימוש) ב (מ"א פ"ז). יב (מ"ב פ"ד). טז (מ"ב פ"ה). כ (מ"א פ"ז). כד (מ"ב פ"ה). נב (מ"א פ"ז, ופ"ה ופ"ט). סה (מ"ב פ"א). סט (מ"ב פ"ד).
מוז"ח (ח"ד).	
פסקין הצדור (להגראתה"נ)	معدני יום טוב מז (ברכות פ"א ס"י). ק (שם).
סג.	
פרשת דרכיהם	מצות, סמ"ג יד (ל"ת רנו). צג.
צב.	
צמח צדק	מראי מקומות וציוניים סה. סח.
יב (אה"ע סי' ט). מא (חדושים ופס"ד, ואו"ח סי' ייח, ויו"ד סי' רד).	
קיצור הלכות משוע"ע אדה"ז	מרדי כי (שבת רמז רצב). מד (הגמ"ר שבת פ"ג). סה (הגמ"ר שבת פ"ב).
10. ז. כה.	
קצתות השלחן	משלחן הארי נ. קיा.
9 (סוף ח"ג). ג. ז. יד (שם). לה (בדי השלחן סי' צג). מו (סוף ח"ג). פט. ק. קג. קוז (שם).	
רא"ש	משמרות שלום סוד. סט.
ד (יומא פ"ח ס"ח). ט (שבת פ"ב סכ"ג). יד (שם). לה (יומא שם). מד"ה שבת שם. נה (יומא שם). סב (ברכות פ"ד ס"ו). צג (שבת שם).	נרות שבת קודש ח"ב 9. 31. ב"ד. יג. כה. צז. קא"ב.
סדר רבינו הוזן	סדר רבינו הוזן ראה מפתח שלחן ערך אדרמור'ז הוזן, רביינו יונה ה (ברכות ד, ב). טז (ברכות א, ב). לה (ברכות ייח, א). מה.
.8	
רבינו יונה	רעך פסקי הסדור.
ה (ברכות ד, ב). טז (ברכות א, ב). לה (ברכות ייח, א). מה.	
סדר עם צויניס — רסקין	סדר עם צויניס — רסקין 10. א. טו. כה. לה-ז. מא. מה. נב. טז (שבת טו, א). לה. נט. סח-עב. צח. קיג.
רבינו נסיט	

מפתח ספרים

כל

שימנת עין 9. ז'ח. כו. מה. קב.	שאלילת יעב"ץ כד.
שיעוריו ציון 7 (ס"י מה. יב. כח (ס"י מה). לא (ס"י מו. סד. צט. קג. ז. סח-צא (ס"י מה). פו (שם).	שו"ת אדמור"ר הזקן שוו"ת ב"ח סה.
שער הכלול 8. מא.	שו"ת מהרי"ל החדשות סב.
שער ישיבה גדולה נ (ח"א).	שו"ת מהרי"ל החדשות א"ב (ס"י צו). מגה.
תולדות אדם וחווה (רבינו ירוחם) סה.	שו"ת מהר"ם אלאשקר כב"ג (פראג ס"י ריט. תשובה ר"י בעל התוספות שם). מד. פח.
תולדות חב"ד ברוסיה הצעירות 7-8	שו"ת מהר"ם מרוطنבורג א (מליליה ס"י סט ס"ק לו).
תוספות יום טוב צט (ברכות פ"א מ"א).	שארית יהודה יג (חלק חכמת התכוונה ס"י קלו).
תורת האדם להרמב"ן ד (שער אבולות ישנה). טז. לח. נת (שם).	שבילי דרך קא.
תרומות הדשן נח.	שבילי דרך (לייפשיץ)
תשובות הגאוןים א.	שבילי הלקט מג.



מפתח אנשים

לוייטון, שמואל ל.ב.	אברהם, בן הרמב"ם מ.ר.
לנדא, אליהו ה. ח. פטץ' (מכתב הערות). ע. ז. יט. לד. עהיז (מכתב הערות).	אולמן, יהורם עח.
לנדא, יעקב צ.א.	גרונר, יהודה ליב י.ח. ל.ב.
מלצר, איסר זלמן ג. צ.	דווארקין, זלמן שמעון ק.ג.
מרוזוב, שלום ק.ג.	האי, ר' האי גאון מג.
מרלאו, יהודה קלמן קיד.	הענдель, יצחק ק.ה.
נאה, ברוך מו.	הרצל, שלום דובער ז. ז. לד. עז'פה (מכתב הערות).
סינגאוי ח.	חנןאל, רבינו מג.
פייגלשטוק, יוסף יצחק 16. ה. ז. י. יט. כא. כת. לד. מוז. ג. סד. עהיז. עח. צג-קט (מכתב הערות).	טוקצ'ינסקי, יהיאל מיכל ה. י. יז. כא. עוו. צ. ראה מפתח ספרים ערך בין השמשות.
קעלער, יוסף יצחק ק.	יוסף, מהרי"י מיגאש צ.ב.
קפלון, אריה ליב קי.א.	יעקב, רבינו תם ד. יד. ב. ל. לט-נוב. ס-סא. ראה מפתח ספרים ערך היישר.
קפלון, מנחים מענדל ג. קי-קייב (מכתב הערות).	 יצחק, ר"י בעל התוספות כביד. מדיה.

כלא

מפתח אנשים

קלב

- ראה מפתח ספרים ערך אגרות קודש.
לקוטי שיחות.
ראה מפתח ספרים ערך סדור עם ציונים.
שרירא, ר' שרירא גאון
מן. מג.
שניאורסאהן, מנחם מענדל (כ"ק
אדמו"ר ז"ע)
מו.



מפתח מקומות

ארגוניינה
קח.

ארץ ישראל
7 (חישוב הזמנים לפי ימים השווים
בא"ז). 12 (כנ"ל). 14 (גובה ההרים
שבא"ז). 15 (ימים השווים בא"ז). ו-ט
(גובה ההרים שבא"ז). יג-טו (ימים
השווים בא"ז). כ-ככ (כנ"ל). כה. כז-ט
לו. מ. מחנ. סא. סט (כנ"ל). עח-פג
(גובה ההרים שבא"ז). פו. פט. צא.
קג-ז (גובה ההרים שבא"ז. גבולות
הארץ).

- הLINGUISTIC**
יט.
- הר הכרמל**
16. ה-ט. עה. עח. פח. קד.
- הרי ירושלים**
16. ז. כא. עה. עח. קז.
- טבריה**
ד. פט-צב.
- ירושלים**
19-17 (לוח זמנים תמיידי לדוגמה). יז.
כ. מה. קב.
- לאדי-לאזניה**
ז. ט. כג. כה-ו. לד. מט-ג. עה. עח-פג.
פוג. צו. קג.

ברזיל
קח.





ISBN: 978-0-8266-5232-4

9 780826 652324